

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ

MIGRATION & LAW

VOLUME 5, ISSUE 4

2025

MIGRATION & LAW

VOLUME 5, ISSUE 4

It was founded on 18 February 2021. It is published 6 times a year
State registration certificate: series KB No. 24750-14690P as of 10 March 2021
Founder and publisher: National Academy of Management
15 Ushinsky St., Kyiv, Ukraine, 03151. Certificate ДК No. 4714 as of 23 April 2014
Print media identifier: R30-06032 (Decision No. 870 of April 24, 2025)

Included in the List of scientific specialized publications of Ukraine (category "B") in public administration, law, economics, sociological and political sciences (specialties: 051 — Economics, 052 — Political science, 054 — Sociology, 081 — Law, 281 — Public management and administration, 292 — International economic relations, 293 — International law) in accordance with the orders of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 07 April 2022 No. 320, 06 June 2022 No. 530 and 20 June 2023 No. 768

EDITORIAL BOARD

KURYLIUK Yurii — Editor-in-Chief, DSc in Law (National Academy of Management)

Ukrainian Members of the Editorial Board

BABIN Borys, DSc in Law (State University "Kyiv Aviation Institute")
BIL Maryana, DSc in Econ., PhD in Public Adm. (Dolishnyi Institute of Regional Research of NAS of Ukraine)
BORTNIK Nadiya, DSc in Law (Admiral Makarov National University of Shipbuilding)
BRASLAVETS Oleksiy, PhD in Econ. (National Academy of Management)
KAMINSKA Nataliia, DSc in Law (Koretsky Institute of State and Law of the NAS of Ukraine)
KOLOMIYETS Natalia, DSc in Law (Chernihiv Polytechnic National University)
KOSTYNETS Valeriya, DSc in Econ. (National Academy of Management)
MALYNOVSKA Olena, DSc in Public Adm. (National Institute for Strategic Studies)
MYTROFANOV Igor, DSc in Law (Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University)
NIKIFORENKO Volodymyr, DSc in Law, PhD in Public Adm. (Administration of the State Border Guard Service)
OVCHAR Pavlo, DSc in Econ., PhD in Public Adm. (National Academy of Management)
OLIINYK Svitlana, PhD in Law (European Union Advisory Mission Ukraine)
POZDNIAKOVA-KYRBIATIEVA Ellina, DSc in Soc. (Khortytsia National Educational & Rehabilitation Academy)
POZNYAK Olexii, PhD in Econ. (Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the NAS of Ukraine)
POKATAEV Pavlo, DSc in Law, DSc in Public Adm. (Classical Private University)
RADZIVILL Olexandr, PhD in Law (Kyiv University of Law of NAS of Ukraine)
SITSINSKA Maya, DSc in Public Adm. (Khmelnyskyi Cooperative Trade and Economic Institute)
SHEVCHUK Olexandr, DSc in Polit. (National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine)
FILIPPOV Stanislav, DSc in Law (Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service)
FILIPPOVA Victoria, DSc in Public Adm. (Kherson National Technical University)
ZHALILO Yaroslav, DSc in Econ. (National Institute for Strategic Studies)
ZOSKA Yana, DSc in Soc. (Mariupol State University)
YEROKHIN Serhiy, DSc in Econ. (National Academy of Management)

International Members of the Editorial Board

BERMEJO Rut, PhD in Polit. (University Rey Juan Carlos, Spain)
BUČIŪNAS Gediminas, Dr in Law (Mykolas Romeris University and Vytautas Magnus University, Lithuania)
GÓRNY Agata, Dr hab. in Soc. (Warsaw University Center for Migration Studies, Poland)
VOLLMER Bastian, PhD in Soc. (Catholic University of Applied Sciences Mainz, Germany)
KRUESSMANN Thomas, Dr in Law (University of Kent, England)
MARQUES José, PhD in Soc. (Polytechnic Institute of Leiria, Portugal)
TRAUNER Florian, DSc in Polit. (Vrije Universiteit Brussel, Belgium)
FRANK Libor, PhD in Polit. (University of Defence, Czech Republic)

Recommended for printing by the Academic Council of the National Academy of Management

The authors of the articles are responsible for the accuracy of facts, quotations, proper names, geographical names, names of enterprises, organizations, institutions and other information. Opinions expressed in the articles may not coincide with the point of view of the editorial board and do not impose any obligations on it.
Reprints and translations are permitted only with the consent of the author and the editors.

MIGRATION & LAW

VOLUME 5, ISSUE 4

Засновано 18 лютого 2021 р. Виходить 6 разів на рік

Свідоцтво про державну реєстрацію: серія KB № 24750-14690P від 10.03.2021

Засновник і видавець: ВНЗ «Національна академія управління»

Україна, 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15. Свід. ДК № 4714 від 23.04.2014.

Ідентифікатор друкованого медіа: R30-06032 (рішення № 870 від 24.04.2025)

Включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з державного управління, соціологічних, економічних, політичних і юридичних наук (спеціальності: 051 — Економіка, 052 — Політологія, 054 — Соціологія, 081 — Право, 281 — Публічне управління та адміністрування, 292 — Міжнародні економічні відносини, 293 — Міжнародне право) відповідно до наказів МОН України від 07.04.2022 № 320, від 06.06.2022 № 530 та від 20.06.2023 № 768

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

КУРИЛЮК Юрій — головний редактор, д.ю.н., проф. (ВНЗ «Національна академія управління»)

Українські члени редколегії

БАБІН Борис, д.ю.н., проф. (Державний університет «Київський авіаційний інститут»)
БІЛЬ Мар'яна, д.е.н, к.держ.упр., с.н.с. (Інститут регіональних досліджень ім. М. Долишнього НАН України)
БОРТНИК Надія, д.ю.н, проф. (Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова)
БРАСЛАВЕЦЬ Олексій, к.е.н. (ВНЗ «Національна академія управління»)
ЄРОХІН Сергій, д.е.н., проф. (ВНЗ «Національна академія управління»)
ЗОСЬКА Яна, д.соц.н., проф. (Маріупольський державний університет)
ЖАЛІЛО Ярослав, д.е.н., с.н.с. (Національний інститут стратегічних досліджень)
КАМІНСЬКА Наталія, д.ю.н., проф. (Інститут держави і права ім. В. Корещього НАН України)
КОЛОМІЄЦЬ Наталія, д.ю.н., проф. (Національний університет «Чернігівська політехніка»)
КОСТИНЕЦЬ Валерія, д.е.н., проф. (ВНЗ «Національна академія управління»)
МАЛИНОВСЬКА Олена, д.держ.упр., с.н.с. (Національний інститут стратегічних досліджень)
МИТРОФАНОВ Ігор, д.ю.н., проф. (Кременчуцький національний університет ім. М. Остроградського)
НІКІФОРЕНКО Володимир, д.ю.н., к.держ.упр., проф. (Адміністрація Держприкордонслужби України)
ОВЧАР Петро, д.е.н., к.держ.упр., доц. (ВНЗ «Національна академія управління»)
ОЛІЙНИК Світлана, к.ю.н., доц. (Консультативна місія Європейського Союзу в Україні)
ПОЗДНЯКОВА-КИРБЯТ'ЄВА Еліна, д.соц.н., проф. (Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія)
ПОЗНЯК Олексій, к.е.н., с.н.с. (Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. Птухи НАН України)
ПОКАТАЄВ Павло, д.ю.н., д.держ.упр., проф. (Класичний приватний університет)
РАДЗІВІЛЛ Олександр, к.ю.н., доц. (Київський університет права НАН України)
СІЦІНСЬКА Майя, д.держ.упр., проф. (Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут)
ФІЛІППОВ Станіслав, д.ю.н., проф. (Національна академія Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького)
ФІЛІПОВА Вікторія, д.держ.упр., проф. (Херсонський національний технічний університет)
ШЕВЧУК Олександр, д.політ.н., проф. (Чорноморський національний університет ім. П. Могили)

Іноземні члени редколегії

БЕРМЕХО Рут, PhD in Polit. (Університет Рея Хуана Карлоса, Іспанія)
БУЧОНАС Гедімінас, Dr in Law (Університет Миколаса Ромеріса і Університет Вітаутаса Великого, Литва)
ВОЛМЕР Бастіан, PhD in Soc. (Католицький університет прикладних наук Мейнца, Німеччина)
ГУРНИ Аґата, Dr hab. in Soc. (Центр дослідження міграції Варшавського університету, Польща)
КРЮССМАН Томас, Dr in Law (Кентський університет, Велика Британія)
МАРКЕС Хосе, PhD in Soc. (Політехнічний інститут Лейрії, Португалія)
ТРАУНЕР Флоріан, DSc in Polit. (Брюссельський вільний університет, Бельгія)
ФРАНК Лібор, PhD in Polit. (Університет оборони, Чехія)

Рекомендовано до друку Вченою радою ВНЗ «Національна академія управління»

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв, назв підприємств, організацій, установ та іншої інформації несуть автори статей. Висловлені у цих статтях думки можуть не збігатися з точкою зору редакційної колегії і не покладають на неї ніяких зобов'язань.

Передруки і переклади дозволяються лише за згодою автора і редакції.

ЗМІСТ

CONTENTS

1. Особливості діяльності керованих мігрантами організацій (на прикладі українських вимушених мігрантів у Естонії) / Particularities of migrant-run organisations activities (case of Ukrainian forced migrants in Estonia)

Гнатюк Володимир / Hnatiuk Volodymyr 5

2. Використання підроблених документів під час перетинання державного кордону України (кримінальна й адміністративна відповідальність) / Using forgery documents during crossing Ukrainian State Border (criminal & administrative liability)

Курилюк Юрій, Фесенко Олександр, Курилюк Андрій

/ Kuryliuk Yurii, Fesenko Oleksandr, Kuryliuk Andrii 46

3. Мир і безпека як фундаментальні цінності в умовах трансформації міжнародного і конституційного правопорядків / Peace & security as fundamental values in conditions of transformation of international and constitutional legal order

Камінська Наталія, Камінська Анастасія

/ Kaminska Nataliia, Kaminska Anastasiia 69

Наукова стаття (Research article)

<http://doi.org/10.32752/2786-5185-2025-5-4-5-45>

УДК 323.21:314.745.3(474.2)

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ КЕРОВАНИХ МІГРАНТАМИ ОРГАНІЗАЦІЙ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКИХ ВИМУШЕНИХ МІГРАНТІВ У ЕСТОНІЇ)

PARTICULARITIES OF MIGRANT-RUN ORGANISATIONS ACTIVITIES (CASE OF UKRAINIAN FORCED MIGRANTS IN ESTONIA)

Володимир Гнатюк¹

*Національний університет «Львівська політехніка»
(вул. Степана Бандери, 12, м. Львів, Україна, 79013)*

Volodymyr Hnatiuk

*Lviv Polytechnic National University
(12, Stepana Bandery Str., Lviv, Ukraine, 79013)*

Отримано: 20.08.2025. Затверджено: 14.10.2025

АНОТАЦІЯ

У статті висвітлено особливості громадських організацій, які створені та очолені українськими вимушеними мігрантами в Естонії після початку повномасштабної війни росії проти України, зокрема через два виміри — структурно-організаційний і функціонально-діяльнісний. Перший показав, що узагальнені ознаки не є універсальні для всіх організацій мігрантів, оскільки часто виникає гібридизація моделей, де новітні підходи поєднуються з традиційними діаспорними структурами. Більше того, новоутворені організації відображали сучасніші, більш гнучкі та адаптивні форми громадської самоорганізації з акцентами на мережеве управління, цифрові комунікації та прагматичний функціоналізм. Другий продемонстрував, що спектр напрямів діяльності об'єднань є багатовекторним, що створило підґрунтя для формування комплексної системи підтримки для новоприбулих. Така багатофункціональність обу-

¹ PhD з політичних наук, науковий співробітник; orcid 0000-0002-2608-659X; e-mail: v.v.hnatiuk@gmail.com

мовила інтеграційний ефект, посилила здатність об'єднань виступати посередниками між громадою та інституціями приймаючої держави. Визначено, що під поняттям «мігрантська громадська організація» слід розуміти інституалізовану форму об'єднання осіб, котрі були змушені залишити територію своєї держави та переселилися в іншу країну, а її метою є колективне подолання викликів, пов'язаних із процесами адаптації та інтеграції до нових соціокультурних умов, збереження національної ідентичності, мовних та культурних практик, а також традицій та обрядів своєї громади. Виділено, що новоутворені об'єднання репрезентують специфіку волонтерського типу, для якого характерні гнучкість, адаптивність і швидке реагування на виклики кризового середовища. Також було відзначено про тенденцію поступової інституціоналізації, коли *ad hoc* ініціативи переходили до більш стійких і функціонально розгалужених організаційних форм. Розглянуто і виділено маркери для характеристики явища мігрантська організація як спільного підґрунтя для їх типологізації. У статті запропоновано типологізацію таких об'єднань, спектр якої акумулював різні види — від волонтерських, професійних, етнічних до мережевих, гібридних та політичних організацій. Обґрунтовано думку, що українські мігрантські організації в Естонії не тільки задовольняли нагальні потреби новоприбулих, а й формували ширші соціальні практики, які зміцнювали громадянське суспільство та сприяли інтеграційним процесам у приймаючій країні.

Ключові слова: українські вимушені мігранти; мігрантські громадські організації; Естонія; типологізація мігрантських організацій; міграція.

ABSTRACT

This article analyses the specific features of civil society organisations established and led by Ukrainian forced migrants in Estonia after the outbreak of Russia's full-scale war against Ukraine. The analysis is conducted through two dimensions — structural-organisational and functional-activity. The first demonstrates that generalised characteristics are not universal for all migrant organisations, as hybridisation of models often occurs, combining innovative approaches with traditional diasporic structures. Moreover, the newly founded organisations reflected more contemporary, flexible and adaptive forms of civic self-organisation, emphasising network governance, digital communication, and pragmatic functionalism. The second reveals a multi-vector spectrum of activities that laid the groundwork for building a comprehensive support system for newcomers. Such multifunctionality generated an integrative effect and enhanced the capacity of these associations to act as mediators between the migrant community and host-state institutions. The concept of a «migrant civil society organisation» is defined as an institutionalised form of association of individuals who were forced to leave their country and resettle elsewhere, with the aim of collectively overcoming challenges related to adaptation and integration into new sociocultural environments, while also preserving national identity, language, cultural practices, and community traditions. Ukrainian migrant organisations in Estonia predominantly represent the volunteer type, characterised by flexibility, adaptability and rapid responsiveness to crisis conditions. At the same time, they display a tendency towards gradual institutionalisation, as *ad hoc* initiatives have evolved into more stable and functionally differentiated organisational forms. Drawing on a body of scholarly literature, the article develops markers for characterising migrant organisations as a shared foundation for their typologisation. A typology is proposed that incorporates a spectrum of organisational forms — ranging from volunteer-based, professional, and ethnic to networked, hybrid, and political organisations. It is argued that Ukrainian migrant organisations in Estonia not only met the urgent needs of displaced persons but also contributed to the formation of broader social practices that strengthened civil society and facilitated integration processes in the

host country.

Key words: Ukrainian forced migrants; migrant-led civil society organizations; Estonia; typology of migrant organizations; migration.

I. ВСТУП

Міграційні процеси у сучасному світі все більш інтенсифікуються. Якщо їх масштаби в просторовому аспекті охоплення збільшити малоймовірно, оскільки складно сьогодні знайти місце, де цей феномен все ще не протікав (окрім дійсно екзотичних частин планети Земля), то за своїми обсягами потоків міграція лише зростає. Як мінімум через невпинну в наш час тенденцію збільшення чисельності населення, а як максимум — через різні техногенні та соціальні катастрофи, серед яких слід відзначити соціально-економічні кризи, громадянські заворушення та (у контексті останніх подій) війни. Наприкінці ХХ сторіччя дослідники¹ вперше зазначили про явище *epocha міграції*, яке відтоді концептуально розширилося від свого початкового варіанту. Однак попри певне узагальнення цього періоду за минулі три декади, його особливості у часовому аспекті відрізнялися за складом учасників, обсягами і наслідками (суспільно-політичні, демографічні, культурні, економічні і т.п.), які виникли у післяміграційній фазі у країнах перебування або навіть у межах цілих регіонів.

Не так давно ми були свідками численних хвиль біженців з Близького Сходу (Сирія та Ірак) і Центральної Азії (Афганістан). До цього потоки мігрантів йшли — зрештою, і досі це продовжуються до тепер — з країн Північної Африки (Марокко, Туніс і Лівія). Наслідки таких процесів багато європейських держав відчують на собі вже сьогодні, коли статус титульної нації на регіональному і локальному рівнях визначається з позиції кількості її представників як меншина. З іншого боку, після початку широкомасштабного вторгнення військ росії на територію України 24 лютого 2022 р. країни Європи та інші частини світу (здебільшого США і Канада) отримали найбільший потік вимушених мігрантів від закінчення II світової війни, який комплексно на

¹ Див.: Castles S., Miller M. (1993). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World* (1st edn.). New York: The Guilford Press. 306 p.

липень 2025 р. склав понад 5,6 млн осіб¹. Незважаючи на відмінності, як одні свого часу, так й інші вже зараз, ці мігранти осмислювалися як фактор для суспільного розвитку — найбільш ефективного і поступального. Такі процеси, як інтеграція та асиміляція новоприбулих, відбувається *a posteriori* по-різному: за швидкістю, обсягами і всеосяжністю. Однак, попри це, важливим (а головне об'єднуючим для цього дискурсу) каталізатором є наявність інституційної складової, зокрема входження до спільноти (а додатково активна діяльність у ній), що стає певним показником приналежності поза межами Батьківщини. Вона може трактуватися з позиції етносу, релігії, національно-культурних особливостей та інших маркерів, тобто того, що згруповує людей у цілісність (як хаотичну, так і добре організовану) у суттєво іншому або навіть частково схожому середовищі.

Таким чином, структурні утворення іммігрантів посідають важливе місце в процесі їхньої адаптації до нових умов перебування. І хоча вони можуть різним способом бути сформовані і мати відмінний юридичний статус (формальний чи неформальний) навіть в межах однієї країни, проте функціонально їхня природа схожа, яка тільки диференціюється за напрямками діяльності. При цьому, це не означає, що мігрант не може паралельно або пізніше увійти до організацій, що засновані/керовані представниками корінної нації або інших етнічних меншин. Проте, зазвичай, індивід більше довіряє тим особам, які мають ідентичні маркери приналежності до певної групи, які виділялися раніше. Як наслідок, структури, тобто громадські організації, відіграють широкий діапазон ролей, як *осередків* національно-культурного, релігійного або освітньо-навчального життя, *центрів* надання різнопрофільної допомоги (правової, психологічної та інформаційної), *місця* для комунікації та поширення досвіду тощо. Зрештою, організації стають не останнім суб'єктом у налагодженні міжкультурних взаємодій між мігрантами та населенням країни перебування. Це, у свою чергу, окреслює передумови для готовності сторін до спільних дій, посилення їх згуртованості у соціумі, а також передбачає формування сподівань надійності цього зв'язку. Як результат, громадські організації (за аналогом політичних партій, проте з іншим функціональ-

¹ UNHCR (2025). Ukraine Refugee Situation — Data Explanatory Note. Operational Data Portal. Retrieved July 30, 2025. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>

ним навантаженням) стають *мостом* у громадянському суспільстві, з одного боку, між мігрантами загалом (діаспорою та новоприбулими), а з іншого — між ними і корінним населенням. Також він символічно відображає активізм мігрантів і його рівень щодо проявів його відповідників у політичній системі.

Не всі іммігранти долучаються до вже діючих організацій або заснують свої, але та частина, для якої це актуально, зберігає у собі потенціал національно-культурного самоусвідомлення поза Батьківщиною та водночас високий рівень інтеграції у новому середовищі. Тобто це наявність ситуації, коли поєднуються ефективна і реактивна *адаптація* до інших умов життя, відбувається об'єктивна різнопланова *асимиляція* і загострюється відчуття *афіліації* до референтної групи, якою у той момент часу (а можливо, і надалі також) стає раніше сформоване коло соціалізації у широкому розумінні. Історично це можна спостерігати у багатьох випадках по всьому світу. Українські вимушені мігранти, які стали реальністю для низки країн Європи вже понад три роки тому, є також таким аналогом.

Проте більшість міграційно орієнтованих досліджень спрямовані на вивчення питань, що пов'язані з кількісними показниками обсягів потоків переміщених, процесів інтеграції за різними вимірами (економічним, соціальним, культурним тощо) або виявленням тенденцій стосовно перспектив їхнього повернення та ін. Натомість проблема громадської активності крізь призму мігрантських організацій тільки нещодавно почала вивчатися зарубіжними вченими. Ще менше вона розглядається українськими дослідниками. Таким чином, попри наявні попередні висновки, які демонструють цінність можливих результатів, проблематика залишається лише на стадії свого поширення та популяризації серед науковців. В контексті *епохи міграції*, продовження російсько-української війни, інших локальних конфліктів та соціально-економічних криз у світі, міграційні процеси значно посилили зміни демографічної ситуації у багатьох державах. Останні без того потребують нових трудових ресурсів, зважаючи на старіння націй та зменшення народжуваності в економічно розвинутих системах. Як наслідок, виглядає цілком дивною ситуація — принаймні, у науковому дискурсі, — чому така тема досі маловивчена. У світлі реалій аналіз структури та специфіки функціонування громадських організацій, які засновані та очолені мігрантами, є одним з важливих питань для

подальшої інтеграції новоприбулих у чинних країнах перебування. Оскільки для багатьох з них такі утворення є невід'ємною платформою в процесі соціалізації. Українці, які вимушено покинули Батьківщину після 24 лютого 2022 р., не стали винятком у цій ситуації. Проте, на відміну від інших, вони показали значно вищий рівень інтеграції у систему і більше прикладів соціальних взаємодій з населенням країни. Іншими словами, українці постали більш відкритими до змін та швидшими на адаптацію до них. При цьому, будучи ближчими до європейських народів з позиції цивілізаційного дискурсу. Тому не менш суттєво зрозуміти, наскільки відповідні українські організації за кордоном відрізняються від інших діючих мігрантських аналогів, що вже були досліджені в науковій літературі. Це покаже спільні точки дотику або ні у концептуалізації та типологізації феномену. Це важливо у контексті дослідницьких узагальнень, які за останні роки почали з'являтися серед опублікованих робіт вчених.

Дослідження громадських організацій, що створені і в подальшому очолені мігрантами у їх країнах перебування, у міграційних розвідках досить нова тема, яка за останню декаду лише почала активно розглядатися вченими. Така ситуація обумовлена декількома методологічними чинниками (їх список не обмежується ними), а саме:

- а) тим фактом, що глибинні інтерв'ю є проявом суб'єктивного досвіду опитаних, їхніх позицій, ставлення, переконань, цінностей, оцінок і т.д., через що такі дані потребують обережної та неупередженої інтерпретації відповідно до дискурсу, в контексті якого осмислюються;
- б) складністю репрезентації усіх категорій респондентів, котрі можуть бути надто широкими і варіативними за різними маркерами аналізу, зокрема сферами діяльності, способами залучення фінансів, рівнем просторового функціонування, наявністю мережі зв'язків та взаємодій із суб'єктами та ін.;
- в) своєю часоємністю та необхідністю оволодіння навичок інтерв'ювання хоч на базовому мінімальному рівні, аби дані були якісними та повноцінними.

Таким чином, такі розвідки є менш популярними серед науковців, а навіть якщо вони й існують, то значно у нижчій репрезентації з-поміж опублікованих робіт. Річ у тім, що попри переваги від діджиталізації (наявність веб-сайтів або сторінок у соціальних мережах),

все-таки можливість отримати найцінніші дані — найбільш повні та актуальні — зосереджуються завдяки інтерв'юванням. Це дає свої дослідницькі результати, але вплинуло на їх обсяги. Тим не менш, питання все частіше з'являється у наукових дискусіях, зважаючи на об'єктивні міграційні процеси навколо нас та важливість потенційно здобутих висновків.

Загалом наукова література може бути розглянута через три контексти, які логічно впливають для досягнення мети статті. По-перше, джерела, де описано феномен «мігрантських організацій» на прикладі інших переміщених осіб, ніж українці. По-друге, праці, у яких зарубіжні вчені розглянули досвід українських мігрантів. По-третє, власне дослідження українських науковців щодо наших співвітчизників або представників діаспори.

У цілому аналіз тематичних джерел продемонстрував, що продовж останніх років науковці дедалі більше звертають увагу на роль громадських організацій у підтримці мігрантів та біженців, особливо в умовах глобальних криз. Важливим напрямом розвідок стала здатність таких організацій заповнювати інституційні прогалини у державі, сприяти репрезентації політичної суб'єктності мігрантів і створювати альтернативні моделі соціальної інтеграції.

Одним із ключових векторів досліджень стала роль організацій мігрантів у створенні альтернативної інфраструктури солідарності. Зокрема, А. Аленкар і Ї. Ван¹ розглядають цей процес у межах економіки спільного користування, де цифрові засоби мобілізації — комплекс цифрових технологій та онлайн-комунікаційних практик — дають змогу мігрантам генерувати колективні дії поза формальними структурами інтеграції. Подібно до попередньої розвідки, Дж. Цзян і М. Корчинський² демонструють, як уразливі групи мігрантів (наприклад, китайські працівники у Лондоні), формують трудову солідарність завдяки діяльності громадських центрів, які поєднують в собі соціальну

¹ Alencar A., Wang Y. (2022). Precarious Migrants in a Sharing Economy: Collective Action, Organizational Communication, and Digital Technologies — Introduction. *International Journal of Communication*. Vol. 16(13). pp. 5467–5479.

² Jiang J., Korczynski M. (2024). The Role of Community Organisations in the Collective Mobilisation of Migrant Workers: The Importance of a 'Community'-Oriented Perspective. *Work, Employment and Society*. Vol. 38, Issue 2. pp. 339–357. URL: <https://doi.org/10.1177/09500170221138008>

підтримку з політичним представництвом. В обох випадках акцент зміщується з «надання допомоги» до «створення можливостей для дії».

У межах дискурсу авторитарних режимів й обмеження громадянських прав не менш важливим є питання низової мобілізації. Так, дослідження Е. Ван Донген¹ і М. Якимув² висвітлюють контекст, що навіть в ситуації для Китаю можливе формування політичної суб'єктності мігрантів через неформальні та культурні практики. Зокрема, М. Якимув уводить концепт «опору через пристосування», що дозволяє осмислити діяльність неурядових організацій як спосіб трансформації громадянського статусу без відкритого конфлікту з владою. Подібна картина у Перській затоці, де політична активність мігрантів є формально забороненою. М. Бурмейстер-Рудольф³ демонструє як організації мігрантів реалізують неформальне представництво, діючи в *сірій зоні* між гуманітарною підтримкою та політичною адвокацією. Це виокремлює здатність мігрантських ініціатив використовувати обмежені простори дії для впливу на умови їхньої праці і гарантування гідності. Так само і К. Лам⁴ виявив як у Гонконгу організації, що очолені безпосередньо шукачами захисту, формують колективну ідентичність та надають підтримку в іншому політичному середовищі своїм представникам.

В умовах демократичних держав (особливо в Європі) громадські організації часто виступають посередниками між мігрантами та державними інституціями. М. Колліні⁵ зазначає, що в Італії вони компенсують слабкість державної політики зайнятості щодо біженців,

¹ Van Dongen E. (2022). «New Migrant» Organisations and the Chinese Diaspora State(s) in the Twenty-first Century: The Case of Japan. *China Perspectives*. Vol. 131. pp. 17–27. URL: <https://doi.org/10.4000/chinaperspectives.14338>

² Jakimów M. (2017). Resistance through Accommodation: A Citizenship Approach to Migrant Worker NGOs in China. *Journal of Contemporary China*. Vol. 26. Issue 108. pp. 915–930. URL: <https://doi.org/10.1080/10670564.2017.1337316>

³ Burmeister-Rudolph M. (2024). «Do good and talk about it»: informal representation and migrant-led civil society organizations' mediation between low-wage labour migrants and state institutions in the GCC countries. *Comparative Migration Studies*. Vol. 12. Article 56. URL: <https://doi.org/10.1186/s40878-024-00417-9>

⁴ Lam K. W. K. (2024). The Roles of Asylum Seeker-Led Organisations in Settlement Processes and Determinants: Evidence from Hong Kong. *Journal of International Migration and Integration*. Vol. 25. pp. 2431–2448. URL: <https://doi.org/10.1007/s12134-024-01179-0>

⁵ Collini M. (2022). The Role of Civil Society Organisations in the Integration of Migrants, Refugees and Asylum Seekers in the Italian Labour Market. *Voluntas*. Vol. 33. pp. 897–909. URL: <https://doi.org/10.1007/s11266-022-00489-0>

водночас використовуючи адвокаційні та інноваційні підходи. Е. Гюнцель та інші співавтори¹ демонструють схожі процеси в Німеччині, де організації мігрантів беруть участь у співтворенні соціального захисту, проте змушені адаптуватися до бюрократичних механізмів, що іноді обмежують їхню автономію. К. Хоеш² додає, що так званий бум мігрантських організацій після 2015 р. супроводжувався явищем *проектманії* — залежності від короткострокових програм фінансування, що загалом загрожувало стійкості відповідних структур. У Туреччині, згідно з висунутими пропозиціями у дослідженні У. Суната і С. Тосун³, була виділена окрема категорія для таких організацій — NGO-R (*non-governmental organizations-refugees*), які поєднували гуманітарну допомогу, правовий захист і соціальну роботу, реагуючи на наслідки масового притоку сирійців у середині II десятиріччя XXI сторіччя. Згодом О. Зіхніоглу і М. Далкіран⁴ наголосили та тому, що такі *мігрантські організації* посприяли перетворенню соціального капіталу на соціальну згуртованість, постаючи мостами поміж приймаючими та прибулими спільнотами.

У випадках погіршення умов стабільності або криз, як-от пандемія COVID-19 та різні війни у світі, роль громадянського суспільства посилюється. В. Еспіноза разом із своїми колегами⁵ виділили три типи державних відповідей на прикладі країн Латинської Америки (інклюзивна, сегментована, виключальна) та підкреслили, що саме громадські організації постали ключовими акторами для забезпе-

¹ Günzel E., Benz M., Petermann S. (2022). Migrant Organizations and Their Networks in the Co-Production of Social Protection. *Social Sciences*. Vol. 11. Issue 12. Article 585. URL: <https://doi.org/10.3390/socsci11120585>; Günzel E., Kellmer A., Klammer U., Schlee T. (2023). Contested Welfare: Migrant Organizations in Search of Their Role in the German Welfare State. *Social Sciences*. Vol. 12. Issue 2. Article 90. URL: <https://doi.org/10.3390/socsci12020090>

² Hoesch K. (2024). Migrant Organisations on the Rise after 2015/2016? Between «Projectitis» and the Formation of New Structures and Types. *Social Sciences*. Vol. 13. Issue 4. Article 223. URL: <https://doi.org/10.3390/socsci13040223>

³ Sunata U., Tosun S. (2019). Assessing the Civil Society's Role in Refugee Integration in Turkey: NGO-R as a New Typology. *Journal of Refugee Studies*. Vol. 32. Issue 4. pp. 683–703. URL: <https://doi.org/10.1093/jrs/fey047>

⁴ Zihnioglu Ö., Dalkiran M. (2022). From social capital to social cohesion: Syrian refugees in Turkey and the role of NGOs as intermediaries. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. Vol. 48. Issue 11. pp. 2455–2472. URL: <https://doi.org/10.1080/1369183X.2022.2047908>

⁵ Espinoza V. M., Prieto Rosas V., Zapata G. P. et al. (2021). Towards a typology of social protection for migrants and refugees in Latin America during the COVID-19 pandemic. *Comparative Migration Studies*. Vol. 9. Article 52. URL: <https://doi.org/10.1186/s40878-021-00265-x>

чення доступу до допомоги, як мігрантів, у т.ч. біженців. Натомість Ш. Дені¹ фокусує свою увагу на етичних дилемах міжнародних неурядових організацій в Європі, які, надаючи різну допомогу, ризикують легітимізувати дискримінаційні механізми. Однак водночас вони залишаються єдиними структурами, що здатні втрутитися в умовах згорання державного захисту.

Окрему увагу привертає питання взаємності у турботі, порушене в розвідці Д. Туркатті², яка пропонує концепцію «спільноти турботи», де мігранти не лише отримують допомогу, а є тими, хто її активно надає. Це дає змогу переосмислити логіку їхньої інтеграції як процесу двосторонньої взаємодії, а не ієрархічного включення. Також у дослідженні С. Ротер³ вказано на важливості багаторівневої взаємодії між мігрантськими організаціями у Південно-Східній Азії, у межах якої поєднання горизонтальних зв'язків і вертикальних альянсів із структурами на міжнародному рівні дозволяє подолати обмеження локального політичного середовища.

Не менш цінною є і наукова література, що представлена роботами вчених, які аналізують громадотворення і діяльність організацій, створених і керованих українцями або орієнтованих на їхню підтримку за кордоном. Ці дослідження (фокус був на зарубіжних авторах) продемонстрували, що українські мігранти — трудові і вимушені — вдало формують сталі осередки національно-культурного, освітнього та релігійного життя, а також активно взаємодіють із громадянським суспільством у країнах перебування.

У своїй праці К. Каурінкоскі досліджує трансформаційні процеси української трудової міграції до Греції, що з часом переростає й організовується в діаспорну спільноту. Акцентується увага на транснаціональному вимірі мобільності, гендерній асиметрії міграційних потоків і на формуванні соціального капіталу та культурних практик самоо-

¹ Dany C. (2024). Between aid and rights: Humanitarian international NGOs responding to the crisis of European refugee protection. *Zeitschrift für Politikwissenschaft*. Vol. 34. pp. 355–372. URL: <https://doi.org/10.1007/s41358-024-00376-8>

² Turcatti D. (2021). Migrant-led organisations as caring communities: towards a re-appreciation of the reciprocal dimension of care. *International Journal of Care and Caring*. Vol. 5. Issue 4. pp. 651–667. URL: <https://doi.org/10.1332/239788221X16226509568576>

³ Rother S. (2023). Multi-level migrant civil society activism in Southeast Asia. *Routledge handbook of civil and uncivil society in Southeast Asia (1st ed.)* / eds. by E. Hansson, M. L. Weiss. Routledge. pp. 346–360. URL: <https://doi.org/10.4324/9780367422080-25>

рганізації. Спираючись на етнографічне дослідження, К. Каурінкоскі відзначила, що навіть за умов *deskilling* та соціального виключення українські мігранти змогли сформувати різні осередки життя, що свідчить про виникнення структурованої діаспори¹.

У спільній роботі Е. Оцепи-Кіцінської і М. Горжалчинської-Кочкодай² здійснено ґрунтовний аналіз практик підтримки українських мігрантів у Польщі після початку повномасштабного вторгнення у 2022 р. Вчені виділяють вирішальну роль громадянського суспільства (зокрема, громадських та благодійних організацій, волонтерських ініціатив і релігійних спільнот) у наданні гуманітарної допомоги на перших етапах кризи, коли державні структури ще не встигли налагодити системну відповідь. Сама польська ситуація розглядається як приклад хаотичної (спонтанної) інституціоналізації допомоги, в межах якої низові ініціативи були поступово інтегровані в політику «тимчасового захисту». Така модель взаємодії між неурядовими акторами та державними інституціями (як продемонстрував час) стала ключовою у формуванні ефективної системи прийому мігрантів.

В іншій праці М. Блашчик і співавтори³ розглядають реакцію муніципалітету м. Вроцлав (Польща) на хвилю вимушених мігрантів з України, як кейс *гнучкового мережевого врядування*. Вчені також відзначили, що громадянське суспільство відіграло провідну роль у першій фазі реагування. Ініціативи стали каталізатором швидкої мобілізації ресурсів та налагодження міжсекторальної координації. Як відповідь (на здобуті успішні результати) муніципалітет почав активно залучати неурядові організації до процесу ухвалення рішень, створивши координаційні платформи і механізми розподілу ресурсів. Таким чином, сформувалася модель інституціоналізації солідарності, сприяючи ефективній реакції на гуманітарну кризу через поєднання врядування із місцевою соціальною активністю.

¹ Kaurinkoski K. (2021). From Labour Migrants to a Diaspora Community? The Case of Ukrainian Migrants in Greece. *Balkanologie*. Vol. 16. No. 1. URL: <https://doi.org/10.4000/balkanologie.2750>

² Ociepa-Kicińska E., Gorzałczyńska-Koczkodaj M. (2022). Forms of Aid Provided to Refugees of the 2022 Russia–Ukraine War: The Case of Poland. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. Vol. 19. Issue 12. Article 7085. URL: <https://doi.org/10.3390/ijerph19127085>

³ Błaszczuk M., Dolińska K., Makaro J., Pluta J. (2023). Governance agility in reception of war refugees from Ukraine: The case of Wrocław, Poland. *Social Policy & Administration*. Vol. 58. Issue 1. pp. 189–204. URL: <https://doi.org/10.1111/spol.12958>

Поряд з цим, розвідки українських дослідників не завжди стосувалися теми безпосередньо, але доповнили уявлення про роль діаспори у підтримці держави та формуванні глобального українського простору в зовсім нових умовах — під час війни. Вчені акцентували свою увагу на мобілізаційних стратегіях діаспори, її політичній суб'єктності і різних викликах у взаємодії з українською державою, частково зауважуючи (як здобуті вторинні висновки) про громадський активізм мігрантів крізь призму організаційної діяльності у країнах перебування.

Серед нечисленних розвідок слід виділити дослідження І. Лапшиної¹, якою розглядається питання мобілізації української діаспори у Великій Британії і Польщі у відповідь на Євромайдан, анексію Криму та війну на Донбасі. Авторка окреслює, як розрізнені громади активізувались, самоорганізувались і стали учасниками гуманітарних, інформаційних і фінансових ініціатив стосовно підтримки України. Порівняльний аналіз *старої* польської і *нової* британської діаспори виявив спільну логіку мобілізації, обумовлену емоційним зв'язком з Батьківщиною. На основі багатьох напівструктурованих інтерв'ю з активістами, волонтерами, бізнесменами і представниками діаспорних організацій, авторка виявила, що ці спільноти (раніше розрізнені або малопомітні) активізувались та трансформувалися у впливові актори з чіткою громадянською позицією. Таким чином, було продемонстровано, що діаспора може виступати не лише як джерело матеріальної допомоги, але і як активний суб'єкт транснаціональних змін, що має ресурси, знання та мотивацію впливати на ситуацію в країні походження.

У ще одному дослідженні² І. Лапшина аналізує, як українське суспільство сприймає емігрантів у часи кризи. Авторка вказує на суперечливе ставлення, де: з одного боку, емігрантів визнають важливим джерелом підтримки, з іншого — сприймають з підозрою. Вчена показує,

¹ Lapshyna I. (2019). Do Diasporas Matter? The Growing Role of the Ukrainian Diaspora in the UK and Poland in the Development of the Homeland in Times of War. *Central and Eastern European Migration Review*. Vol. 8. No. 1. pp. 51–73. URL: <https://doi.org/10.17467/ceemr.2019.04>

² Lapshyna I. (2022). Migration and Diaspora at Times of Crisis: Public Perceptions of Emigrants in Ukraine. *Diaspora Engagement in Times of Severe Economic Crisis. Migration, Diasporas and Citizenship* / eds. by O. Anastasakis, M. Pratsinakis, F. Kalantzi, A. Kamaras. Cham: Palgrave Macmillan. pp. 405–431. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-97443-5_17

що публічний дискурс навколо діаспори змінюється: емігранти дедалі частіше сприймаються не як *втікачі*, а як *активні учасники* підтримки держави — матеріально і політично. Водночас у суспільстві зберігається амбівалентність, бо позитивне ставлення до підтримки з-за кордону часто поєднується з критикою еміграції як такої.

Певним чином організаційний аспект діяльності спільноти розкрито у статті Я. Гаргаун¹, в якій підкреслюється, що українська діаспора, починаючи з XIX сторіччя і з особливою активізацією у час війни з росією, відіграла (на надалі продовжує) ключову роль у формуванні глобального українського простору. Такі громади сприяють, як відзначає вчена, і поширенню української культури, і консолідації світового українства, і лобюванню інтересів та формуванню позитивного іміджу України на міжнародному рівні. Як наслідок, громадські організації і культурні центри виступають активними агентами за напрямками своєї діяльності у країнах перебування.

Звертаючись до наукових джерел у контексті Естонії та функціонування там громадських організацій, що створені та/або очолені мігрантами з України, то їх є досить небагато. При цьому, публікацій, що присвячені періоду вторгнення — від лютого 2022 р. і до тепер — в українській науці знайти не вдалося.

Серед робіт слід відзначити про статтю М. Касянчука², де вивчено діяльність громадських організацій української діаспори в Естонії як форм самоорганізації однієї з найбільших у цій країні національних меншин. Автор досліджує мережу українських об'єднань, акцентуючи на їхньому місці у збереженні ідентичності, культурної спадщини та реагуванні на останні виклики, що пов'язані з війною. Також наголошено на питанні активної участі організацій у підтримці воєнних мігрантів і налагодженні міжетнічного діалогу в суспільстві Естонії. Зокрема, подано кількісні дані щодо фінансування, активності об'єднань та їхніх напрямів діяльності.

¹ Гаргаун Я. (2023). *Українська діаспора: вплив на творення глобального українського простору. Старожитності Лукомор'я*. № 3. С. 75–81. URL: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2023.3.214>

² Касянчук М. (2022). Громадські організації української діаспори в Естонії. *Український соціум*. № 2(81). С. 144–154. URL: <https://doi.org/10.15407/socium2022.02.144>

Частково проблема досліджена у дисертації О. Миронюк¹. У роботі фокусується увага на формуванні та діяльності українських громад у країнах Балтії, підкреслюючи їхню роль у культурному житті та підтримці України. Важливим висновком є твердження, що українські громади стали активними осередками самоорганізації, попри виклики асиміляції в умовах домінування в середовищі російськомовного компонента.

Таким чином, спираючись на огляд джерел вище, ми спостерігаємо, як інші дослідники почали активно вивчати феномен *мігрантських організацій* в останні роки. Крім аналізу, відповідне явище піддається концептуалізації та виділенню як специфічної категорії, попри загальні риси серед подібних структур. Це стало каталізатором до проведення порівняльних розвідок, аби знайти спільні (або ні) точки дотику в структурно-організаційному і функціонально-діяльнісному зрізах в просторовому масштабі серед різних етнічно представлених об'єднань. Проте дотепер *мігрантські організації* українців, які на рівні з найбільшими за числом особин діаспорами у світі, не включені до наукового дискурсу належним чином. Сьогодні така проблема потребує особливої уваги — дослідницької та суспільної. В час, коли українців поза межами Батьківщини та в самій Україні майже рівна кількість, питання щодо встановлення відносин, їх налагодження, підтримку та зміцнення набирає критичного значення, враховуючи потенційні демографічні, соціально-економічні, безпекові і т.д. чинники функціонування держави надалі. В цьому фокусі дослідження стосовно українців в Естонії є частиною подібних розвідок у майбутньому (так званий *пазл* у картині «світове українство»), а також унікальним, оскільки досі аналогів серед науковців не було опубліковано, як про цю країну, так і про інші.

II. МЕТА І МЕТОДОЛОГІЯ

Метою статті є висвітлення специфіки громадських організацій, які створені і очолені українськими мігрантами в Естонії, а також їх подальше порівняння з існуючими аналогами, що вже досліджені

¹ Миронюк О. (2023). *Громадська та культуротворча діяльність української діаспори в країнах Балтії (кін. XX — поч. XXI ст.)*: дис. ... PhD (Історія та археологія) / КНУ ім. Т. Шевченка. Київ, 232 с.

у міграційних джерелах. Зважаючи на такий контекст, *завданнями* в роботі стали: 1) пошук та аналіз тематичної наукової літератури, на основі якої було розглянуто і виділено маркери для характеристики явища *мігрантська організація*; 2) опрацювання первинних даних, що здобуті внаслідок інтерв'ювання очільників та активістів новоутворених організацій у країні перебування, аби описати їхню особливість — структурно-організаційну і функціонально-діяльнісну; 3) узагальнити отримані результати та здійснити їхнє порівняння з наявними висновками у міграційних джерелах. Як наслідок, *новизною* дослідження став розгляд явища *мігрантська організація* крізь призму активізму українських вимушених мігрантів в Естонії, а також пошук зв'язків (спільних точок) з відповідними аналогами на предмет їхньої подібності.

Розвідка за своїм змістом і варіантом об'єднання акцентів аналізу є *новим* форматом, оскільки і дотепер зазначений вище феномен недостатньо вивчений українськими вченими (а на прикладі Естонії тим більше) за понад три роки від початку повномасштабного вторгнення на терени України. Також проблематика статті розширює дискурс, який, з одного боку, демонструє випадок однієї країни, а з іншого — пов'язує його з існуючими висновками щодо узагальненого підходу. Саме тому *актуальність* роботи полягає у цінності знань про специфіку громадських організацій, які очолюють і якими керують мігранти з України. Це надає комплексне розуміння про демографічні втрати, яких зазнала держава, з глибшої позиції, ніж параметри «вік», «стать», «регіон походження» і т.д. Це показує і рівень громадського активізму українців, котрі в нових умовах проявляють себе, не як пасивні та закриті для соціальних взаємодій індивіди, що очікують тільки на допомогу від системи, а як ті, що здатні організувати своє життя та швидко адаптуватися до змін, попри травматичний досвід. Насамкінець це також ілюструє, наскільки воєнні мігранти (і чи дійсно це так) відрізняються у громадській діяльності від інших біженців або особин зі статусом тимчасового захисту в процесі організації та керівництва новоутворених об'єднань. Це досвід, який може перейняти громадський сектор не лише країн перебування українців, де така діяльність лише зароджується, а й Україна, для якої в контексті інтеграції до європейського простору він буде не зайвим.

У дослідженні використано загальнонаукову *методологію*. Під час пошуку та розгляду наукових тематичних джерел, а також опрацюванні первинних даних використані такі *методи*, як аналіз і синтез. Серед *інструментів* слід виділити і порівняльний, і системний підходи, завдяки яким здобуті висновки узагальнено у відповідності до стандартизованого алгоритму осмислення (досвід попередніх розвідок) та здійснено компаративний аналіз, аби виокремити подібні/відмінні аспекти. Таким чином, це надало можливість, як висвітлити унікальний випадок щодо однієї держави, так і по відношенню до специфіки феномену *мігрантська організація* в інших країнах на спільних принципах аналізу.

При цьому, у статті використано первинні дані, що здобуті у попередньому дослідженні «Громадотворення українців в Естонії», виконаного Міжнародним інститутом освіти, культури і зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка» у партнерстві з «Асоціацією українських організацій в Естонії» (Таллінн, Естонія). Його метою було визначити та описати ключові аспекти діяльності й громадотворення української діаспори в Естонії, вивчити особливості залученості українських воєнних мігрантів у середовище діаспорної громади і питання формування нових українських спільнот. В процесі збору даних були застосовані три аналітичні стратегії: кабінетний аналіз, кількісна та якісна методології.

Реалізація якісної частини дослідження полягала у проведенні інтерв'ю — глибинних напівструктурованих — з представниками українських громадських організацій в Естонії. Відповідний методологічний інструментарій надав змогу зібрати інформацію (або її деталізувати) про громадські утворення українців, їхні організаційно-структурні і діяльнісні аспекти функціонування, зокрема напрями роботи, шляхи залучення фінансування, труднощі та канали комунікації. Загалом за період від червня до вересня 2024 р. було організовано 12 інтерв'ю, з яких частина — з керівниками або активістами організацій, що виникли після початку повномасштабного вторгнення росії на територію України. Пошук респондентів здійснювався завдяки підтримці партнера дослідження («Асоціація українських організацій в Естонії») та методу «снігової кулі». Формат проведення інтерв'ю був дистанційним — на платформі Zoom. Запитальник скла-

дався з тематичних блоків на понад 30 питань, що був адаптований відповідно до специфіки кожної групи респондентів.

Аналіз основного тексту дослідження фокусується на таких аспектах. По-перше, короткий розгляд специфіки динаміки міграційних процесів з України в Естонію після початку повномасштабного вторгнення. По-друге, висвітлення феномену мігрантська організація, що були створені та/або керовані на момент опитування українськими вимушеними мігрантами на прикладі цієї країни, крізь призму вимірів — структурно-організаційного та функціонально-діяльнісного. І, по-третє, узагальнення знань за певними параметрами про організації мігрантів, що отримані через аналіз тематичних джерел та опрацювання первинних даних.

III. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Естонія як представник Європи та Європейського Союзу після вторгнення росії на терени України стала для багатьох українців наступним місцем їхнього перебування. Згідно зі статистичними даними Управління верховного комісара ООН у справах біженців (або УВКБ ООН), станом на 31 травня 2025 р. було подано понад 66 тис. заявок на отримання статусу особи з тимчасовим захистом (або інших аналогів), а з них майже 41 тис. його вже отримала¹. При цьому, слід зауважити, що попри не такі великі обсяги новоприбулих, як в інших країнах, ця держава дотепер перебуває у трійці за показником частки українських воєнних мігрантів відносно населення країни. Зважаючи, що останнє складає майже 1,37 млн осіб, то ця ситуація — приїзд близько 3 % від всіх жителів країни — суттєва².

Загалом міграція українців до Естонії була нерівномірною та зазнала змін — кількісно, за віковими та гендерними параметрами — протягом усіх трьох років. Зокрема, більшість з них прибула до країни і отримала статус в перший рік повномасштабного вторгнення. Надалі темпи прибуття українців знизилися, але стабілізувалися на рівні 500–2000 осіб з тимчасовим захистом щоквартально. Хоч інколи обсяги були меншими, а ще рідше — більшими.

¹ UNHCR (2025). Ukraine Refugee Situation — Data Explanatory Note. Operational Data Portal. Retrieved July 30, 2025. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>

² Statistics Estonia (2025). Population figure. Retrieved July 30, 2025. URL: <https://stat.ee/en/find-statistics/statistics-theme/population/population-figure>

Натомість за гендерним розподілом ситуація з війсьними мігрантами стала: (а) за тенденцією свого розвитку максимально подібною, коли стартові і фінішні позиції — кількісні обсяги мігрантів зі статусом на певний момент часу — часто співвідносилися, як майже 2:1 або 2,5:1 на користь жінок (хоч на 2025 р. цифра стала більш збалансована); і (б) взаємозалежною, коли на початку частка жінок була вищою ($\approx 73\%$), в період II кварталу 2023 р. вона зменшується ($\approx 64\%$), а на кінець II кварталу 2025 р. сягає вже $\approx 60\%$ (відповідно, частка чоловіків за весь період лише зростала).

Якщо аналізувати дані за параметром віковий розподіл, то серед вимушених мігрантів у перші два квартали 2022 року переважали діти (особи, віком до 18 років) — 44 % і 35 % відповідно. Однак надалі їхня частка суттєво знижується та стає майже рівнозначною з категоріями осіб, віком 18–34 та 35–64 років. Загалом у кінці I кварталу 2023 р. завершується стрімке падіння чисельності мігрантів, які отримали статус. Цей рівень поступово ще знижувався та стабілізувався у I кварталі 2024 р. Зрештою, подібна тенденція триває дотепер. Слід зазначити, що за 3 роки кожна з описаних вікових категорій йшла на спад, але група осіб, віком 65 років і більше, зростає, репрезентуючи спочатку 4 % мігрантів, а потім — 7 %. Як наслідок, вимушені мігранти представляли в більшості молоде покоління, що вплинуло (забігаючи дещо наперед) на інтеграційні та адаптаційні процеси у новому середовищі, самоорганізованість щодо життєвих ситуацій та рівень активізму і громадської діяльності.

Загалом Естонія як країна перебування військових мігрантів з України сприяла та створила умови для їхнього прийому і надання притулку. Це регулювалося, як в інших країнах ЄС, статтею 5 Директиви 2001/55/ЄС про тимчасовий захист від 4 березня 2022 р. (Імплементативне рішення Ради ЄС № 2022/382). Цей статус став одним з ключових способів, щоб гарантувати доступу до прав, соціального захисту, державних послуг та працевлаштування.

Під поняттям мігрантська громадська організація у цьому дослідженні слід розуміти інституалізовану форму об'єднання осіб, котрі через повномасштабне вторгнення росії в Україну були змушені залишити територію своєї держави та після 24 лютого 2022 р. переселилися до інших держав, зокрема до Естонії. Основною метою діяльності таких об'єднань є колективне подолання викликів, пов'язаних із про-

цесами адаптації та інтеграції до нових соціокультурних умов, збереження національної ідентичності, мовних та культурних практик, а також традицій та обрядів своєї громади. У більшості випадків подібні організації були ініційовані новоприбулими мігрантами безпосередньо: як у межах самостійного громадського активізму, так і у співпраці з українцями, котрі вже тривалий час проживали в країні перебування. У цьому контексті їх характерною рисою став самоорганізований характер, добровільна участь та децентралізовані принципи внутрішнього управління. Окремі організації виникали у результаті взаємодії з місцевими інституціями — неурядовими організаціями, благодійними фондами чи муніципальними структурами. З часом такі утворення набували автономного статусу, поступово стаючи як самостійні суб'єкти у суспільстві, що орієнтовані на задоволення потреб української мігрантської спільноти. Організації посідали важливу роль у процесах успішної інтеграції воєнних мігрантів до естонського соціуму. Оскільки вони зосередили зусилля на наданні комплексної/ ситуативної підтримки, стали каталізатором соціальної та економічної інтеграції або сприяли встановленню каналів міжкультурної комунікації.

Новоприбулі українці мали декілька варіантів для траєкторій розвитку свого активізму. По-перше, інтегруватися у вже діючі діаспорні організації українців в Естонії, що дозволило б їм використовувати наявний інституційний ресурс. По-друге, створити нові громадські об'єднання, орієнтовані на актуальні потреби та виклики, з якими зіштовхнулися вимушені переселенці. Географія виникнення та поширення останніх виявилася досить розгалуженою та охоплювала як великі міста, так і менш населені території, зокрема в таких пунктах, як Пярну, Пайде, Тарту, Нарва, Валга, Таллінн, Сааремаа та інші. Це продемонструвало прагнення мігрантів до самоорганізації на високому рівні не тільки в межах столичних та найбільших урбаністичних центрів, а також у регіональному вимірі, що постає індикатором потреби у колективній підтримці та формуванні локальних мереж солідарності зі збереженням національно-культурних особливостей.

При цьому, в Естонії створено сприятливі умови для заснування власних організацій мігрантами. Зокрема через два ключові чинники. Перший — високий рівень цифровізації, завдяки якому подання реєстраційної заявки відбувається онлайн через бізнес-реєстр в досить оперативний термін. Другий — це наявність компетентних консуль-

тантів в органах місцевої влади, які надають підтримку в процесі реєстрації. Це поєднання зумовило ситуацію, коли головним чинником — *ініціатором* — створення громадської ініціативи залишалося власне бажання самих мігрантів це реалізувати.

Структурно-організаційний вимір українських мігрантських об'єднань

На відміну від відносно стабільного інституційного поля для заснування та функціонування громадських організацій в Естонії (зокрема, це має відношення теж і до мігрантських), *структура* об'єднань, утворених воєнними мігрантами після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну, зазнала суттєвої трансформації порівняно з *класичними* моделями діаспорних організацій.

Зокрема, як свідчать дані з глибинних інтерв'ю, *новоутворені* об'єднання принципово відрізняються від *традиційного* формату громадських організацій у способі налагодити управління. Замість усталеної ієрархічної структури з чітким поділом на виконавчі, наглядові і стратегічні органи/відділи, вони демонструють тенденцію до управлінської консолідації. Часто управлінські, координаційні та представницькі функції зосереджені в руках одного засновника або ж невеликої групи співзасновників. Ця модель зумовлена як обмеженням людським ресурсом на етапі формування організації, так і прагненням до організаційної гнучкості та уникнення надмірного розростання адміністративного апарату. Прагматичний підхід до управління дозволяв оперативно приймати рішення та адаптуватися до мінливого контексту.

Загалом *нові* об'єднання нерідко функціонують поза рамками формального членства. Традиційний поділ на *членів організації* та *штатних працівників* або зовсім відсутній, або ж реалізується ситуативно — переважно в межах окремих проектів чи за умов доступності необхідного людського ресурсу. Формальні ролі часто є тимчасовими, зумовленими вимогами донорських програм, проектною діяльністю або співпрацею з інституційними партнерами. Натомість фактичну основу організацій становлять *волонтери* — здебільшого особи з числа самих українських вимушених мігрантів. Вони виступають основними агентами змін і рушіями діяльності, попри відсутність формального статусу в межах організації. До виконання окремих завдань активно

залучають не лише волонтерів, а також *фахівців*, які співпрацюють на договірних засадах (зокрема фрилансерів), що уможлиблює гнучко адаптувати кадрову конфігурацію до відповідних потреб проєктної діяльності. Важливу роль у мобілізації людських ресурсів відіграють цифрові комунікаційні інструменти — насамперед соціальні мережі, які швидко та ефективно забезпечують координацію, сприяють поширенню інформації та залученню зацікавлених осіб. Це значно посилило інституційну спроможність організацій, забезпечуючи доступ до широкого спектра компетенцій і знижуючи трансакційні витрати¹.

Відповідні структурно-функціональні особливості зумовлюють відмінності між *новими* організаціями українських воєнних мігрантів і *давніми* діаспорними аналогами в Естонії. Тобто йдеться не винятково про еволюцію організаційних моделей, а й про відповідь на нові історичні, соціально-політичні і технологічні умови. Формування мігрантських організацій постало реакцією на комплексний набір викликів — міграційних, економічних, культурних, безпекових, соціально-психологічних та освітніх. Вони виникли як результат надзвичайної ситуації — повномасштабної війни — і навряд чи постали б у мирний час. Адже відсутні були б як сама потреба, так і безпосередній людський чинник, здатний ініціювати та підтримати ці процеси. У цьому контексті їх поява — *феномен*, що притаманний винятковим історичним обставинам.

Однак організаційна структура *нових* об'єднань залишається динамічною й гнучкою: вона може змінюватися, трансформуватися та адаптуватися відповідно до потреб конкретного періоду або цілей діяльності. Ефективність вважається пріоритетом, а, отже, головний акцент в організаціях зміщується з нормативної інституціоналізації на функціональну доцільність. Це суттєво відрізняє їх від більш стабільних, ієрархічно організованих діаспорних структур, що зазвичай орієнтовані на відтворення формальних засад самоорганізації.

Як результат, на основі проведеного аналізу якісних даних можна виділити такі ключові характеристики *мігрантських* громадських організацій українців в Естонії.

¹ Williamson O. E. (1981). The Economics of Organization: The Transaction Cost Approach. *American Journal of Sociology*. Vol. 87. Issue 3. pp. 548–577. URL: <http://www.jstor.org/stable/2778934>

Мережевість. Вони функціонують переважно як *мережі взаємодії*, а не як централізовані структури з властивою вертикальною ієрархією. Це окреслюється концепцією *мережевого управління*¹, що передбачає децентралізовану модель координації, де взаємодія поміж акторами відбувається через неформальні або напівформальні зв'язки. Такі структури дозволяють забезпечити оперативність, адаптивність та ресурсну мобільність у мінливих умовах. Наявність множинних горизонтальних зв'язків між учасниками сприяє ефективнішій циркуляції даних, знижує вартість координації та дозволяє уникати бюрократичних обмежень, що властиві класичним ієрархіям;

Підприємницький підхід. Частина утворень поєднує досягнення соціально значущих цілей із ринковими механізмами залучення ресурсів, застосовуючи *елементи соціального підприємництва*². Це може включати створення сервісів, надання послуг, організацію навчальних програм або продаж продукції ручної роботи тощо, доходи від яких спрямовані на фінансування основної діяльності організації. Це надає шанс зменшити залежність від зовнішнього фінансування (грантів, донорської допомоги) і сприяє формуванню фінансової сталості. Крім того, це також активізує внутрішні ресурси громади, підвищуючи суб'єктність та здатність до самостійного відтворення. Попри все, громадські організації зазвичай не є повністю фінансово **самодостатніми**. Для більшості випадків наявні внутрішні ресурси залишаються обмеженими, що зумовлює **потребу** у зовнішній підтримці. Таким чином, соціальне підприємництво можна розглядати скоріше як **доповнювальний механізм**, що знижує рівень залежності, проте не усуває її повністю. Як наслідок, прагнення зовнішньої фінансової допомоги трактується як об'єктивна стратегія виживання та розвитку;

¹ Rhodes R. A. W. (1997). Understanding governance: Policy networks, governance, reflexivity and accountability. Buckingham: Open University Press. 239 p.; Provan K. G., Kenis P. (2008). Modes of Network Governance: Structure, Management, and Effectiveness. *Journal of Public Administration Research and Theory*. Vol. 18. Issue 2. pp. 229–252. URL: <https://doi.org/10.1093/jopart/mum015>

² Defourny J., Nyssens M. (2010). Social enterprise in Europe: At the crossroads of market, public policies and third sector. *Policy and Society*. Vol. 29. Issue 3. pp. 231–242. URL: <https://doi.org/10.1016/j.polsoc.2010.07.002>

Горизонтальні зв'язки. На відміну від *старих* діаспорних організацій, у *нових* домінують **горизонтальні моделі взаємодії**¹, у яких рішення ухвалюються колективно, лідерство відзначається неформальністю та відкритим характером, а учасникам надаються ширші можливості впливу на процеси. Це відповідає різним підходам до **учасницького управління**² та **гнучкого лідерства**, де замість делегування *зверху-вниз* діє система узгодження і діалогу. Такий формат сприяє, як підвищенню мотивації членів об'єднання, розвитку *м'якої влади* в середині структури, так і розкриттю потенціалу ініціатив знизу. А сам контекст набуває особливої ваги в умовах колективного посттравматичного досвіду, зумовленого війною та вимушеним переміщенням осіб, що поєднується з наявністю спільної — етнічної, громадянської або такої, що ґрунтується на досвіді — ідентичності та високим рівнем міжособистісної довіри серед членів спільноти. Така сукупність соціальних передумов створює конструктивне середовище для горизонтальної взаємодії, проявів солідарності та колективного прийняття рішень у структурах, що самоорганізовані³;

Проектно-орієнтована діяльність. Організаційна логіка більшості таких об'єднань зосереджена не на сталих програмах (хоч вони також мають місце), а на проектному циклі: постановка завдання → формування команди → реалізація → завершення/трансформація. Це дозволяє оптимізувати ресурси, забезпечити гнучкість у відповідь на запити громади і грантодавців, а також демонструвати свою результативність через короткотермінові досягнення, які можна виміряти. Як наслідок, замість зазвичай статичної бюрократизованої структури є мобільна, адаптивна система, що здатна швидко реорганізуватися за необхідності. Тобто формується *проектна організаційна модель*⁴, що відображає тип організаційної форми, де основна діяль-

¹ Ostrom E. (1990). *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge: Cambridge University Press. 280 p. URL: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511807763>

² Fung A., Wright E. O. (Eds.). (2003). *Deepening democracy: Institutional innovations in empowered participatory governance*. New York: Verso. 312 p.

³ Magis K. (2010). Community Resilience: An Indicator of Social Sustainability. *Society & Natural Resources*. Vol. 23. Issue 5. pp. 401–416. URL: <https://doi.org/10.1080/08941920903305674>

⁴ Whitley R. (2006). Project-based firms: new organizational form or variations on a theme? *Industrial and Corporate Change*. Vol. 15. Issue 1. pp. 77–99. URL: <https://doi.org/10.1093/icc/dtj003>

ність структурується не за функціональними відділами (як у традиційному варіанті), а навколо тимчасових автономних команд, кожна з яких відповідає за реалізацію окремого проєкту. При цьому, команда може бути досить подібною за складом від проєкту до проєкту (зберігати свій *кістяк*), але визначатися *новою*, оскільки розглядається з позиції завершення/початку циклу. Тому модель досить ефективна в умовах високої інституційної невизначеності, потреби в гнучкості, швидкому прийнятті рішень та нестабільності середовища, де наперед важко передбачити вимоги до ресурсів або кінцевого продукту;

Інтенсивне використання цифрових технологій. Цифровізація є ключовим фактором успіху мігрантських організацій українців. Оскільки соціальні мережі, месенджери та інструменти для дистанційної координації не тільки замінюють традиційні форми адміністрування, а також формують нові практики соціальної солідарності. Вони змогли забезпечити, як ширше охоплення цільової аудиторії, оперативну мобілізацію волонтерів, так і прозорість своєї діяльності (звітування і комунікація з грантодавцями) та інноваційні формати взаємодії (онлайн-події, консультації, навчально-освітні курси і т.д.). Цифрова сфера компенсувала брак інституційних ресурсів, конструюючи *гібридну модель взаємодії*, в якій онлайн-інфраструктура тісно переплетена з офлайн-діяльністю. Це свідчить про зміну громадянської участі в цифрову епоху. Мігрантські громадські утворення дедалі частіше почали використовувати різні неформальні мережі у соціальних медіа, мобільні платформи і цифрові інструменти для координації своїх дій, поширення інформації та мобілізації ресурсів. Відповідна участь мала потенціал підвищити інклюзивність, швидкість реагування та гнучкість у кризових ситуаціях, зокрема як у випадку українських вимушених мігрантів¹.

Отже, спираючись на якісні первинні дані та огляд наукової літератури, ми спостерігаємо, що зазначені особливості є *узагальненими* для об'єднань природи такого типу, проте не *універсальними* для всіх організацій мігрантів у повній мірі, з одного боку. Часто простежується гібридизація моделей, коли *новітні* підходи поєднуються з елемен-

¹ Bennett W. L., Segerberg A. (2012). The logic of connective action: digital media and the personalization of contentious politics. *Information, Communication & Society*. Vol. 15. Issue 5. pp. 739–768. URL: <https://doi.org/10.1080/1369118X.2012.670661>

тами *традиційних* діаспорних структур, що пов'язано з безпосередніми міжінституційними відносинами. Водночас, по-друге, саме *нові* організації відображали сучасніші, більш гнучкі й адаптивні форми громадської самоорганізації з фокусом на мережеве управління, цифрові комунікації, а також прагматичний функціоналізм.

Функціонально-діяльнісний вимір українських мігрантських об'єднань

Аналіз спектра діяльності громадських організацій — заснованих й очолених українськими вимушеними мігрантами — в Естонії, виявив чітку тенденцію до формування у них окресленого функціонального профілю. Попри декларативну відкритість до багатовекторності та намагання охопити ширший масив потреб цільової групи, діяльність таких організацій продемонструвала концентровану спрямованість на ключові сфери активностей. Така структурована орієнтація не була випадковою, а навпаки стала результатом взаємодії трьох взаємопов'язаних чинників:

Системний характер викликів, з якими зіштовхнулися новоприбулі. Тобто відіграли роль не лише індивідуальні труднощі адаптації, а й глибші, колективно пережиті, кризові стани, зокрема екзистенційна вразливість, втрачена життєва стабільність, домінування недовіри до інституцій і невизначеність майбутнього. Природа воєнної міграції створила особливу конфігурацію потреб, відмінну від класичних трудових чи етнокультурних міграційних процесів¹;

Обмеженість інституційної спроможності організацій. З огляду на їхню коротку історію створення, волонтерську основу, несталу фінансову підтримку, відсутність усталених моделей управління та дефіцит досвіду довгострокового планування — це обмежує здатність об'єднань до одночасного функціонування на кількох напрямках і сприяє формуванню вузькоспеціалізованих ніш;

Необхідність стратегічної пріоритетизації ресурсів. Усі ресурси — людські та матеріальні — змушують новостворені об'єднання робити свідомий вибір на користь тих сфер, які генерують

¹ Betts A., Collier P. (2017). *Refuge: Transforming a Broken Refugee System*. UK: Penguin Random House. 266 p.; Papadopoulos R. K. (2007). Refugees, trauma and Adversity-Activated Development. *European Journal of Psychotherapy & Counselling*. Vol. 9. Issue 3. pp. 301–312. URL: <https://doi.org/10.1080/13642530701496930>

найбільшу соціальну віддачу або відповідають запитам найбільшої кількості бенефіціарів. Відбувається своєрідне «**інституційне само налаштування**» на основі логіки ефективного реагування в умовах кризи.

Така цілеспрямованість діяльності стала проявом *адаптивної стратегії* у стані обмеженості ресурсів, що дозволило мігрантським організаціям зберегти функціональну ефективність, а водночас утверджуючи власну легітимність як суб'єктів громадянського суспільства. Також це разом вплинуло на формування *структурованої орієнтації*, що дозволила краще комунікувати з потенційними грантодавцями, партнерами й органами влади на місцевому рівні, які очікували від мігрантських об'єднань не проявів загальної активності, а чітко визначеної інституційної ролі в системі соціальної підтримки або інтеграції новоприбулих українців до Естонії.

На основі проведених інтерв'ю з очільниками та представниками об'єднань, було ідентифіковано п'ять ключових *напрямів їхньої діяльності*. Вони не тільки відображали нагальні потреби цільової групи, а слугують індикаторами ширших соціальних функцій громадянського суспільства в умовах посткризи. Зокрема це були:

Психологічна підтримка й сприяння адаптаційним процесам. Організації відіграють важливе значення у наданні психоемоційної підтримки особам, котрі зазнали вимушеного переселення, втрат, втрати відчуття безпеки, соціальної дезорієнтації і глибокої екзистенційної нестабільності. Вона охопила широкий спектр інтервенцій: від індивідуального консультування та кризової допомоги до групових терапевтичних сесій і психоосвітніх програм, що спрямовані на те, аби сформувати у людини різні навички — саморегуляції, подолання тривоги, травми і почуття ізоляції. Відповідна ситуація актуалізує альтернативу — неінституційну модель психічного супроводу в умовах, де державні системи охорони психічного здоров'я часто перевантажені, недоступні або неспроможні врахувати специфіку досвіду вимушених мігрантів¹. На післякризовому етапі, зокрема у ситуаціях тривалого переміщення через війну, подібна діяльність може трактуватися

¹ Miller K. E., Rasmussen A. (2017). The mental health of civilians displaced by armed conflict: an ecological model of refugee distress. *Epidemiology and psychiatric sciences*. Vol. 26, Issue 2. pp. 129–138. URL: <https://doi.org/10.1017/S2045796016000172>

як частина практик *справедливість через зцілення*¹ і сприяти реконструкції довіри і соціального капіталу, які часто руйнуються внаслідок насильницької міграції². Цей процес особливо цінний в умовах еміграції, де традиційні соціальні зв'язки втрачаються, а нові потребують часу для формування та налагодження;

Юридична підтримка та консультування. Такий напрям охопив надання консультацій з різних питань правового статусу, зокрема стосовно допомоги у розумінні процедур тимчасового захисту, легалізації перебування, оформлення документів, а також інформування про соціальні гарантії, на які мають право мігранти відповідно до законодавства країни перебування³. Не менш важливим став супровід у вирішенні побутових юридичних проблем — таких, як укладання договорів оренди житла, оформлення трудових відносин та питання медичного страхування. Тобто організації виконують роль *посередників* між мігрантами і державними інституціями⁴. Більше того, правозахисна діяльність об'єднань — а ця можливість існувала не для всіх структур — передбачала активне формування правової свідомості, суб'єктності та здатності діяти у правовому полі мігрантам безпосередньо, тобто впливати на їхнє *юридичне посилення*. Це означає не лише інформування про права, а допомога у їх розумінні та реалізації, а також участь у правових процесах. Модель посіла важливу роль, бо посилила самостійність мігрантів у взаємодії з державними структурами та створила умови для їхнього активнішого включення в соціальне, економічне та політичне життя приймаючої країни⁵. Хоча

¹ Ginwright S. (2015). Hope and healing in urban education: How urban activists and teachers are reclaiming matters of the heart. New York: Routledge/Taylor & Francis Group. 170 p. URL: <https://doi.org/10.4324/9781315757025>

² Simich L., Beiser M., Mawani F. N. (2003). Social support and the significance of shared experience in refugee migration and resettlement. *Western journal of nursing research*. Vol. 25, Issue 7. pp. 872–891. URL: <https://doi.org/10.1177/0193945903256705>

³ Ersanilli E., Koopmans R. (2010). Rewarding Integration? Citizenship Regulations and the Socio-Cultural Integration of Immigrants in the Netherlands, France and Germany. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. Vol. 36, Issue 5. pp. 773–791. URL: <https://doi.org/10.1080/13691831003764318>

⁴ Schweiger R. (2024). The role of non-state actors and cities in global migration and refugee governance. *Non-Governmental Organizations — Role and Performance in Turbulent Times*. IntechOpen. URL: <http://dx.doi.org/10.5772/intechopen.1005370>

⁵ Golub S. (2003). Beyond rule of law orthodoxy: The Legal Empowerment Alternative. Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace. 52 p.

втілення такого напрямку діяльності обмежувалося інституційною спроможністю організацій у різному ступені;

Освітні ініціативи, громадянська просвіта та шкільництво. Організації реалізують широкий спектр освітніх і просвітницьких ініціатив, які охоплюють різні цільові групи — від дітей до дорослих. До них належать мовні курси, суботні та недільні школи, інтеграційні воркшопи, тренінги з громадянської участі та семінари з прав людини тощо. Такі практики поєднували *інтеграційний* вимір, сприяючи включенню новоприбулих у соціокультурне поле суспільства, що їх прийняло, та *ідентифікаційний*, підтримуючи національно-культурну афіліацію та мовну ідентичність в умовах мультикультурного середовища. Освіта у цьому аспекті виконувала не лише інструментальну функцію інтеграції, але політично-емансипативну, оскільки була засобом утвердження суб'єктності у межах нового соціального порядку¹. Також цей напрям діяльності мігрантських організацій сприяв формуванню громадянського капіталу, що охоплював знання про права, соціальні норми демократичної участі, навички самоорганізації і комунікативні практики взаємодії з інституціями;

Інформаційна підтримка та цифрова комунікація. Такий напрям об'єднав два аспекти — *інструментальний* і *трансформаційний*. З одного боку, діяльність організацій була спрямована на забезпечення доступу до важливої інформації: правової, соціальної, освітньої, медичної тощо. З іншого, виступала як механізм творення спільного простору і мобілізації, формуючи горизонтальні зв'язки між членами громади². Саме застосування цифрових каналів комунікації — зазвичай Telegram і Facebook — дозволило оперативно координувати допомогу, поширити перевірену інформацію і формувати стратегії реагування в турбулентних умовах. Тобто цифрова комунікація втілила функцію *інтегративної інфраструктури*, що з'єднувала розпорошені групи новоприбулих в ситуації нових політичних та соціальних контекстів

¹ Dryden-Peterson S. (2016). Refugee Education: The Crossroads of Globalization. *Educational Researcher*. Vol. 45, Issue 9. pp. 473–482. URL: <https://doi.org/10.3102/0013189X16683398>

² Dekker R., Belabas W., Scholten P. (2015). Interethnic Contact Online: Contextualising the Implications of Social Media Use by Second-Generation Migrant Youth. *Journal of Intercultural Studies*. Vol. 36, Issue 4. pp. 450–467. URL: <https://doi.org/10.1080/07256868.2015.1049981>

країни перебування¹. Суттєвою інновацією у діяльності новоутворених об'єднань постала поява практики e-volunteering — різних форм волонтерської роботи, які здійснюються онлайн (через цифрові платформи та соціальні мережі), що вможливило мігрантам підтримувати громади на відстані та інтегруватися в нове середовище. Відповідний формат не лише надав змогу успішно долати бар'єри фізичної участі, а відкрив доступ до ширших людських і когнітивних ресурсів, часто транснаціонального характеру. Зокрема *цифрові волонтери* могли перекладати тексти, вести інформаційні канали, підтримувати онлайн-консультації, адмініструвати чати, створювати інфографіки або ж навіть координувати свої дії для проектів з безпосередньою участю. Як наслідок, така взаємодія в умовах кризи виконувала функцію не тільки з позиції утилітаризму та ефективності, однак і соціально-психологічну, оскільки сприяла збереженню відчуття афіліації до мігрантської спільноти, формуванню символічного *нашого простору* і мобілізації підтримки. В більш ширшому аспекті напрям був основою для колективних дій, самоорганізації та підтримки соціальної згуртованості;

Національно-культурна активність та міжкультурний діалог. Діяльність мігрантських організацій несла подвійне навантаження. З одного боку, вона була спрямована на збереження та розвиток національно-культурної самосвідомості українців, а з іншого — стала інструментом міжкультурної взаємодії, що мала на меті формування та підтримку позитивного образу мігрантів в Естонії. Зокрема організація різних форм заходів — свят, фестивалів, виставок, мистецьких акцій і меморіальних подій — конструювала символічні межі спільноти, на підґрунті колективної пам'яті та зміцнення почуття приналежності. Як результат, напрям діяльності уособлював собою соціокультурну практику. Саме тому активність мігрантських організацій не лише підтримувала культурну тяглість і зміцнювала ідентичність новоприбулих, але сприяла соціальній видимості та формуванню мереж впливу. Такі моменти особливо важливі в контексті ефективної інтеграції та швидкої адаптації, бо розширювали форми самови-

¹ Dekker R., Engbersen G. (2014). How social media transform migrant networks and facilitate migration. *Global Networks (Oxford): a journal of transnational affairs*. Vol. 14, Issue 4. pp. 401–418. URL: <https://doi.org/10.1111/glob.12040>

раження та встановлювали діалог у публічному просторі між різними суб'єктами. Ця діяльність посприяла зміцненню співпраці між організаціями на інституційному рівні і стимулювала розвиток партнерських зв'язків. Внаслідок цього було сформовано міцну основу для залучення як мігрантських спільнот, так і місцевих жителів до різних форм соціально-культурної участі та громадської активності.

Окрім *ключових* напрямів діяльності, у практиці українських мігрантських об'єднань в Естонії спостерігаються *комбіновані*¹, проте не менш важливі види. Зокрема організації відіграють суттєве значення у наданні *соціальних послуг*, що сприяють успішній інтеграції мігрантів. До них, наприклад, належить допомога в пошуку житла та працевлаштування, а також супровід у вирішенні соціально-економічних питань. Деякі організації активно брали участь у *представництві інтересів* мігрантів на місцевому рівні (зазвичай) у державних інституціях. Через контекст *лобізму* вони мають вплив на формування і впровадження нормативних актів і політики, спрямованих на підтримку новоприбулих, тим самим сприяючи більш інклюзивним підходам до міграційної політики країни перебування².

Серед нових тенденцій також наявне залучення мігрантських об'єднань до *дослідницької діяльності*. Хоча в досить обмеженому форматі та представництві. Організації рідше самостійно ініціюють емпіричні міграційні дослідження або частіше виступають партнерами в рамках більших науково-дослідних проєктів. Такий проєктно-орієнтований підхід дозволив досить оперативно реагувати на виклики, активніше залучати фінансування на діяльність організації та, зокрема на конференціях, демонструвати результативність своєї роботи.

Отже, спектр напрямів діяльності українських мігрантських організацій в Естонії показав багатовекторність та гнучкість, що сприяло адаптації до змінних потреб спільноти і ширшого суспільного контексту. Синтез різних — культурно-просвітницьких, психологічних, соціально-побутових, правових, інформаційних і дослідницьких — векторів створило підґрунтя для формування комплексної (але завжди такої,

¹ Ager A., Strang A. (2008). Understanding Integration: A Conceptual Framework. *Journal of Refugee Studies*. Vol. 21, Issue 2. pp. 166–191. URL: <https://doi.org/10.1093/jrs/fen016>

² Bloemraad I. (2006). *Becoming a Citizen: Incorporating Immigrants and Refugees in the United States and Canada*. Berkeley: University of California Press. 382 p. URL: <https://doi.org/10.1017/S153759270909121X>

яка може вдосконалитися) системи підтримки для новоприбулих. Така багатофункціональність зумовила інтеграційний ефект, посилила здатність об'єднань виступати посередниками між громадою та інституціями приймаючої держави, а також сприяти накопиченню інформації, корисної для розроблення державних та муніципальних рішень у сфері міграції політики. Комбінування напрямів діяльності свідчить про орієнтацію на вирішення комплексних завдань і показує прагматичний підхід до функціонування в умовах обмеження ресурсів та високих суспільних очікувань.

Аналіз тематичної міграційно орієнтованої літератури і опрацювання даних якісного дослідження продемонстрували, що *мігрантські організації* є різними, але водночас мають спільні точки дотику. Однак дотепер питання типологізації не було належним чином вивчене. Як згадувалося раніше у тексті, чи не єдина з робіт, що присвячена цій проблемі, є спільна стаття вчених Суната і Тосун¹, які виділяють особливий тип організацій — *NGO-R (non-governmental organizations-refugees)*. Це таке неурядове об'єднання, природа створення якого залежить від активної діяльності мігрантів, які організацію зареєстрували та надалі очолюють. Також науковці визначають три основні функції, які реалізують такі утворення, зокрема: а) полегшення доступу мігрантів до системи прав і державного сервісу; б) сприяння інтеграційним та адаптаційним процесам у країні їх перебування для створення нових соціальних просторів; і в) забезпечення допомоги різного типу. Окрім цього, важливим є *кризовий контекст* як фактор, що мобілізує активістів та реалізує різні форми громадянської участі, як волонтерські ініціативи, так і функціонування громадських організацій. Додатково не слід забувати *мотиви* — етнічні, релігійні, соціальні та ін., — які відіграють істотне значення у створенні нових та підтримці вже існуючих утворень. По суті, це стало *відправною точкою*, звідки концептуалізується феномен. Однак, чим більше розширюється кількість параметрів надалі, тим вищий рівень диференціації поміж організаціями навіть в умовах однієї країни перебування. Ще більше він зростає в ситуації порівняння між двома і більше аналі-

¹ Sunata U., Tosun S. (2019). Assessing the Civil Society's Role in Refugee Integration in Turkey: NGO-R as a New Typology. *Journal of Refugee Studies*. Vol. 32. Issue 4. pp. 683–703. URL: <https://doi.org/10.1093/jrs/fey047>

тичними випадками, тобто країнами аналізу. Саме тому тип NGO-R доречно трактувати досить в обмеженому форматі, радше як позицію *знаменника* для мігрантських організацій, ніж те, що визначає їхнє *узагальнення* в ширшому аспекті.

Зважаючи на цю специфіку, аби частково збалансувати таке різноманіття та мати можливість його узагальнити, було вибрано наступні *параметри*, за якими можна це втілити у відношенні до *організацій мігрантів* новоприбулих українців в Естонії та інших етнічних груп в різних країнах (на основі вивчених наукових джерел). Серед них були ті, що стосувалися *структурно-організаційного* виміру, як *тип організації, статус формалізації, структура управління* і її особливості; *функціонально-діяльнісного* — *ключові функції*, які виконує об'єднання, а також додаткові моменти, як *джерела фінансування та мережа партнерства*. Якраз ці компоненти (звісно, не остаточно, але однозначно ґрунтовніше) висвітлюють феномен *мігрантських організацій*, з одного боку, як особливий тип утворень, а з іншого — як один із різновидів неурядових об'єднань, що має загальні подібні риси з аналогами, але відмінними за природою заснування і/чи функціонування.

Таким чином, було виділено декілька типів *мігрантських організацій*, що, у свою чергу, інтегрували певні особливості за зазначеними раніше параметрами. При цьому, слід розуміти, що *типологізація* є максимумно обережною спробою з позиції *узагальнення даних* — *деталізації* *одиночного досвіду*, оскільки, як демонструють наукові праці, потенціал тематики ще достатньо не розкритий — особливо у вимірі кількісної репрезентації та географічного представлення. Тому далі будуть розглянути ці *типи* детальніше: спочатку ті, що визначені на основі аналізу наукової літератури, а насамкінець — той, що був характерним для об'єднань українських вимушених мігрантів в Естонії. Додатково для посилення аргументації того чи іншого аспекту проблеми використано теоретичні джерела.

Як результат, серед них були такі.

*Мережевий тип*¹, який прикметний для утворень, які функціонують через горизонтально інтегровані структури, де ключові завдання виконуються різними учасниками або осередками, об'єднаними

¹ Brinkerhoff J. M. (2009). Digital Diasporas: Identity and Transnational Engagement. Cambridge: Cambridge University Press. 288 p.

у гнучку координаційну систему без централізованої ієрархії. Їх діяльність побудована на широкому — за кількістю суб'єктів — форматі партнерства, взаємодії з організаціями та інституціями, а також активному використанні цифрових каналів комунікації;

*Етнічний тип*¹, що властивий організаціям, управлінська структура яких спирається на традиційні або харизматичні моделі лідерства, а не на формальні регламенти та статuti. Структура відзначається концентрацією управлінських функцій у руках лідера або вузького кола старійшин, від яких йде ініціатива та контроль, а виконання делегується іншим членам. Організація функціонує через неформальні мережі і взаємозалежності, що забезпечує внутрішню стабільність, проте може обмежувати гнучкість і швидкість адаптації до нових викликів;

*Професійний тип*² поєднує такі організації, що структуровані на основі спеціалізованих функцій та професійної експертизи членів, часто з досвідом у соціальній роботі, правовому консультуванні і освітніх програмах для мігрантів. Управлінська модель, як правило, матрична, інколи з елементами проєктного управління, що дозволяє згрупувати стабільний поділ обов'язків з гнучкістю для реалізації ініціатив, спрямованих на інтеграцію новоприбулих. Структура також полегшує координацію з місцевими та міжнародними партнерами, управління грантами та ресурсами, а також підтримує високий рівень професійної етики у наданні різних професійних послуг;

*Гібридний тип*³ утворень використовує структуру управління, поєднуючи елементи ієрархічної, мережевої і проєктної моделей. Відповідна змішана форма організації дозволяє зберігати стратегічну централізацію (завдяки правлінню чи координаційній раді) та забезпечувати децентралізовану й адаптивну діяльність автономних груп. Горизонтальні мережеві зв'язки і тимчасові проєктні команди підвищують гнучкість та здатність швидко реагувати на зміни у фінансуванні, соціо-політичному контексті або потребах спільноти;

¹ Sunata U., Tosun S. (2019). Assessing the Civil Society's Role in Refugee Integration in Turkey: NGO-R as a New Typology. *Journal of Refugee Studies*. Vol. 32. Issue 4. pp. 683–703. URL: <https://doi.org/10.1093/jrs/fey047>

² Mintzberg H. (1983). *Structure in fives: Designing effective organizations*. Hoboken, US: Prentice-Hall. 312 p.

³ Billis D. (ed.) (2010). *Hybrid Organizations and the Third Sector: Challenges for Practice, Theory and Policy*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. 270 p.

*Політичний тун*¹ організацій зазвичай поєднує централізоване лідерство, формальні процедури ухвалення рішень та спирається на внутрішні фракції і групи інтересів, одночасно підтримуючи коаліції, партнерства та комунікацію з іншими організаціями, державними інституціями і громадянським суспільством. Така динаміка показує ієрархічно-мережеву модель управління, де стратегічне керівництво зосереджене в центральній структурі, а оперативні та функціональні аспекти делеговані на рівень мережевих партнерств. Це уможливорює збереження стратегічної цілісності організації та надає гнучкості у реагуванні на потреби громади через мережеві взаємодії та колективну мобілізацію ресурсів;

*Волонтерський тун*² об'єднань має горизонтальну управлінську форму, що є не ієрархічно-бюрократичною моделлю, а висококонцентрованим зразком у прийнятті рішень, де влада та координація зосереджені в одному центрі — колі співзасновників або на єдиному засновнику. Рішення ухвалюються колегіально або на основі консенсусу, а розподіл обов'язків носить гнучкий та адаптивний характер залежно від ресурсів і компетенцій учасників. Горизонтальна структура сприяє високій мобільності організацій, дозволяючи оперативно реагувати на різні проблеми. Лідерство зазвичай реалізується через ядро координаторів або активістів, котрі спрямовують діяльність утворення, не встановлюючи жорсткої ієрархії. Модель ефективна для організацій, що діють у динамічних умовах і на етапах формування спільноти, коли важлива швидка адаптація та взаємодія з членами громади.

Якщо специфіка структури та управління у типах мігрантських організацій суттєво відрізнялися або поєднували окреслені вище варіанти, стаючи при цьому певними патернами, то параметри, як мережа партнерств, джерела фінансування і ключові функції відображали комбінації, що були складені зі спільного набору можливостей. Останні обумовлювала, як інституційна спроможність об'єднань, такі і стратегія їхнього розвитку, виражена в меті та завданнях діяльності.

¹ Ansell Ch., Gash A. (2008). Collaborative Governance in Theory and Practice. *Journal of Public Administration Research and Theory*. Vol. 18, Issue 4. pp. 543–571. URL: <https://doi.org/10.1093/jopart/mum032>

² Salamon L. M., Sokolowski S. W. (2015). *The Resilient Sector Revisited: The New Challenge to Nonprofit America*. Washington, US: Brookings Institution Press. 161 p.

Таким чином, зазначені критерії сформували ширші та вужчі профілі організацій, як у вимірі налагодження відносин зі суб'єктами у країні перебування, так і залучення каналів фінансування. А, отже, реалізації більшої чи меншої сукупності функцій. При цьому, їхній юридичний статус визначався внутрішніми нормами законодавства держави, що вплинуло на межі формалізації діяльності утворень, а також (цілком вірогідно) на заснування мігрантської організації відповідного типу. Оскільки навіть відсутність формального статусу чи реєстрації не звільняє спільноти від відповідальності за діяльність, яку вони здійснюють, у країні. Тому вибір типу об'єднання безпосередньо детермінований прагматичними мотивами засновників, специфікою цільової аудиторії та нормативно-правовими рамками системи, де функціонування такого утворення має бути реалізоване.

Отже, спираючись на зазначене, аналіз джерел та якісних даних показав, що мігрантські організації загалом мають *спільне підґрунтя* — вони формуються як відповідь на потребу у колективному представництві і самодопомозі мігрантам. Проте їхня подальша еволюція демонструє широку варіативність у *структурно-організаційному* та *функціонально-діяльнісному* вимірах. Це можна спостерігати у контексті *типологізації* таких об'єднань, які не є однорідними, а охоплюють досить численний спектр різновидів — від волонтерських, професійних, етнічних до мережевих, гібридних та політичних організацій.

У ситуації з українськими вимушеними мігрантами в Естонії простежувався специфічний (однак логічний у відношенні до умов заснування і потреб громади) *волонтерський* тип громадських об'єднань, який внутрішньоорганізаційно не залишився статичним. Дані якісного дослідження демонструють, що від моменту створення такі організації частково/повноцінно проходили трансформацію: від початкових *ad hoc ініціатив*, що зосереджені на терміновій допомозі мігрантам, вони поступово стали більш стабільними і багатофункціональними структурами *de facto*. Цей процес супроводжувався розширенням спектра їхньої діяльності в значно ефективнішому контексті, коли була реалізована не тільки гуманітарна і психологічна допомога, юридичне й інформаційне консультування, а культурно-освітня та національно-просвітницька діяльність через сукупність проєктів та заходів. Зрештою, важливим виміром було інституціоналізоване представництво інтересів спільноти у державних інституціях, серед

інших неурядових утворень у країні перебування та нових партнерів на міжнародному рівні. У перспективі їх траєкторія розвитку лише поглибиться у такому дискурсі, оскільки більшість з новоприбулих за трирічний (або дещо менший) період змогли адаптуватися до змін на елементарному рівні, що, як результат, зміщує діяльнісний фокус уваги організацій на наступні пріоритети. При цьому, темпи міграційних процесів уже за останні два роки стабілізувалися і — за умови відсутності ускладнень в Україні — залишають функціонально-діяльнісний вимір об'єднань саме у позиції, в якій гуманітарна складова не буде основною, хоч і становитиме один з пріоритетів.

Важливим результатом стала здатність українських організацій мігрантів в Естонії продемонструвати високу гнучкість та адаптивність у складних умовах воєнної міграції. Вони зуміли налагодити багаторівневі мережі партнерств, як у країні перебування, так і на міжнародному рівні, що підсилює їх роль у ширших процесах інтеграції та транскордонної співпраці. Це стало їх ключовою сильною стороною, що дозволяє говорити про специфічну траєкторію розвитку утворень у порівнянні з діаспорними організаціями українців.

IV. ВИСНОВКИ

Аналіз якісних даних про громадські організації українських вимушених мігрантів в Естонії показав, що вони становлять складний і водночас динамічний феномен у соціальній структурі країни. Їхня поява була зумовлена винятковими історичними та соціально-політичними обставинами, зокрема війною і масовою міграцією. Однак процес подальшого інституційного розвитку таких об'єднань продемонстрував набагато ширший спектр тенденцій, ніж суто кризова реакція. Вони уособили дискурс, в межах якого поєдналися елементи *ad hoc ініціатив, волонтерських мереж* та поступово більш комплексніших (і діяльнісно інших, ніж тільки надання гуманітарної допомоги) *інституцій*.

Узагальнення результатів дозволяє зробити кілька концептуально важливих висновків. По-перше, українські мігрантські організації підтверджують тезу про те, що такі утворення не можна осмислювати як *сталу* та *однорідну* категорію. Навпаки, вони перебувають

у процесі становлення та трансформації, зберігаючи високу адаптивність до мінливих соціо-політичних умов. Їх типологізація, попри усю складність у визначенні дослідницької категорії, дає змогу охопити ключові напрями функціонування та особливості їхньої структури. По-друге, на прикладі організацій новоприбулих українців простежується важливий процес *поступової інституціоналізації*: від гуманітарних ініціатив до структурованих об'єднань із чітко визначеними напрямами діяльності, налагодженими каналами комунікації та розгалуженою мережею партнерств. Ця еволюція засвідчує, що організації мігрантів здатні переходити від реактивних форм мобілізації до стратегічних моделей функціонування, набуваючи рис *суб'єктів громадянського суспільства*, що здатні здійснювати вплив на політичні та соціальні процеси в країні. По-третє, такі утворення можна розглядати не лише як засіб задоволення нагальних потреб мігрантів, проте як *інноваційні лабораторії соціальних практик*, у яких виробляються нові форми солідарності, партнерства та взаємодії з інституціями. Особливе значення полягає у їхній здатності поєднувати функції внутрішньої підтримки з роллю *мостів* у приймаючому суспільстві. Попри свою обмеженість в ресурсах, організації змогли розбудувати стійкі партнерські мережі всередині Естонії та на міжнародному рівні. Це стало не лише інструментом виживання у кризових умовах, але й чинником посилення їхньої легітимності та впливовості. Таким чином, *випадок українців* показав, що мережевість, гнучкість та здатність до внутрішньої трансформації стали ключовими характеристиками мігрантських об'єднань нового типу.

В контексті перспектив подальших досліджень проблематика мігрантських організацій українців відкриває простір для порівняльного аналізу: на прикладі інших держав (в основному) Європи та поміж ними. Це поглибить розуміння не лише особливостей вимушеної міграції з України, проте й кількісно розширить вибірку країн, де цей феномен буде вивчено. Як наслідок, питання типологізації таких об'єднань постане в нових умовах — значно репрезентованішому дискурсі. Це вплине на точність, всеохопність і деталізацію даних, які будуть узагальнені, а згодом — типологізовані. Не менш цікавою проблемою може стати дослідження мережевих форматів співпраці і транскордонних партнерств, які дедалі частіше зустрічаються у розвитку громадських організацій у міграційному контексті.

До кінця не проаналізоване питання наслідків інституціоналізації таких утворень у довготривалій перспективі, де важливо зрозуміти, чи зможуть вони зберегти (а якщо ні, то який період часу могли) свій волонтерський тип на шляху до зміни — структурно-організаційного та функціонально-діяльнісного — профілю.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА / REFERENCES

1. Гаргаун Я. (2023). *Українська діаспора: вплив на творення глобального українського простору. Старожитності Лукомор'я*. № 3. С. 75–81. URL: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2023.3.214>
2. Касянчук М. (2022). Громадські організації української діаспори в Естонії. *Український соціум*. № 2(81). С. 144–154. URL: <https://doi.org/10.15407/socium2022.02.144>
3. Миронюк О. (2023). *Громадська та культуротворча діяльність української діаспори в країнах Балтії (кін. ХХ — поч. ХХІ ст.): дис. ...* PhD (Історія та археологія) / КНУ ім. Т. Шевченка. Київ, 232 с.
4. Ager A., Strang A. (2008). Understanding Integration: A Conceptual Framework. *Journal of Refugee Studies*. Vol. 21, Issue 2. pp. 166–191. URL: <https://doi.org/10.1093/jrs/fen016>
5. Alencar A., Wang Y. (2022). Precarious Migrants in a Sharing Economy: Collective Action, Organizational Communication, and Digital Technologies — Introduction. *International Journal of Communication*. Vol. 16(13). pp. 5467–5479.
6. Ansell Ch., Gash A. (2008). Collaborative Governance in Theory and Practice. *Journal of Public Administration Research and Theory*. Vol. 18, Issue 4. pp. 543–571. URL: <https://doi.org/10.1093/jopart/mum032>
7. Bennett W. L., Segerberg A. (2012). The logic of connective action: digital media and the personalization of contentious politics. *Information, Communication & Society*. Vol. 15. Issue 5. pp. 739–768. URL: <https://doi.org/10.1080/1369118X.2012.670661>
8. Betts A., Collier P. (2017). *Refuge: Transforming a Broken Refugee System*. UK: Penguin Random House. 266 p.
9. Billis D. (ed.) (2010). *Hybrid Organizations and the Third Sector: Challenges for Practice, Theory and Policy*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. 270 p.
10. Błaszczak M., Dolińska K., Makaro J., Pluta J. (2023). Governance agility in reception of war refugees from Ukraine: The case of Wrocław, Poland. *Social Policy & Administration*. Vol. 58. Issue 1. pp. 189–204. URL: <https://doi.org/10.1111/spol.12958>
11. Bloemraad I. (2006). *Becoming a Citizen: Incorporating Immigrants and Refugees in the United States and Canada*. Berkeley: University of California Press. 382 p. URL: <https://doi.org/10.1017/S153759270909121X>
12. Brinkerhoff J. M. (2009). *Digital Diasporas: Identity and Transnational Engagement*. Cambridge: Cambridge University Press. 288 p.
13. Burmeister-Rudolph M. (2024). «Do good and talk about it»: informal representation and migrant-led civil society organizations' mediation between low-wage labour migrants and state institutions in the GCC countries. *Comparative Migration Studies*. Vol. 12. Article 56. URL: <https://doi.org/10.1186/s40878-024-00417-9>
14. Castles S., Miller M. (1993). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World (1st edn.)*. New York: The Guilford Press. 306 p.

15. Collini M. (2022). The Role of Civil Society Organisations in the Integration of Migrants, Refugees and Asylum Seekers in the Italian Labour Market. *Voluntas*. Vol. 33. pp. 897–909. URL: <https://doi.org/10.1007/s11266-022-00489-0>
16. Dany C. (2024). Between aid and rights: Humanitarian international NGOs responding to the crisis of European refugee protection. *Zeitschrift für Politikwissenschaft*. Vol. 34. pp. 355–372. URL: <https://doi.org/10.1007/s41358-024-00376-8>
17. Dekker R., Belabas W., Scholten P. (2015). Interethnic Contact Online: Contextualising the Implications of Social Media Use by Second-Generation Migrant Youth. *Journal of Intercultural Studies*. Vol. 36, Issue 4. pp. 450–467. URL: <https://doi.org/10.1080/07256868.2015.1049981>
18. Dekker R., Engbersen G. (2014). How social media transform migrant networks and facilitate migration. *Global Networks (Oxford): a journal of transnational affairs*. Vol. 14, Issue 4. pp. 401–418. URL: <https://doi.org/10.1111/glob.12040>
19. Defourny J., Nyssens M. (2010). Social enterprise in Europe: At the crossroads of market, public policies and third sector. *Policy and Society*. Vol. 29. Issue 3. pp. 231–242. URL: <https://doi.org/10.1016/j.polsoc.2010.07.002>
20. Dryden-Peterson S. (2016). Refugee Education: The Crossroads of Globalization. *Educational Researcher*. Vol. 45, Issue 9. pp. 473–482. URL: <https://doi.org/10.3102/0013189X16683398>
21. Espinoza V. M., Prieto Rosas V., Zapata G. P. et al. (2021). Towards a typology of social protection for migrants and refugees in Latin America during the COVID-19 pandemic. *Comparative Migration Studies*. Vol. 9. Article 52. URL: <https://doi.org/10.1186/s40878-021-00265-x>
22. Ersanilli E., Koopmans R. (2010). Rewarding Integration? Citizenship Regulations and the Socio-Cultural Integration of Immigrants in the Netherlands, France and Germany. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. Vol. 36, Issue 5. pp. 773–791. URL: <https://doi.org/10.1080/13691831003764318>
23. Fung A., Wright E. O. (Eds.). (2003). Deepening democracy: Institutional innovations in empowered participatory governance. New York: Verso. 312 p.
24. Golub S. (2003). Beyond rule of law orthodoxy: The Legal Empowerment Alternative. Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace. 52 p.
25. Ginwright S. (2015). Hope and healing in urban education: How urban activists and teachers are reclaiming matters of the heart. New York: Routledge/Taylor & Francis Group. 170 p. URL: <https://doi.org/10.4324/9781315757025>
26. Günzel E., Benz M., Petermann S. (2022). Migrant Organizations and Their Networks in the Co-Production of Social Protection. *Social Sciences*. Vol. 11. Issue 12. Article 585. URL: <https://doi.org/10.3390/socsci11120585>
27. Günzel E., Kellmer A., Klammer U., Schlee T. (2023). Contested Welfare: Migrant Organizations in Search of Their Role in the German Welfare State. *Social Sciences*. Vol. 12. Issue 2. Article 90. URL: <https://doi.org/10.3390/socsci12020090>
28. Hoesch K. (2024). Migrant Organisations on the Rise after 2015/2016? Between «Projectitis» and the Formation of New Structures and Types. *Social Sciences*. Vol. 13. Issue 4. Article 223. URL: <https://doi.org/10.3390/socsci13040223>
29. Jakimów M. (2017). Resistance through Accommodation: A Citizenship Approach to Migrant Worker NGOs in China. *Journal of Contemporary China*. Vol. 26. Issue 108. pp. 915–930. URL: <https://doi.org/10.1080/10670564.2017.1337316>
30. Jiang J., Korczynski M. (2024). The Role of Community Organisations in the Collective Mobilisation of Migrant Workers: The Importance of a ‘Community’-Oriented Perspective. *Work, Employment and Society*. Vol. 38, Issue 2. pp. 339–357. URL: <https://doi.org/10.1177/09500170221138008>

31. Kaurinkoski K. (2021). From Labour Migrants to a Diaspora Community? The Case of Ukrainian Migrants in Greece. *Balkanologie*. Vol. 16. No. 1. URL: <https://doi.org/10.4000/balkanologie.2750>
32. Lapshyna I. (2019). Do Diasporas Matter? The Growing Role of the Ukrainian Diaspora in the UK and Poland in the Development of the Homeland in Times of War. *Central and Eastern European Migration Review*. Vol. 8. No. 1. pp. 51–73. URL: <https://doi.org/10.17467/ceemr.2019.04>
33. Lapshyna I. (2022). Migration and Diaspora at Times of Crisis: Public Perceptions of Emigrants in Ukraine. *Diaspora Engagement in Times of Severe Economic Crisis. Migration, Diasporas and Citizenship*. Cham: Palgrave Macmillan. pp. 405–431. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-97443-5_17
34. Lam K. W. K. (2024). The Roles of Asylum Seeker-Led Organisations in Settlement Processes and Determinants: Evidence from Hong Kong. *Journal of International Migration and Integration*. Vol. 25. pp. 2431–2448. URL: <https://doi.org/10.1007/s12134-024-01179-0>
35. Magis K. (2010). Community Resilience: An Indicator of Social Sustainability. *Society & Natural Resources*. Vol. 23. Issue 5. pp. 401–416. URL: <https://doi.org/10.1080/08941920903305674>
36. Miller K. E., Rasmussen A. (2017). The mental health of civilians displaced by armed conflict: an ecological model of refugee distress. *Epidemiology and psychiatric sciences*. Vol. 26, Issue 2. pp. 129–138. URL: <https://doi.org/10.1017/S2045796016000172>
37. Mintzberg H. (1983). *Structure in fives: Designing effective organizations*. Hoboken, US: Prentice-Hall. 312 p.
38. Ociepa-Kicińska E., Gorzałczyńska-Koczkodaj M. (2022). Forms of Aid Provided to Refugees of the 2022 Russia–Ukraine War: The Case of Poland. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. Vol. 19. Issue 12. Article 7085. URL: <https://doi.org/10.3390/ijerph19127085>
39. Ostrom E. (1990). *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge: Cambridge University Press. 280 p. URL: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511807763>
40. Papadopoulos R. K. (2007). Refugees, trauma and Adversity-Activated Development. *European Journal of Psychotherapy & Counselling*. Vol. 9. Issue 3. pp. 301–312. URL: <https://doi.org/10.1080/13642530701496930>
41. Rother S. (2023). Multi-level migrant civil society activism in Southeast Asia. *Routledge handbook of civil and uncivil society in Southeast Asia (1st ed.)* / eds. by E. Hansson, M. L. Weiss. Routledge. pp. 346–360. URL: <https://doi.org/10.4324/9780367422080-25>
42. Provan K. G., Kenis P. (2008). Modes of Network Governance: Structure, Management, and Effectiveness. *Journal of Public Administration Research and Theory*. Vol. 18. Issue 2. pp. 229–252. URL: <https://doi.org/10.1093/jopart/mum015>
43. Rhodes R. A. W. (1997). *Understanding governance: Policy networks, governance, reflexivity and accountability*. Buckingham: Open University Press. 239 p.
44. Salamon L. M., Sokolowski S. W. (2015). *The Resilient Sector Revisited: The New Challenge to Nonprofit America*. Washington, US: Brookings Institution Press. 161 p.
45. Schweiger R. (2024). The role of non-state actors and cities in global migration and refugee governance. *Non-Governmental Organizations — Role and Performance in Turbulent Times*. IntechOpen. URL: <http://dx.doi.org/10.5772/intechopen.1005370>
46. Simich L., Beiser M., Mawani F. N. (2003). Social support and the significance of shared experience in refugee migration and resettlement. *Western journal of nursing research*. Vol. 25, Issue 7. pp. 872–891. URL: <https://doi.org/10.1177/0193945903256705>
47. Statistics Estonia (2025). Population figure. Retrieved July 30, 2025. URL: <https://stat.ee/en/find-statistics/statistics-theme/population/population-figure>

48. Sunata U., Tosun S. (2019). Assessing the Civil Society's Role in Refugee Integration in Turkey: NGO-R as a New Typology. *Journal of Refugee Studies*. Vol. 32. Issue 4. pp. 683–703. URL: <https://doi.org/10.1093/jrs/fey047>
49. Turcatti D. (2021). Migrant-led organisations as caring communities: towards a re-appreciation of the reciprocal dimension of care. *International Journal of Care and Caring*. Vol. 5. Issue 4. pp. 651–667. URL: <https://doi.org/10.1332/239788221X16226509568576>
50. UNHCR (2025). Ukraine Refugee Situation — Data Explanatory Note. Operational Data Portal. Retrieved July 30, 2025. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
51. Van Dongen E. (2022). «New Migrant» Organisations and the Chinese Diaspora State(s) in the Twenty-first Century: The Case of Japan. *China Perspectives*. Vol. 131. pp. 17–27. URL: <https://doi.org/10.4000/chinaperspectives.14338>
52. Whitley R. (2006). Project-based firms: new organizational form or variations on a theme? *Industrial and Corporate Change*. Vol. 15. Issue 1. pp. 77–99. URL: <https://doi.org/10.1093/icc/dtj003>
53. Williamson O. E. (1981). The Economics of Organization: The Transaction Cost Approach. *American Journal of Sociology*. Vol. 87. Issue 3. pp. 548–577. URL: <http://www.jstor.org/stable/2778934>
54. Zihnioglu Ö., Dalkıran M. (2022). From social capital to social cohesion: Syrian refugees in Turkey and the role of NGOs as intermediaries. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. Vol. 48. Issue 11. pp. 2455–2472. URL: <https://doi.org/10.1080/1369183X.2022.2047908>

Оглядова стаття (Review article)

<http://doi.org/10.32752/2786-5185-2025-5-4-46-68>

УДК 343.522.3(477)

ВИКОРИСТАННЯ ПІДРОБЛЕНИХ ДОКУМЕНТІВ ПІД ЧАС ПЕРЕТИНАННЯ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ (КРИМІНАЛЬНА Й АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ)

USING FORGERY DOCUMENTS DURING CROSSING UKRAINIAN STATE BORDER (CRIMINAL & ADMINISTRATIVE LIABILITY)

Юрій Курилюк¹, Олександр Фесенко², Андрій Курилюк³

Національна академія управління

(вул. Ушинського, 15, м. Київ, Україна, 03151)

Yurii Kuryliuk, Oleksandr Fesenko, Andrii Kuryliuk

National Academy of Management

(15, Ushynskogo, Kyiv, Ukraine, 03151)

Отримано: 02.09.2025. Затверджено: 19.10.2025

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто теоретичні й практичні засади кримінальної та адміністративної відповідальності за використання підроблених документів під час перетинання державного кордону України, розкрито зміст і сутність цього правопорушення. Визначено, що використання підробленого документа є найбільш поширеним способом вчинення незаконного перетинання державного кордону України в пунктах пропуску (пунктах контролю) через державний кордон. Установлено, що це діяння становить собою свідоме пред'явлення особою (громадянином України, іноземцем чи особою без громадянства)

¹ доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, академік НАН вищої освіти України; orcid 0000-0002-4035-4431; e-mail: kuryliuk.yuri@gmail.com

² доктор юридичних наук, доцент; orcid 0000-0003-3226-3991; e-mail: oleksandr.fesenko@vislegis.kiev.ua

³ здобувач вищої освіти; orcid 0009-0002-0495-6731; e-mail: tryvould@gmail.com

уповноваженій службовій особі Державної прикордонної служби України в пункті пропуску (пункті контролю) через державний кордон повністю або частково підробленого паспортного чи іншого визначеного законодавством документа, визнаного Україною, що підтверджує громадянство, посвідчує особу пред'явника, а також дає право на в'їзд або виїзд з України, з метою отримання дозволу на перетинання державного кордону України. Правопорядок у прикордонній сфері тісно пов'язаний з використанням підроблених документів, під «прикриттям» яких вчиняється безліч інших протиправних діянь (нелегальна міграція, у тому числі торгівля людьми, контрабанда товарів, розповсюдження тероризму, незаконне переміщення наркотичних засобів, зброї, боєприпасів, а також легалізація на території України різних кримінальних елементів тощо). Значна частка таких підробок виявляється прикордонниками саме під час їх використання під час перетинання державного кордону України.

Ключові слова: кримінальна відповідальність; адміністративна відповідальність; кваліфікація правопорушень; підроблення документів; використання підроблених документів; державний кордон; прикордонний контроль.

ABSTRACT

The article examines the theoretical and practical foundations of criminal and administrative liability for the use of forged documents when crossing the state border of Ukraine, and reveals the content and essence of this offence. It is determined that the use of forged documents is the most common method of illegally crossing the state border of Ukraine at border crossing points (control points) across the state border. It is established that this act constitutes the deliberate presentation by a person (a citizen of Ukraine, a foreigner or a stateless person) to an authorised official of the State Border Service of Ukraine at a border crossing point (control point) across the state border, a passport or other document specified by law, recognised by Ukraine, which confirms citizenship, certifies the identity of the presenter, and also gives the right to enter or leave Ukraine, with the aim of obtaining permission to cross the state border of Ukraine. Law and order in the border area is closely linked to the use of forged documents, under the 'cover' of which many other illegal activities are committed (illegal migration, including human trafficking, smuggling of goods, spread of terrorism, illegal movement of drugs, weapons, ammunition, as well as legalisation of various criminal elements on the territory of Ukraine, etc.). A significant proportion of such forgeries are detected by border guards precisely when they are used to cross the state border of Ukraine.

Key words: criminal liability; administrative liability; classification of offences; document forgery; use of forged documents; state border; border control.

I. ВСТУП

Важливою складовою зміцнення суверенітету української держави є забезпечення недоторканності її кордону, створення надійної системи захисту прикордонної безпеки на рубежах нашої країни. Кордон є першоосновою правопорядку будь-якої держави, адже без існування чітко окреслених і нормативно врегульованих меж свого суверенітету держава, як основний суб'єкт забезпечення правопо-

рядку, не спроможна визначити територію, де діятимуть установлені нею правові норми й уповноважені органи охорони правопорядку¹.

Значна частина протиправної діяльності у прикордонні пов'язана також із використанням особами, які перетинають державний кордон України, підроблених (повністю або частково) паспортних документів, сфальсифікованих візових етикеток або дозволів на постійне (тимчасове) проживання в Україні, а інших документів, включаючи печатки й штампи про фіктивне перетинання державного кордону чи про реєстрацію іноземця на території України.

Захист адміністративних документів є дуже важливим для Європейського Союзу. Він концентрується на чотирьох свободах, а саме вільному русі товарів, капіталу, послуг та громадян. Для забезпечення захисту документів, що стосуються зазначених свобод необхідно було запровадити відповідне законодавство, систему органів та повсякденну підтримку. Це непросте завдання, оскільки це стосується 27 країн — членів Європейського Союзу, а також Ісландії, Ліхтенштейну, Норвегії, Швейцарії та Великобританії (після виходу з ЄС). Крім того, ЄС приваблює багатьох людей з третіх країн — бізнесменів, мігрантів, біженців, мандрівників та звичайних відвідувачів. Це означає, що мільйони людей перетинають зовнішні кордони та ще більше подорожують всередині ЄС та використовують мільйони документів, виданих багатьма уповноваженими органами влади з усіх країн світу та міжнародних установ².

За таких умов, як справедливо відзначив М. І. Фіалка, «використання підроблених документів нерідко служить способом вчинення або засобом укриття інших, більш небезпечних злочинів»³. Правопорядок у прикордонній сфері тісно пов'язаний з використанням підроблених документів, під «прикриттям» яких вчиняється безліч інших протиправних діянь (нелегальна міграція, у тому числі торгівля людьми, контрабанда товарів, розповсюдження тероризму, незаконне перемі-

¹ Курилюк Ю.Б. (2020). Державний кордон і правопорядок (законодавство, теорія, практика): монографія. К.: ВД «Дакор». С. 5.

² Черней В. В., Рувін О. Г., Кримчук С. Г. (ред.) (2021). Виявлення ознак підробки документів під час їх перевірки працівниками Національної поліції України : практ. посіб. Київ: НАВС. С. 10.

³ Фіалка М. І. (2010). Кримінально-правова охорона документообігу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / КПУ. Запоріжжя. С. 10.

щення наркотичних засобів, зброї, боєприпасів, а також легалізація на території України різних кримінальних елементів тощо). Значна частка таких підробок виявляється прикордонниками саме під час їх використання під час перетинання державного кордону України.

Особливості кримінальної відповідальності за підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут та використання підроблених документів досліджувались такими вченими-юристами, як: П. Андрушко, О. Гриньків, Л. Дорош, О. Дудоров, М. Панов, Б. Пінхасов, В. Постніков, С. Тучков, Н. Тимошенко, М. Фіалка, М. Хавронюк та ін. Крім того, питання використання підроблених документів під час перетинання державного кордону мали певне опрацювання в працях О. Андрушка, О. Бантишева, А. Горяїнова, В. Лебедева, О. Онисько, Т. Орешкіної, Л. Серватюк, В. Сича та деяких ін.

Однак, не зважаючи на значну актуальність цієї проблеми, повсякчасне та постійне використання як іноземцями, так і громадянами України підроблених документів для безперешкодного потрапляння на території інших держав, досі не сформовано комплексного та належно обґрунтованого наукового підґрунтя у цій сфері, не здійснено спеціальних наукових напрацювань щодо характеристики кримінально-правового діяння — «використання завідомо підробленого документу під час перетинання державного кордону України».

Багато положень, опублікованих наукових та учбових праць з цієї проблематики, мають локальний характер і засновані здебільшого на нормах нині не чинних законодавчих положень і не враховують інших суттєвих законодавчих новацій і сучасної суспільно-політичної обстановки.

II. МЕТА І МЕТОДОЛОГІЯ

Метою та завданням наукового дослідження є теоретичне визначення кримінально-правового поняття кримінального правопорушення, передбаченого частиною четвертою статті 358 КК України, з позиції його вчинення під час перетинання державного кордону, а також намітити шляхи подальшого теоретичного й практичного удосконалення правозастосовної діяльності у цій сфері.

У процесі дослідження застосовувались загальнонаукові *методи пізнання*, як-от: критичний аналіз наукової літератури (для вивчення теоретичних засад використання підроблених документів), метод

синтезу (щоб отримати цілісну картину порушеної проблеми в державі), метод наукового абстрагування (для формулювання висновків).

III. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Охорона державного кордону вважається невід'ємною частиною загальнодержавної системи забезпечення як національної, так і міжнародної безпеки, що полягає у скоординованій діяльності уповноважених правоохоронних органів і військових формувань, порядок діяльності й організації яких визначаються національним законодавством відповідної держави.

Відомо, що незаконне перетинання державного кордону України здійснюється різними способами. Так, О. Ф. Бантишев, А. М. Ухаль, С. Л. Фальченко виділили такі:

- без встановлених документів;
- за підробленими документами;
- за документами інших осіб;
- за документами, які містять недостовірні відомості про особу;
- без будь-яких документів;
- з відповідними документами, але без дозволу Державної прикордонної служби України¹.

Кодексом України про адміністративні правопорушення у статті 204¹ також визначається низка способів вчинення незаконного перетинання державного кордону України, серед яких визначені: «використання підробленого документу», «використання документів, що містять недостовірні відомості про особу»².

Проведеними науковими дослідженнями³ визначається, що найбільш поширеним способом незаконного перетинання державного кор-

¹ Бантишев О. Ф., Ухаль А. М., Фальченко С. Л. (2007). Адміністративна відповідальність за незаконне перетинання або спробу незаконного перетинання державного кордону України : навч. посіб. Ужгород: Ужгородська міська друкарня. 241 с.

² Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон УРСР від 07.12.1984 № 8073-Х. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

³ Гриньків О. О. (2020). Використання підроблених документів на державному кордоні України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Вип. 1. С. 255–261. URL: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.1.44>; Курилюк Ю. Б. (2012). Використання завідомо підробленого документу під час перетинання державного кордону. *Юридична наука*. № 1. С. 124–128. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2012_1_15; Харченко І. Є. (2024). Система кримінальних правопорушень, що пов'язані з перетинанням державного кордону України незаконним способом та/або зі злочинною метою. *Науковий вісник Ужгородського націо-*

дону в пунктах пропуску через державний кордон є його перетинання з використанням підроблених документів. Саме в цьому проявляється дія як обов'язкова характеризуюча ознака об'єктивної сторони досліджуваного правопорушення.

В юридичній науці поняття «використання підробленого документа» визначено як подання на підприємства, в установи, організації незалежно від їх форми власності для придбання прав чи звільнення від обов'язків, а також надання підробленого посвідчення або документу службовій чи приватній особі з тією ж метою¹.

Використання завідомо підробленого документа може бути вчинене одним із двох способів: пред'явлення та подання документа. При пред'явленні документа суб'єкт, видаючи підробку за справжній документ, знайомить з його змістом інших осіб, при цьому підроблений документ залишається у володінні винного. Подання документа також передбачає, що певне коло осіб ознайомлюється із змістом підробленого документа, але підробка не залишається у винного, а передається уповноваженим особам для посвідчення тих чи інших фактів².

Відповідно до статті 6 Закону України «Про прикордонний контроль» перетинання особами державного кордону здійснюється лише за умови проходження прикордонного контролю. Початком здійснення прикордонного контролю особи є момент подання особою паспортного, інших визначених законодавством документів для перевірки уповноваженій службовій особі Державної прикордонної служби України³.

Паспортним документом згідно вказаного закону визнається виданий уповноваженими державними органами України чи інших держав або статутними організаціями ООН документ, що підтверджує громадянство, посвідчує особу пред'явника, дає право на в'їзд або виїзд з держави і визнаний Україною (п. 12 ст. 1)⁴.

нального університету. Серія: Право. Т. 3, № 85. С. 343. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.3.53>

¹ Потебенко М. О., Гончаренко В. Г. (ред.) (2001). Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Особлива частина. К.: Форум. С. 717.

² Мельник М. І., Хавронюк М. І. (ред.) (2012). Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 9-те вид., перероб. і доп. К.: Юридична думка. С. 1024–1025.

³ Про прикордонний контроль : Закон України від 05.11.2009 № 1710-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1710-17#Text>

⁴ Там само.

Науковцями відмічається доволі розгалужена класифікація документів. До прикладу, В. Ю. Шепітько поділяє документи: за юридичною природою — на справжні та підроблені, а за джерелом їх походження — на офіційні (посвідчення особи, паспорт, довідка) та неофіційні (записна книжка, лист тощо). При цьому підробки дослідних розподіляє на два типи — інтелектуальну та матеріальну. Перша полягає у складанні та видачі правильного за формою та виготовленям документа, але такий документ містить свідомо неправдиві відомості. Матеріальна ж підробка передбачає зміну змісту документа через внесення до нього неправдивих відомостей або шляхом повного виготовлення підробленого документа¹.

Науковці мають різноманітні підходи до визначення виду підроблення документа. Так, Л. В. Дорош відзначала, що під підробленням посвідчень або інших документів варто вважати:

- а) повне виготовлення фальшивого документа, схожого на справжній;
- б) зміна змісту або характеру документа шляхом механічних маніпуляцій;
- в) внесення у справжній з точки зору форми документ неправдивих відомостей;
- г) підроблення відбитків штампа, печатки як необхідного реквізиту документа².

С. І. Селецький під підробленням документа розуміє «виготовлення фальшивого посвідчення або іншого документа; внесення в справжнє посвідчення (документ) неправдивих відомостей; внесення змін у текст посвідчення»³.

За своїм змістом внесення до дійсного паспортного документа фіктивних (неправдивих) відомостей, печаток або штампів охоплює собою діяння щодо внесення змін до тексту відповідного документа, саме тому точки зору наведених дослідників, за своїм змістом є доволі

¹ Шепітько В. Ю. (ред.) (2004). Криміналістика : підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Ін Юре. 728 с.

² Сташис В. В., Тацій В. І. (ред.) (2010). Кримінальне право України. Особлива частина : підручник. 4-ге вид., перероб. і допов. Х.: Право. 608 с.

³ Селецький С. І. (2012). Кримінальне право України. Особлива частина : навч. посіб. Київ : ЦУЛ. С. 305.

схожими і дають змогу дійти до висновку про наявність таких двох форм підроблень документа:

- підробка *повна*, за допомогою якої наслідуються базові реквізити (елементи) справжнього (дійсного) паспортного документа;
- підробка *часткова*, що полягає у внесенні певних незначних змін у реквізити справжнього (дійсного) паспортного документа.

З приводу інших документів, визначених українським законодавством, для перетинання державного кордону України, то варто застосовувати низку інших законодавчих актів, які визначають відповідний перелік документів необхідних для перетинання державного кордону нашої держави.

Так, відповідно до Закону України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» документами, що дають право на виїзд з України, є паспорт громадянина України для виїзду за кордон, дипломатичний паспорт України, службовий паспорт України, посвідчення особи моряка, посвідчення члена екіпажу. Це не вичерпний перелік документів, оскільки у передбачених міжнародними договорами України випадках замість документів для виїзду з України і в'їзду в Україну можуть використовуватися інші документи¹.

Зокрема, крім зазначених документів, Правилах перетинання державного кордону громадянами України, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 27 січня 1995 р. № 57², визначено ще один документ — проїзний документ дитини (чинний протягом строку, на який він виданий), в умовах воєнного стану таке право надається за наявності свідоцтва про народження дитини (за відсутності паспорта громадянина України)/документів, що містять відомості про особу, на підставі яких Державна прикордонна служба України дозволить перетинання державного кордону³.

Також, іншою Постановою Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2012 р. № 150, деякі іноземці та особи без громадянства можуть

¹ Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України : Закон України від 21.01.1994 № 3957-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3857-12#Text>

² Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.1995 № 57. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/57-95-p>

³ Кушнір І., Воробець Г., Гончаренко З. (2023). Актуальні питання забезпечення виїзду дітей за кордон в умовах воєнного стану з метою забезпечення інтересів дитини. *Закон і кордон*. Т. 2, № 2. С. 84. URL: https://doi.org/10.32453/law_border.v2i2.1538

здійснити в'їзд в Україну та виїзд з України не тільки за паспортним документом, а й за наявності відповідної візи¹.

Тільки у період до початку широкомасштабного воєнного вторгнення з 2014 р. уповноваженими особами Державної прикордонної служби України виявлено на державному кордоні понад 5 тис. осіб, які намагалися пройти прикордонний контроль з використанням саме таких документів, з них:

- загальногромадянські (внутрішні) паспорти, у тому числі в формі пластикової картки — понад 2,4 тис.;
- закордонні паспорти — майже 1,5 тис.;
- паспорти моряків — 273;
- службові та дипломатичні паспорти — 26;
- підроблені візові етикетки — 60;
- підроблені посвідки на постійне (тимчасове) проживання — 62;
- свідоцтва про народження — 59;
- нотаріально засвідчені дозволи батьків на виїзд дитини — 49;
- інші підроблені документи — 56.

Проте варто відзначити поступове зростання кількості виявлених прикордонниками підробок, оскільки якщо у 2014 році їх виявлено майже 300, то вже у 2019 році — понад 1,4 тис. Більш того, за неповний рік дії воєнного стану в Україні за 2022 р. у пунктах пропуску через державний кордон прикордонниками виявлено майже 3,8 тисячі підроблених документів².

Підтверджують збільшувану динаміку й експерти Головного експертно-криміналістичного центру Держприкордонслужби, зазначаючи, що сучасний аналіз судово-експертного забезпечення діяльності Держприкордонслужби свідчить про стійку тенденцію до збільшення фактів виявлення підробок паспортних та інших документів, у тому числі громадян країн — членів ЄС. Тільки протягом 2016 року експертами-прикордонниками було проведено 343 (у 2015 р. — 196) судо-

¹ Про затвердження Порядку продовження строку перебування та продовження або скорочення строку тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства на території України : Постанова Кабінету Міністрів України від 15.02.2012 № 150. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/150-2012-п#Text>

² Міністерство внутрішніх справ України (2023). Майже 3,8 тисячі підроблених документів з початку воєнного стану прикордонники виявили в пунктах пропуску. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/news/maize-38-tisiaci-pidroblenix-dokumentiv-z-pocatku-vojenного-stanu-prikordonniki-viiavili-v-punktax-propusku>

вих експертиз та експертних досліджень різних документів, з яких: 315 експертиз за постановами слідчих органів досудового розслідування та 28 — на запити органів охорони державного кордону. Досліджено понад 1200 об'єктів, за результатами чого встановлено підробку 43 бланків паспортних документів 18 країн світу та понад 800 службових відміток, печаток і штампів органів та підрозділів прикордонного відомства України, а також 42 інших відбитків печаток і штампів, у тому числі штампів територіальних органів Державної міграційної служби та консульських установ України за кордоном¹. Не дивлячись на запроваджений в Україні воєнний стан і спрощення процедур виїзду за кордон громадян (можливість виїжджати навіть за паспортом в системі «Дія») кількість проведених експертиз (досліджень) упродовж 2023–2024 рр. становила 440, в ході яких досліджено майже 1,9 тис. об'єктів².

Під час визначення місця вчинення розглядуваного діяння варто мати на увазі, що законом чітко регламентована вимога щодо здійснення прикордонного контролю і пропуску через державний кордон осіб виключно в пунктах пропуску чи пунктах контролю через державний кордон України. Хоча законодавством передбачаються деякі винятки, у разі виникнення яких вказані дії можуть здійснюватись поза пунктами пропуску або на території сусідніх держав, проте вони є виключними та передбачені частиною третьою статті 5 і статті 26 Закону України «Про прикордонний контроль»³.

Час вчинення правопорушення є ознакою, яка не завжди зазначається законодавцем у правовій нормі, що стосується й відповідальності за використання підробленого документа, оскільки диспозиція досліджуваної норми не передбачає обов'язкової ознаки щодо часу вчинення правопорушення. Проте, ми підтримуємо позицію О. І. Остапенка, який

¹ Чередніченко Д. К., Ананьїн О. В. (2017). Способи підробки сучасних паспортних документів країн ЄС та ознаки їх виявлення. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 17. С. 221–226.

² Держприкордонслужба (2024). Види експертиз та результати їх проведення. URL: <https://dpsu.gov.ua/uk/vidi-ekspertiz-ta-rezultati-yih-provedennya>

³ Про прикордонний контроль : Закон України від 05.11.2009 № 1710-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1710-17#Text>

зазначає, що значення часу необхідно враховувати у характеристиці конкретного правопорушення, у видовому і родовому його аналізі¹.

Структура дослідженого масиву фактів використання під час перетинання державного кордону України різних видів підробок свідчить, що більшість таких діянь (52,91%) вчиняються в літній час і так званий «бархатний сезон» — з червня по жовтень — той час, коли громадяни більш активно виїжджають за кордон на відпочинок. Відповідно, найменш активними щодо використання на кордоні підробок є січень (4,93%) та квітень (4,82%) — коли в Україні відзначають найбільші православні свята (Різдво Христове і Великдень), під час яких громадяни переважно залишаються вдома, у колі близьких і рідних².

Здебільшого такі підробки використовують у літній час і так званий «оксамитовий сезон» — з червня до жовтня — тоді, коли громадяни більш активно виїжджають за кордон на відпочинок (52,91%), у період з понеділка до четверга (63,50%), з 8 до 14 години (55,41%). Загалом більшість використань завідомо підробленого документа під час перетинання державного кордону України вчиняється громадянами України (68,97%), а також громадянами пострадянського простору (13,73%), чоловіками (57,79%), віком від 25 до 34 років (39,0%) та від 45 до 54 років (36,44%), який не перебуває у шлюбі (84,66%) та офіційно не працевлаштований (76,52%)³.

Зазначені дані певним чином корелюються з даними М. І. Фіалки, який встановив, що серед засуджених за підроблення документів, їх збут і використання 64,4% — чоловіки та 35,6% — жінки⁴, а також даними С. В. Безпалька про те, що найбільш схильними до підроблення документів, їх збуту та використання є особи зрілого та стар-

¹ Остапенко О. І. (1995). Адміністративна деліктологія: соціально-правовий феномен і проблеми розвитку : монографія. Львів: ЛІВС при УАВС. 312 с.

² Курилюк Ю.Б. (2020). Державний кордон і правопорядок (законодавство, теорія, практика): монографія. К.: ВД «Дакор». С. 5.

³ Курилюк Ю. Б. (2020). Адміністративно-правові та кримінологічні засади забезпечення правопорядку в прикордонній сфері України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07, 12.00.08 / КПУ, Запоріжжя. С. 18.

⁴ Фіалка М. І. (2010). Кримінально-правова охорона документообігу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / КПУ, Запоріжжя. С. 97.

шого віку, тобто вже після 30 років, на цю категорію припадає більше 80% від загальної кількості вивчених осіб¹.

Враховуючи вищенаведене, можна зробити висновок, що *використання завідомо підробленого документа під час перетинання державного кордону України* є свідоме пред'явлення особою (громадянином України, іноземцем чи особою без громадянства) уповноваженій службовій особі Державної прикордонної служби України в пункті пропуску (пункті контролю) через державний кордон повністю або частково підробленого паспортного чи іншого, визначеного законодавством і визнаного Україною, документа, що підтверджує громадянство, посвідчує особу пред'явника, а також дає право на в'їзд або виїзд з України, з метою отримання дозволу на перетинання державного кордону України².

Проте чи передбачена за таке діяння кримінальна відповідальність чи адміністративна?

Справа в тому, що 29 квітня 2018 р. набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення прикордонної безпеки держави», яким, зокрема, диспозицію статті 204¹ КУпАП (незаконне перетинання або спроба незаконного перетинання державного кордону України) доповнено як спосіб вчинення цього правопорушення «з використанням підробленого документа»³.

У цьому випадку виникає питання про те, чи підлягає тепер кримінальній відповідальності, передбаченій частиною четвертою статті 358 КК України (використання завідомо підробленого документа) особа, яка використала підроблений документ під час перетинання державного кордону України? До ухвалення зазначеного Закону під час перетинання державного кордону України з використанням завідомо підробленого документа виникала, як її називає М. І. Хавронюк, іде-

¹ Безпалько С. В. (2011). Кримінологічна характеристика осіб та угруповань, які займаються підробленням документів, їх збутом та використанням. *Правова інформатика*. № 3–4(31). С. 57.

² Курилюк Ю. Б. (2012). Використання завідомо підробленого документа під час перетинання державного кордону. *Юридична наука*. № 1. С. 127. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2012_1_15

³ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення прикордонної безпеки держави : Закон України від 27.02.2018 № 2293-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2293-19#Text>

альна сукупність правопорушень, одне з яких є злочином¹, а саме: дії особи щодо незаконного перетинання державного кордону України кваліфікуються за статтею 204¹ КУпАП, а використання завідомо підробленого документа — за частиною четвертою статті 358 КК України. Проте, тепер кваліфікація зазначеного діяння є доволі неоднозначною.

Дуже часто, як справедливо відзначає Д. М. Лук'янець, зовні однакові діяння залежно від ступеня їх суспільної небезпеки можуть бути підставами як адміністративної, так і кримінальної відповідальності². Така ситуація, яку М. І. Хавронюк назвав недоцільною і колізійною³, свого часу, мала місце за одночасного існування ідентичних за своїм змістом положень статті 331 КК України та статті 204¹ КУпАП, що передбачали як кримінальну, так й адміністративну відповідальність за незаконне перетинання державного кордону України. Зрештою, через декілька років така колізія законодавцем була усунута та стаття 331 з КК України була виключена.

В юридичній літературі мають місце декілька підходів у частині розв'язання колізій між нормами адміністративного й кримінального права. Більшість вчених дотримується позиції, відповідно до якої кримінальна відповідальність має пріоритет перед адміністративною відповідальністю, оскільки частиною другою статті 9 КУпАП встановлено, що адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені КУпАП, настає, якщо ці порушення за своїм характером не зумовлюють відповідно до закону кримінальної відповідальності⁴, а закон про кримінальну відповідальність охороняє найбільш важливі суспільні відносини, що існують у суспільстві та врегульовані іншими галузями законодавства⁵.

¹ Хавронюк М. І. (2004). Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України. К.: Істина. С. 19.

² Авер'янов В. Б. (ред.) (2004). Адміністративне право України. Академічний курс : підручник (у 2 т.). Т. 1: Загальна частина. К.: Юридична думка. С. 137.

³ Хавронюк М. І. Зазначена праця. С. 9.

⁴ Самбор М. А. (2014). Особливості організації провадження за фактами вчинення адміністративних правопорушень з метою виключення подій, що тягнуть відповідно до закону кримінальну відповідальність. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. № 1. С. 61.

⁵ Бесчастний В. М., Джужа О. М. (ред.) (2018). Кримінальне право України: Загальна частина : підручник. К.: ВД «Дакор». С. 28.

Інша ж група дослідників, до якої відносить себе автор цієї роботи, вважає, що в разі наявності колізії особа, що застосовує закон, не повинна керуватись нормами та положеннями, які містяться у статтях КК України, на підставі принципу гуманізації відповідальності та конституційного принципу, що всі сумніви та суперечності законодавства враховуються на користь винної особи¹. Стратегічним напрямом еволюції органів правопорядку має бути перехід від реактивного способу впливу на злочинність і ствердження концепції проактивної діяльності, що передбачатиме відхід від репресивної (інтервенційної) державної політики у правоохоронній сфері².

Загалом, питання гуманізації відповідальності для вітчизняного законодавства і юриспруденції не нове, є необхідною для переведу кримінальної відповідальності у площину адміністративної. Метою гуманізації відповідальності є:

- уникнення невинуватого тривалого і складного кримінального судочинства, що забирає надто багато часу та суттєво віддаляє покарання від моменту вчинення протиправного діяння;
- забезпечення невідворотності настання відповідальності;
- уникнення безкарності за вчинене протиправне діяння;
- зменшення загальної чисельності засуджених і, відповідно, значних витрат на їх утримання;
- уникнення зайвого застосування найсуворішого виду відповідальності та морально-психологічного травмування, за умов коли існує можливість обмежитися більш м'якими заходами впливу;
- застосування заходів економічного впливу щодо правопорушників;
- більш оперативний і фаховий розгляд справ³.

Ми підтримуємо тих науковців, на переконання яких, якщо особа здатна виправитися без застосування покарання, а за допомогою

¹ Кузніченко С. О. (2010). Проблеми співвідношення норм адміністративно-деліктного та кримінального права. *Форум права*. № 4. С. 539.

² Проневич О. С. (2011). Проактивна діяльність поліції (міліції) як складова сучасної парадигми охорони правопорядку. *Форум права*. № 3. С. 639.

³ Шамрай В. О., Демський Е. Ф., Тітов М. М. (2014). Гуманізація юридичної відповідальності та її механізми і наслідки. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. Серія: право та державне управління*. № 3-4(14). С. 62.

інших форм впливу, то саме такі заходи й слід застосовувати¹, адже гуманність у правовому регулюванні має гармонійно поєднуватися не тільки навколо суспільства, окремої групи, службових осіб, правоохоронних органів чи потерпілого, але й щодо осіб, які вчинили протиправне діяння².

Хоча, санкція частини четвертої статті 358 КК України передбачає покарання у виді штрафу до 850 грн, а санкція статті 204¹ КУпАП передбачає значно більший штраф — від 3400 до 8500 грн, а ще й адміністративний арешт до 15 діб. Проте варто мати на увазі те, що на відміну від кримінальної відповідальності, притягнення до адміністративної відповідальності та накладення адміністративного стягнення не спричиняє для правопорушника судимості³, що несе собою більш суттєві та відчутні для особи наслідки, оскільки соціально-психологічний регуляторний вплив, який здійснюється кримінальним законом, є набагато сильнішим за вплив, що здійснюється з боку інших галузей права⁴. Як справедливо відзначив В. В. Голіна, «наявність конкретної судимості є не тільки біографічною компрометуючою особою «плямою» у повсякденному розумінні, а й тягне для неї у зазначених законом випадках обмеження її конституційних, загальносоціальних прав і свобод та несприятливі кримінально-правові наслідки»⁵.

Загально відомо, що межі дії адміністративного та кримінального права, визначаються характером і спрямованістю заборон, встановлених їх нормами⁶. Науковцями досить часто як приклад для більш легкого сприйняття одночасного існування діянь, за вчинення яких

¹ Книженко О. О. (2013). Теоретичні засади встановлення санкцій у кримінальному праві : монографія. Харків: Акта. С. 134.

² Гришук В. К. (2009). Поняття, предмет, методи, завдання, функції, система, джерела та принципи українського кримінального права : навч. посіб. Л.: ЛьвДУВС. С. 100–103.

³ Розвадовський О. (2014). Адміністративна відповідальність у сфері охорони державної таємниці та службової інформації: особливості, сучасний стан і напрями удосконалення. *Слово Національної школи суддів України*. № 2(7). С. 85.

⁴ Абакумова Ю. В. (2014). Проблеми криміналізації та декриміналізації суспільно небезпечних діянь в умовах політики у сфері гуманізації кримінального законодавства України. *Держава та регіони. Серія: Право*. № 2(44). С. 79.

⁵ Голіна В. В. (2013). Судимість у змісті кримінальної відповідальності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. № 1(1). URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/6119/1/Golina_252-257.pdf

⁶ Битяк Ю. П., Гарашук В. М., Зуй В. В. (ред.) (2010). *Адміністративне право : підручник*. Харків: Право. С. 29.

за певних умов може наставати кримінальна й адміністративна відповідальність, наводиться «дрібне хуліганство» як адміністративний проступок і «хуліганство» як злочин.

У 1956 р., зазначають Т. О. Коломоєць і В. К. Колпаков, була встановлена адміністративна відповідальність за дрібне хуліганство. Навіть якщо хуліганські вчинки протягом року здійснювались однією й тією ж особою два, три і чотири рази, винний щоразу притягувався лише до адміністративній відповідальності. У 1960 р. за третє дрібне хуліганство, здійснене протягом року, була введена кримінальна відповідальність. 26 липня 1966 р. була встановлена кримінальна відповідальність за повторне дрібне хуліганство. У 1977 р. кримінальну відповідальність за дрібне хуліганство скасували¹. Аналіз кримінальних справ і справ про адміністративні проступки показує, що протягом чималого проміжку часу властивості дрібного хуліганства майже не зазнали змін, а от їх правова оцінка змінювалась суттєво².

Так само як співвідносяться між собою статті 173 КУпАП (дрібне хуліганство) і стаття 269 КК України (хуліганство), можуть кваліфікуватися діяння, передбачені статтею 204¹ КУпАП та частиною четвертою статті 358 КК України, щодо використання завідомо підробленого документа під час перетинання державного кордону України. На наше переконання, після набрання чинності 29 квітня 2018 р., якими внесено вищезазначені доповнення до статті 204¹ КУпАП, особи, які використали підроблений документ під час перетинання державного кордону України, не підлягають тепер кримінальній відповідальності, що передбачена частиною четвертою статті 358 КК України (використання завідомо підробленого документа), а виключно адміністративній, яка передбачена статтею 204¹ КУпАП, за незаконне перетинання або спробу незаконного перетинання державного кордону України. Доповнивши диспозицію останньої словосполученням «з використанням підробленого документа», законодавець декриміналізував використання завідомо підробленого документа, якщо воно вчинене під час перетинання державного кордону України.

¹ Коломоєць Т. О., Колпаков В. К. (2014). Вступ до навчального курсу «Адміністративне право України»: навч. лекція. К.: Ін Юре. С. 10.

² Колпаков В. К. (2008). Адміністративна відповідальність (адміністративно-деліктне право): навч. посіб. К.: Юрінком Інтер. С. 27–28.

Звісно, що цей приклад законодавчої новації одночасно продемонстрував і певну безсистемність і відсутність комплексного підходу щодо карантності «використання підробок» проглядається у ще декількох прикладах, що виявляється прикордонниками під час перетинання особами державного кордону України.

Так, за наявності кримінальної відповідальності за використання підробленого документа (ч. 4 ст. 358 КК України) в КУпАП існує адміністративна відповідальність за використання підроблених проїзних квитків і знаків поштової оплати (стаття 135¹ КУпАП), експлуатація водіями транспортних засобів, ідентифікаційні номери складових частин яких не відповідають записам у реєстраційних документах, знищені або підроблені (стаття 121¹ КУпАП) тощо.

Наявність кримінальної відповідальності за використання завідомо підробленого документа із санкцією у 850 грн штрафу, вже не витримує жодної критики. Витрати на проведення досудового розслідування значно більші, а подальший результат не відіграє належного кримінально-правового впливу та перевиховання правопорушників. Сьогодні варто вести мову про декриміналізацію цього виду відповідальності з одночасним передбаченням адміністративної відповідальності за певні види адміністративних проступків, оскільки «заходи кримінальної відповідальності не завжди бувають ефективними»¹.

IV. ВИСНОВКИ

Правопорядок у прикордонній сфері тісно пов'язаний з використанням підроблених документів, під «прикриттям» яких вчиняється безліч інших протиправних діянь (нелегальна міграція, у тому числі торгівля людьми, контрабанда товарів, розповсюдження тероризму, незаконне переміщення наркотичних засобів, зброї, боєприпасів, а також легалізація на території України різних кримінальних елементів тощо). Значна частка таких підробок виявляється прикордонниками саме під час їх використання під час перетинання державного кордону України.

¹ Крижановська В. А. (2016). Адміністративна відповідальність в адміністративному праві: сучасне розуміння, нові підходи : дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 / НУ «Львів. політех.», Львів. С. 48.

Перетинання державного кордону України з використанням підроблених документів є найбільш поширеним способом вчинення незаконного перетинання державного кордону України в пунктах пропуску (пунктах контролю) через державний кордон. Під використанням завідомо підробленого документа під час перетинання державного кордону України потрібно розуміти свідоме пред'явлення особою (громадянином України, іноземцем чи особою без громадянства) уповноваженій службовій особі Державної прикордонної служби України в пункті пропуску (пункті контролю) через державний кордон повністю або частково підробленого паспортного чи іншого визначеного законодавством документа, визнаного Україною, що підтверджує громадянство, посвідчує особу пред'явника, а також дає право на в'їзд або виїзд з України, з метою отримання дозволу на перетинання державного кордону України.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Абакумова Ю. В. (2014). Проблеми криміналізації та декриміналізації суспільно небезпечних діянь в умовах політики у сфері гуманізації кримінального законодавства України. *Держава та регіони. Серія: Право.* № 2(44). С. 74–82.
2. Авер'янов В. Б. (ред.) (2004). Адміністративне право України. Академічний курс : підручник (у 2 т.). Т. 1: Загальна частина. К.: Юридична думка. 596 с.
3. Бантишев О. Ф., Ухаль А. М., Фальченко С. Л. (2007). Адміністративна відповідальність за незаконне перетинання або спробу незаконного перетинання державного кордону України : навч. посіб. Ужгород: Ужгородська міська друкарня. 241 с.
4. Безпалько С. В. (2011). Кримінологічна характеристика осіб та угруповань, які займаються підробленням документів, їх збутом та використанням. *Правова інформатика.* № 3–4(31). С. 56–65.
5. Бесчастний В. М., Джужа О. М. (ред.) (2018). Кримінальне право України: Загальна частина : підручник. К.: ВД «Дакор». 386 с.
6. Битяк Ю. П., Гаращук В. М., Зуй В. В. (ред.) (2010). Адміністративне право : підручник. Харків: Право. 624 с.
7. Голіна В. В. (2013). Судимість у змісті кримінальної відповідальності. *Вісник Асоціації кримінального права України.* № 1(1). URL: https://dpspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/6119/1/Golina_252-257.pdf
8. Гриньків О. О. (2020). Використання підроблених документів на державному кордоні України. *Науковий вісник публічного та приватного права.* Вип. 1. С. 255–261. URL: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.1.44>
9. Грищук В. К. (2009). Поняття, предмет, методи, завдання, функції, система, джерела та принципи українського кримінального права : навч. посіб. Л.: ЛьвДУВС. 112 с.
10. Держприкордонслужба (2024). Види експертиз та результати їх проведення. URL: <https://dpsu.gov.ua/uk/vidi-ekspertiz-ta-rezultati-yih-provedennya>
11. Книженко О. О. (2013). Теоретичні засади встановлення санкцій у кримінальному праві : монографія. Харків: Акта. 384 с.

12. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон УРСР від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
13. Коломоєць Т. О., Колпаков В. К. (2014). Вступ до навчального курсу «Адміністративне право України»: навч. лекція. К.: Ін Юре. 240 с.
14. Колпаков В. К. (2008). Адміністративна відповідальність (адміністративно-деліктне право): навч. посіб. К.: Юрінком Інтер. 256 с.
15. Крижановська В. А. (2016). Адміністративна відповідальність в адміністративному праві: сучасне розуміння, нові підходи: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 / НУ «Львів. політех.», Львів. 258 с.
16. Кузніченко С. О. (2010). Проблеми співвідношення норм адміністративно-деліктного та кримінального права. *Форум права*. № 4. С. 538–542.
17. Курилюк Ю. Б. (2020). Адміністративно-правові та кримінологічні засади забезпечення правопорядку в прикордонній сфері України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07, 12.00.08 / КПУ, Запоріжжя. 36 с.
18. Курилюк Ю. Б. (2012). Використання завідомо підробленого документу під час перетинання державного кордону. *Юридична наука*. № 1. С. 124–128. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2012_1_15
19. Курилюк Ю.Б. (2020). Державний кордон і правопорядок (законодавство, теорія, практика): монографія. К.: ВД «Дакор». 446 с.
20. Кушнір І., Воробець Г., Гончаренко З. (2023). Актуальні питання забезпечення виїзду дітей за кордон в умовах воєнного стану з метою забезпечення інтересів дитини. *Закон і кордон*. Т. 2, № 2. С. 78–92. URL: https://doi.org/10.32453/law_border.v2i2.1538
21. Мельник М. І., Хавронюк М. І. (ред.) (2012). Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 9-те вид., перероб. і доп. К.: Юридична думка. 1316 с.
22. Міністерство внутрішніх справ України (2023). Майже 3,8 тисячі підроблених документів з початку воєнного стану прикордонники виявили в пунктах пропуску. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/news/maize-38-tisiaci-pidroblenix-dokumentiv-z-pocatku-vojenno-gostanu-prikordonniki-viiavili-v-punktax-propusku>
23. Остапенко О. І. (1995). Адміністративна деліктологія: соціально-правовий феномен і проблеми розвитку: монографія. Львів: ЛІВС при УАВС. 312 с.
24. Потебенько М. О., Гончаренко В. Г. (ред.) (2001). Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Особлива частина. К.: Форум. 942 с.
25. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення прикордонної безпеки держави: Закон України від 27.02.2018 № 2293-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2293-19#Text>
26. Про затвердження Порядку продовження строку перебування та продовження або скорочення строку тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства на території України: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.02.2012 № 150. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/150-2012-p#Text>
27. Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.1995 № 57. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/57-95-p>
28. Проневич О. С. (2011). Проактивна діяльність поліції (міліції) як складова сучасної парадигми охорони правопорядку. *Форум права*. № 3. С. 639–643.
29. Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України: Закон України від 21.01.1994 № 3957-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3857-12#Text>
30. Про прикордонний контроль: Закон України від 05.11.2009 № 1710-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1710-17#Text>

31. Розвадовський О. (2014). Адміністративна відповідальність у сфері охорони державної таємниці та службової інформації: особливості, сучасний стан і напрями удосконалення. *Слово Національної школи суддів України*. № 2(7). С. 82–91.
32. Самбор М. А. (2014). Особливості організації провадження за фактами вчинення адміністративних правопорушень з метою виключення подій, що тягнуть відповідно до закону кримінальну відповідальність. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. № 1. С. 59–65.
33. Селецький С. І. (2012). Кримінальне право України. Особлива частина : навч. посіб. Київ : ЦУЛ. 330 с.
34. Сташис В. В., Тацій В. І. (ред.) (2010). Кримінальне право України. Особлива частина : підручник. 4-те вид., перероб. і допов. Х.: Право. 608 с.
35. Фіалка М. І. (2010). Кримінально-правова охорона документообігу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / КПУ. Запоріжжя. 20 с.
36. Хавронюк М. І. (2004). Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України. К.: Істина. 504 с.
37. Харченко І. Є. (2024). Система кримінальних правопорушень, що пов'язані з перетинанням державного кордону України незаконним способом та/або зі злочинною метою. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. Т. 3, № 85. С. 339–345. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.3.53>
38. Чередніченко Д. К., Ананьїн О. В. (2017). Способи підробки сучасних паспортних документів країн ЄС та ознаки їх виявлення. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 17. С. 221–226.
39. Черней В. В., Рувін О. Г., Кримчук С. Г. (ред.) (2021). Виявлення ознак підробки документів під час їх перевірки працівниками Національної поліції України : практич. посіб. Київ: НАВС. 124 с.
40. Шамрай В. О., Демський Е. Ф., Тітов М. М. (2014). Гуманізація юридичної відповідальності та її механізми і наслідки. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. Серія: право та державне управління*. № 3-4(14). С. 61–67.
41. Шепітько В. Ю. (ред.) (2004). Криміналістика : підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Ін Юре. 728 с.

REFERENCES

1. Abakumova Yu. V. (2014). Problemy kryminalizatsiyi ta dekriminalizatsiyi suspilno nebezpechnykh diyan v umovakh polityky u sferi humanizatsiyi kryminalnoho zakonodavstva Ukrainy [Problems of criminalization and decriminalization of socially dangerous acts in the context of the policy in the sphere of humanization of criminal legislation of Ukraine]. *State and Regions. Series: Law*. No. 2(44). pp. 74–82. [in Ukrainian].
2. Averyanov V. B. (ed.) (2004). Administratyvne pravo Ukrainy. Akademichnyy kurs : pidruchnyk [Administrative Law of Ukraine. Academic Course: Textbook] (2 vols.). Vol. 1: General Part. K.: Yurydychna Dumka. 596 p. [in Ukrainian].
3. Bantyshev O. F., Ukhal A. M., Falchenko S. L. (2007). Administratyvna vidpovidalnist za nezakonne peretynannya abo sprobu nezakonnoho peretynannya derzhavnoho kordonu Ukrainy [Administrative responsibility for illegal crossing or attempted illegal crossing of the state border of Ukraine]. Uzhgorod: Uzhgorod City Printing House. 241 p. [in Ukrainian].
4. Bezpalko S. V. (2011). Kryminolohichna kharakterystyka osib ta uhrupovan, yaki zaymayutsya pidroblenniam dokumentiv, yikh zbutom ta vykorystanniam [Criminological characteristics of individuals and groups engaged in document forgery, their sale and use]. *Legal Informatics*. No. 3–4(31). pp. 56–65. [in Ukrainian].

5. Beschastny V. M., Dzhuzha O. M. (eds.) (2018). Kryminalne pravo Ukrainy: Zahalna chastyna [Criminal Law of Ukraine: General Part]: Textbook. Kyiv: Dakor. 386 p. [in Ukrainian].
6. Bytyak Yu. P., Garashchuk V. M., Zuy V. V. (eds.) (2010). Administratyvne pravo [Administrative law]: textbook. Kharkiv: Pravo. 624 p. [in Ukrainian].
7. Golina V. V. (2013). Sudymist u zmisty kryminalnoyi vidpovidalnosti [Criminal record in the content of criminal liability]. *Bulletin of Ukraine Criminal Law Association*. No. 1(1). URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/6119/1/Golina_252-257.pdf [in Ukrainian].
8. Hrynkiv O. O. (2020). Vykorystannya pidroblenykh dokumentiv na derzhavnomu kordoni Ukrainy [Use of forged documents at the state border of Ukraine]. *Scientific Bulletin of Public and Private Law*. Vol. 1. pp. 255–261. URL: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.1.44> [in Ukrainian].
9. Hryshchuk V. K. (2009). Ponyattia, predmet, metody, zavdannya, funktsiyi, systema, dzherela ta pryntsypy ukrayinskoho kryminalnogo prava [Concept, subject, methods, tasks, functions, system, sources and principles of Ukrainian criminal law]. Lviv: Lviv State University of Internal Affairs. 112 p. [in Ukrainian].
10. State Border Guard Service (2024). Types of expertise and their results. URL: <https://dpsu.gov.ua/uk/vidi-ekspertiz-ta-rezultati-yih-provedennya> [in Ukrainian].
11. Knyzhenko O. O. (2013). Teoretychni zasady vstanovlennya sanktsiy u kryminalnomu pravi [Theoretical principles of establishing sanctions in criminal law]: monograph. Kharkiv: Acta. 384 p. [in Ukrainian].
12. Ukrainian Code of Administrative Offenses: Law of the Ukrainian SSR of December 7, 1984 No. 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> [in Ukrainian].
13. Kolomoets T. O., Kolpakov V. K. (2014). Vstup do navchalnogo kursu «Administratyvne pravo Ukrainy» [Introduction to the training course “Administrative Law of Ukraine”]: teaching lecture. Kyiv: In Yure. 240 p. [in Ukrainian].
14. Kolpakov V. K. (2008). Administratyvna vidpovidalnist (administratyvno-deliktnne pravo) [Administrative liability (administrative tort law)]: textbook. Kyiv: Yurinkom Inter. 256 p. [in Ukrainian].
15. Kryzhanovska V. A. (2016). Administratyvna vidpovidalnist v administratyvnomu pravi: suchasne rozuminnya, novi pidkhody [Administrative responsibility in administrative law: modern understanding, new approaches]: dissertation ... candidate of legal sciences: spec. 12.00.07 / National University «Lviv. Polytechnic», Lviv. 258 p. [in Ukrainian].
16. Kuznichenko S. O. (2010). Problemy spivvidnoshennya norm administratyvno-deliktnoho ta kryminalnogo prava [Problems of the correlation of norms of administrative tort and criminal law]. *Forum of Law*. No. 4. pp. 538–542. [in Ukrainian].
17. Kurylyuk Yu. B. (2020). Administratyvno-pravovi ta kryminolohichni zasady zabezpechennya pravoporyadku v prykordonnii sferi Ukrainy [Administrative-legal and criminological principles of ensuring law and order in the border area of Ukraine]: abstract of dissertation ... Dr. in Law: spec. 12.00.07, 12.00.08 / Classic Private University, Zaporizhzhia. 36 p. [in Ukrainian].
18. Kurylyuk Yu. B. (2012). Vykorystannya zavidomo pidroblenoho dokumentu pid chas peretynannya derzhavnoho kordonu [Use of knowingly forged document when crossing the State Border]. *Juridical science*. No. 1. pp. 124–128. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2012_1_15 [in Ukrainian].
19. Kurylyuk Yu. B. (2020). Derzhavnyy kordon i pravoporyadok (zakonodavstvo, teoriya, praktyka) [State Border and Law and Order (Legislation, Theory, Practice)]: monograph. Kyiv: Dakor. 446 p. [in Ukrainian].
20. Kushnir I., Vorobets G., Goncharenko Z. (2023). Aktualni pytannya zabezpechennya vyvizdu ditey za kordon v umovakh voyennoho stanu z metoyu zabezpechennya interesiv dytyny

- [Current issues of ensuring children's travel abroad under martial law in order to ensure the interests of the child]. *Law & Border*. Vol. 2, No. 2. pp. 78–92. URL: https://doi.org/10.32453/law_border.v2i2.1538 [in Ukrainian].
21. Melnyk M. I., Khavronyuk M. I. (eds.) (2012). *Naukovo-praktychnyy komentar Kryminal'noho kodeksu Ukrainy* [Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine]. 9th ed. Kyiv: Yurydychna dumka. 1316 p. [in Ukrainian].
 22. Ministry of Internal Affairs of Ukraine (2023). Almost 3.8 thousand forged documents have been discovered by border guards at checkpoints since the beginning of martial law. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/news/maize-38-tisiaci-pidroblenix-dokumentiv-z-pocatku-vojennoho-stanu-prikordonniki-viiavili-v-punktax-propusku> [in Ukrainian].
 23. Ostapenko O. I. (1995). *Administratyvna deliktolohiya: sotsialno-pravovyy fenomen i problemy rozvytku* [Administrative delinquency: socio-legal phenomenon and problems of development]: monograph. Lviv, 312 p. [in Ukrainian].
 24. Potebenko M. O., Goncharenko V. G. (eds.) (2001). *Naukovo-praktychnyy komentar do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy. Osoblyva chastyna* [Scientific and practical commentary to the Criminal Code of Ukraine. Special part]. Kyiv: Forum. 942 p. [in Ukrainian].
 25. On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding Ensuring State Border Security: Law of Ukraine No. 2293-VIII of February 27, 2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2293-19#Text> [in Ukrainian].
 26. On approval of the Procedure for extending the period of stay and extending or reducing the period of temporary stay of foreigners and stateless persons in Ukraine: Resolution of Cabinet of Ministers of Ukraine No. 150 of February 15, 2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/150-2012-n#Text> [in Ukrainian].
 27. On approval of the Rules for crossing the state border by citizens of Ukraine: Resolution of Cabinet of Ministers of Ukraine No. 57 of January 27, 1995. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/57-95-n> [in Ukrainian].
 28. Pronevych O. S. (2011). Proaktyvna diyalnist politsiyi (militsiyi) yak skladova suchasnoyi paradyhmy okhorony pravoporyadku [Proactive police activity as a component of the modern paradigm of law enforcement]. *Forum of Law*. No. 3. pp. 639–643. [in Ukrainian].
 29. On procedure for departure from Ukraine and entry into Ukraine of citizens of Ukraine: Law of Ukraine No. 3957-XII of January 21, 1994. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3857-12#Text> [in Ukrainian].
 30. On border control: Law of Ukraine No. 1710-VI of November 5, 2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1710-17#Text> [in Ukrainian].
 31. Rozvadovskiy O. (2014). *Administratyvna vidpovidalnist u sferi okhorony derzhavnoyi tayemnytsi ta sluzhbovoyi informatsiyi: osoblyvosti, suchasnyy stan i napryamy udoskonalennya* [Administrative responsibility in the sphere of protection of state secrets and official information: features, current state and directions of improvement]. *Word of the National School of Judges of Ukraine*. No. 2(7). pp. 82–91. [in Ukrainian].
 32. Sambor M. A. (2014). Osoblyvosti orhanizatsiyi provadzhennya za faktamy vchynnennya administratyvnykh pravoporushen z metoyu vyklyuchennya podiy, shcho tyahnut vidpovidno do zakonu kryminalnu vidpovidalnist [Peculiarities of organizing proceedings on the facts of committing administrative offenses in order to exclude events that entail criminal liability according to the law]. *Scientific notes of Institute of Legislation of Verkhovna Rada of Ukraine*. No. 1. pp. 59–65. [in Ukrainian].
 33. Seletskiy S. I. (2012). *Kryminalne pravo Ukrainy. Osoblyva chastyna* [Criminal Law of Ukraine. Special part]. Kyiv: Center for Educational Literature. 330 p. [in Ukrainian].
 34. Stashys V. V., Tatsiy V. Iy. (eds.) (2010). *Kryminalne pravo Ukrainy. Osoblyva chastyna* [Criminal Law of Ukraine. Special part]: textbook. 4th ed. Kh.: Law. 608 p. [in Ukrainian].

35. Fialka M. I. (2010). Kryminalno-pravova okhorona dokumentoobihu [Criminal and legal protection of document circulation]: abstract. dissertation ... candidate of legal sciences: spec. 12.00.08 / Classic Private University, Zaporizhzhia. 20 p. [in Ukrainian].
36. Khavroniuk M. I. (2004). Dovidnyk z Osoblyvoyi chastyny Kryminalnoho kodeksu Ukrainy [Handbook of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine]. Kyiv: Istyna. 504 p. [in Ukrainian].
37. Kharchenko I. E. (2024). Systema kryminalnykh pravoporushen, shcho poyazani z peretynanniam derzhavnoho kordonu Ukrainy nezakonnym sposobom ta/abo zi zlochynnoyu metoyu [System of criminal offenses related to crossing the state border of Ukraine illegally and/or with criminal intent]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*. Vol. 3, No. 85. pp. 339–345. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.3.53> [in Ukrainian].
38. Cherednichenko D. K., Ananyin O. V. (2017). Sposoby pidrobky suchasnykh pasportnykh dokumentiv krayin YeS ta oznaky yikh vyyavlennya [Methods of forgery of modern passport documents of EU countries and signs of their detection]. *Theory and practice of forensic examination and criminalistics*. Vol. 17. pp. 221–226. [in Ukrainian].
39. Cherney V. V., Ruvyn O. G., Krymchuk S. G. (eds.) (2021). Vyavlennya oznak pidrobky dokumentiv pid chas yikh perevirky pratsivnykamy Natsionalnoyi politsiyi Ukrainy [Detection of signs of document forgery during their verification by employees of the National Police of Ukraine]. Kyiv. 124 p. [in Ukrainian].
40. Shamray V. O., Demsky E. F., Titov M. M. (2014). Humanizatsiya yurydychnoyi vidpovidalnosti ta yiyi mekhanizmy i naslidky [Humanization of legal responsibility and its mechanisms and consequences]. *Bulletin of Academy of Labor and Social Relations of Federation of Trade Unions of Ukraine. Series: Law and State Administration*. No. 3-4(14). pp. 61–67. [in Ukrainian].
41. Shepitko V. Yu. (ed.) (2004). Kryminalistyka [Forensic Science]: textbook. 2th ed.. Kyiv: In Yure. 728 p. [in Ukrainian].

МИР І БЕЗПЕКА ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ЦІННОСТІ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО І КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВОПОРЯДКІВ

PEACE & SECURITY AS FUNDAMENTAL VALUES IN CONDITIONS OF TRANSFORMATION OF INTERNATIONAL AND CONSTITUTIONAL LEGAL ORDER

***Наталія Камінська¹, **Анастасія Камінська²**

**Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України
(вул. Трьохсвятительська, 4, м. Київ, 01001)*

***Київський національний університет ім. Т. Шевченка
(вул. Володимирська, 60, м. Київ, 01033)*

***Nataliia Kaminska, **Anastasiia Kaminska**

**Koretsky Institute of State and Law of NAS of Ukraine
(4, Triokhsvyatitelska Str., Kyiv, Ukraine, 01001)*

***Taras Shevchenko National University of Kyiv
(60, Volodymyrska Str., Kyiv, Ukraine, 01033)*

Отримано: 06.09.2025. Затверджено: 05.10.2025

АНОТАЦІЯ

Здійснено аналіз природи і сутності миру й безпеки як фундаментальних загальновизна-них цінностей, з'ясовано їх значення для міжнародного і конституційного правопорядків, що зазнають трансформацій організаційно-правових основ, інституційних механізмів. Підкреслено аксіологічний вимір концепцій права на мир і права на безпеку як інди-відуальних і колективних прав, їх дихотомічну природу, що зумовлює їх забезпечення на національному, універсальному, регіональному рівнях. Акцентовано, що динаміка

¹ доктор юридичних наук, професор; orcid 0000-0002-7239-8893; e-mail: na-pro@ukr.net

² здобувач вищої освіти; ocid 0000-0002-5529-3045; e-mail: nkaminskaa152@gmail.com

міжнародного і конституційного правопорядків в умовах численних викликів і загроз (кібератаки, збройні конфлікти, пандемії, економічні кризи, екологічні катастрофи, торгівля людьми, тероризм, корупція й ін.) зумовлює трансформацію їх організаційно-правових основ, інституційних та інших механізмів. Це стосується забезпечення наступності й неперервності, послідовного розвитку об'єктно-суб'єктних складових, модернізації системи міжнародного права і системи міжнародної колективної безпеки різних рівнів, національної правової системи України, інших держав, еволюції їх складових, конституційно-правової основи і правозастосовної практики, підвищення правової свідомості й правової культури. Звернуто увагу на необхідність реформування ООН, ОБСЄ, інших міжнародних організацій, оновлення джерел міжнародного гуманітарного права і міжнародного кримінального права, міжнародного права прав людини і т.д., з урахуванням досвіду російської агресії проти України, геноциду українського народу. В умовах триваючої агресії та глобалізаційних викликів, євроінтеграції і цифровізації гарантувати мир і безпеку, захистити фундаментальні права і свободи й відновити порушені, створити умови для мирного співіснування і цивілізованого вирішення конфліктів, а також пошук оптимальних невідкладних і дієвих способів притягнення до відповідальності за порушення імперативних норм і принципів міжнародного права, міжнародного і конституційного порядків — це першочергові завдання не лише для України, а й для світової спільноти. Зроблено висновки і пропозиції щодо гарантування їх стабільності й перспектив розвитку, протидії агресії росії.

Ключові слова: мир; безпека; права людини; агресія; міжнародний правопорядок; конституційний правопорядок; цінності; трансформація; ідентичність; національна стійкість; держава; відповідальність.

ABSTRACT

The nature and essence of peace and security as fundamental universally recognized values is analyzed, their significance for international and constitutional legal orders undergoing transformations of organizational and legal foundations, institutional mechanisms is clarified. The axiological dimension of the concepts of the right to peace and the right to security as individual and collective rights, their dichotomous nature, which determines their provision at the national, universal, regional levels, is emphasized. The realization of the rights to peace, security, identity, national resilience or stability, sustainable development requires effective cooperation between international and national institutions, experts, civil society etc. It is seen that these are values of the highest order for a person and all of humanity, the world community and its individual regions, and at the same time, a shared responsibility for their provision or violation. The dynamics of international and constitutional legal order in the context of the aforementioned challenges and threats necessitates the transformation of their organizational and legal foundations, institutional and other mechanisms. This concerns ensuring continuity, consistent development of object-subject components, modernization of the system of international law and the system of international collective security at various levels, the national legal system of Ukraine, other states, the evolution of their components, including doctrinal sources, constitutional and legal framework and law enforcement practice, increasing legal awareness and legal culture. At the same time, in our opinion, it is time to reform the UN, OSCE, other international organizations, update the sources of international humanitarian law and international criminal law, international human rights law, etc., taking into account the experience of russian aggression against Ukraine, the actual genocide of the Ukrainian people, as well as digitalization and other innovations. In the context of ongoing aggression and globalization challenges, European integration and digitalization, guaranteeing

peace and security, protecting fundamental rights, restoring violated rights and freedoms, creating conditions for peaceful coexistence and civilized conflict resolution, as well as finding optimal urgent and effective ways to hold accountable for violations of imperative norms and principles of international law, international and constitutional orders are priority tasks not only for Ukraine, but also for the world community. That is, the Ukrainian state is actually the locomotive of transformations not only of the constitutional, but also of the international legal order in order to establish and preserve peace and security, achieve victory and justice, and ensure the effectiveness of guarantees of human rights and humanity for current and future generations.

Key words: peace; security; human rights; aggression; international legal order; constitutional legal order; values; transformation; identity; national resilience; state; responsibility.

I. ВСТУП

Особливу значущість в умовах сьогодення, а саме в умовах збройної агресії росії, а також цифровізації усіх сфер суспільного життя, їх впливу на процеси державотворення і правотворчості набувають, насамперед, мир і безпека. Серед прав людини третього покоління, як відомо, можна виокремити право на мир, на безпеку, на здорове довкілля і сталий розвиток тощо. Ці права мають переважно колективний характер і стосуються соціальних груп, націй і народів. Проте їх політична, а іноді й воєнно-політична складова викликають значну суперечливість і створюють труднощі у процесі захисту на національному чи глобальному рівнях. Тому важливо для сучасної науки і практики звернути увагу на ціннісний потенціал миру і безпеки в умовах нестабільних суспільних відносин, трансформацій, перспективної реконструкції міжнародного правопорядку і забезпечення стабільності конституційного правопорядку.

В останні роки спостерігаємо зростання наукової зацікавленості при вивченні індивідуальних і колективних прав людини, власне права на мир, на безпеку, механізмів їх гарантій, реалізації і захисту. Меншою мірою, але все ж таки звертається увага на проблематику міжнародного і конституційного правопорядків. Наприклад, слід згадати цікаве дослідження І. Іванків «Права людства: стан та перспективи їх забезпечення», яка в узагальненому вигляді підкреслює неоднозначність трактування права на мир, його суб'єктів, а права людства вона розглядає через призму зобов'язань *erga omnes* або моральних обме-

жень¹. Прикметно, що право на безпеку рідше згадується як предмет самостійних наукових розвідок, переважно у контексті окремої галузевої специфіки — енергетичної безпеки (Б. Остудімов²), інформаційної безпеки або міжнародного інформаційного порядку (І. Забара³, А. Пазюк⁴, О. Тихомиров⁵ та ін.) тощо.

II. МЕТА І МЕТОДОЛОГІЯ

Метою статті є аналіз природи і сутності миру і безпеки як фундаментальних загальноновизнаних цінностей, з'ясування їх значення для міжнародного і конституційного правопорядків. Оскільки останні зазнають значних трансформації, важливо сформулювати висновки і пропозиції щодо гарантування їх стабільності й перспектив розвитку.

Як методологічну основу зазначеної проблематики взято, зокрема, плюралістичний підхід, що розкривається Бернс Г. Уестоном, який права людини вивчає крізь призму основних концепцій, підходів і способів реалізації⁶². Ю. Теміров зазначає, що війну чи мир як фундаментальні явища міжнародних відносин по-різному осмислюють представники різних теоретичних традицій: т.зв. реалістично-ідеалістичної ортодоксії (Н. Morgenthau, J. Mearsheimer, K. Waltz, G. Rose, F. Zakaria, S.v. Evera, R. Jervis, C. Elman) — причини і природу війни; ліберально-ідеалістичної школи — умови і можливості миру (R. Keohane, J. Nye, Ch. Kupchan, M. Doyle, J. Galtung); англійської школи (Н. Bull, В. Buzan); неомарксистської чи франкфуртської школи (I. Wallerstein, R. Cox) — відстоювати широке розуміння; критичних теорій — А. Linklater

¹ Іванків І. Б. (2019) Права людства: стан та перспективи їх забезпечення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / НаУКМА, Київ. 20 с.

² Остудімов Б. А. (2023) Конституційно-правові засади забезпечення енергетичної безпеки : дис. ... PhD спец. 081 Право / НАВС, Київ. 258 с.

³ Забара І. М. (2015). Сучасний міжнародний інформаційний правопорядок: концептуальні підходи і питання періодизації. *Інформація і право*. № 1(13). С. 38–46. URL: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2015.1\(13\).272600](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2015.1(13).272600)

⁴ Пазюк А. В. (2016). Міжнародно-правове регулювання інформаційної сфери (теоретичні і практичні аспекти) : дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.11 / КНУ ім. Т. Шевченка, Київ. 467 с.

⁵ Тихомиров О. О. (2014). Інформаційна безпека: соціотехнічна парадигма. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. № 1(14). С. 13–20.

⁶ Бернс Г. Уестон (2003). Права людини: концепції, підходи, реалізація (пер. з англ.) / за заг. ред. Б. Зізік. Київ: Ай Бі. 262 с.

і А. Вендт — використовувати прийоми узагальнення і т.д.¹ Порівняльний аналіз права на мир здійснили М. Гнатовський і Р. Губань, виходячи з джерел регулювання і переважно у світлі різновиду права народів в міжнародному праві². Використано також комплексний і системний підходи, що використані у роботах В. Гдичинського і Н. Камінської при розкритті доктринального вивчення світового правового порядку і міжнародного правопорядку, їх принципів³, а також конституційного порядку і конституційних цінностей⁴.

ІІІ. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Незважаючи на значний прогрес у сфері захисту прав і свобод людини, їх регулюванні та забезпеченні механізмів реалізації, охорони і захисту, більшість досліджень залишаються загальнотеоретичними і часто дискусійними, з огляду на сучасні загрози, насамперед війни й інші збройні конфлікти, пандемії і катастрофи. У науці міжнародного права, конституційного права, адміністративного права зроблено чимало важливих напрацювань стосовно правових інститутів і процедур забезпечення прав людини, особливо військовослужбовців, ветеранів, жінок, дітей, осіб з інвалідністю та національних меншин. Учені зосереджують увагу на систематизації прав, їх класифікації за поколіннями та типології.

Багато учених розглядають широко колективні права, а саме, Бернс Г. Устон серед їх об'єктів наводить: самовизначення в політичному, економічному, соціальному й культурному аспектах, участь у «спіль-

¹ Теміров Ю. Т. (2017). Сучасні дослідження війни та миру: концептуалізація викладання предмету. *Збірник наукових праць професорсько-викладацького складу ДонНУ імені Василя Стуса*. С. 40-42. URL: <https://jpv.s.donnu.edu.ua/index>

² Гнатовський М. М. (2011). Концепція права народів на мир в міжнародному праві. *Наукові записки НАУКМА. Юридичні науки*. Т. 119. С. 176–180.

³ Гдичинський В., Камінська Н. (2025). Світовий правовий порядок і міжнародний правопорядок у працях українських юристів-міжнародників *Правова держава*. Вип. 36. С. 641–652. URL: <https://doi.org/10.33663/0869-2491-2025-36-641-652>

⁴ Камінська Н. В. (2022). Сучасна парадигма конституційних цінностей та їх значення в умовах воєнного стану. *Філософські та методологічні проблеми права*. Т. 24, № 2. С. 86–95. URL: <https://doi.org/10.33270/02222402.86>; Крусян А.Р. (2009). Конституційний правопорядок у системі сучасного українського конституціоналізму. *Юридичний вісник*. № 1. С. 16–21; Крижанівський А. Ф. (2009) Правопорядок суверенної України: становлення та тенденції розвитку (загальнотеоретичне дослідження): дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.01 / ОНЮА, Одеса. С. 87–90.

ній спадщині людства», а також права на мир, здорове довкілля та гуманітарну допомогу¹. При цьому відкрите питання: хто саме може бути суб'єктом цих прав: народи, нації чи окремі соціальні групи?

Право на мир активно обговорюється з середини ХХ сторіччя, порівнюється з такими фундаментальними правами як право на життя, свободу і гідність. Через останні геополітичні події така дискусія ще більше поживалась, слід підкреслити, що право на мир має індивідуальну та колективну природу, впливаючи не лише на конкретну націю, але й на людство в глобальному масштабі. Тобто йдеться про певну дихотомічну сутність цього права.

Аналогічні характеристики, на нашу думку, притаманні й іншому праву, а саме праву на безпеку. Хоча іноді в науковій літературі чи експертно-аналітичних дослідженнях вони не розмежовуються, а розглядаються як цілісне комплексне явище. Власне поряд з правом на мир активно розвивається концепція права на безпеку, що можна визначити фундаментальним для реалізації інших прав. Дослідження засвідчують, що це право охоплює безліч аспектів — від національної безпеки до енергетичної, інформаційної, екологічної, продовольчої безпеки, кібербезпеки і т.д.

Поширена тенденція розгляду миру і безпеки, як і відповідних прав людини або людства, у якості цінностей різних вимірів і масштабів. Так, більшість українських учених (Ю. Барабаш, О. Батанов, М. Баймуратов, С. Головатий, О. Грищук, В. Демиденко, М. Савчин, О. Скрипнюк, Н. Шаптала, Ю. Шемшученко та ін.) стверджують, що такі конституційні цінності в умовах сучасності набувають статусу універсальних і стандартів, становлять основу, на якій формуються структурно-функціональні рамки конституційної системи держави, конституційного правового порядку. Вони виступають критерієм забезпечення конституційності та демократичності організації й діяльності органів влади, зокрема конституційної юстиції, судів загальної юрисдикції, представницьких органів публічної влади тощо.

Цінності можна визначити як соціально значущі блага, що знаходять своє формально-юридичне закріплення у конституційному законодавстві у формі норм-принципів, норм-цілей, норм-завдань,

¹ Берн Г. Уестон (2003). Права людини: концепції, підходи, реалізація (пер. з англ.) / за заг. ред. Б. Зізік. Київ : Ай Бі. 262 с.

а також у рішеннях Конституційного Суду. Оптимальний підхід полягає у трактуванні конституційних цінностей як системи гуманістичних і демократично-правових орієнтирів, які закріплені в тексті конституції, проявляються у діяльності органів конституційної юстиції та впливають на законодавство, правосвідомість, правопорядок і владну практику¹.

Проте міжнародно-правові цінності залишаються практично недосліджені й часто ототожнюються з універсальними цивілізаційними категоріями, вичерпний перелік яких відсутній. Вони іноді співпадають з конституційними і відображені у текстах основних законів держав, практиці конституційного судочинства, правових звичаях і традиціях. Серед ключових міжнародно-правових цінностей, безумовно, — мир, свобода, безпека, суверенітет, права людини, справедливість, демократія, верховенство права, територіальна цілісність, рівність, недискримінація, добросовісність, сталий розвиток, парламентаризм. Такий перелік невичерпний, причому більшість з наведених цінностей мають універсальний характер, інші ж стосуються базових людських потреб чи основ організації влади. На наш погляд, важливо не лише формально закріпити цінності, у т.ч. мир і безпеку людини і людства у документах, але і їх глибоко усвідомлювати, реально і дієво імплементувати у життя, практику уповноважених інституцій.

Антропоцентрична природа конституційних цінностей проявляється у їхній тісній взаємодії з людиною, де людська гідність займає провідне місце в ієрархії. Тому саме у контексті гарантування миру і безпеку можна сподіватись на належну реалізацію усіх прав і свобод людини, як індивідуального, так і колективного характеру.

Ще раніше мислителі, зокрема Т. Гоббс та ін., одними з перших звертали увагу на необхідність правового регулювання безпеки людини, суспільства і держави як ключової цінності, зазначав про роль страху як екзистенційного чинника її виникнення. В умовах сьогодення В. Горлинський акцентує увагу на безпеці людського існування як умові для сталого розвитку, виділяючи її основні характеристики: життєздатність, надійність, захищеність, адаптивність, саморегулювання і здат-

¹ Камінська Н. В. (2022) Сучасна парадигма конституційних цінностей та їх значення в умовах воєнного стану. *Філософські та методологічні проблеми права*. Т. 24, № 2. С. 86–95. URL: <https://doi.org/10.33270/02222402.86>

ність до самовідтворення¹. Ці властивості формують основу системи цінностей, яка визначає безпеку суспільного буття.

У різні епохи виникають відмінні уявлення про безпеку, а в сучасному світі вони значною мірою диктовані секуляризацією й антропологічним впливом, що переносить відповідальність за створення умов безпечного життя на людину. Безпека розглядається як фундаментальна цінність і ключовий фактор виживання людства, забезпечує сталість і тривалість життя. Це багатогранна концепція, що включає право на захист від загроз, свободу від страху, вимагає ефективних гарантій забезпечення і механізмів відшкодування у разі заподіяних збитків. Останнє актуально у зв'язку з агресією росії і знищенням або пошкодженням об'єктів критичної інфраструктури².

На сьогодні права на мир і безпеку вже не тільки належать до категорій прав людини, але й стали загальноцивілізаційними цінностями, що визначають і впливають на стабільність і прогрес суспільства, світового співтовариства. Ці права інтегровані в систему міжнародного та конституційного права, правову систему Європейського Союзу, відповідних правопорядків. Їх значення зростає в умовах сучасних глобальних викликів і воєнно-політичних, соціально-економічних й релігійно-ідеологічних конфліктів, у т.ч. у цифровому середовищі, все більше акцентуючи на необхідності їх ефективного захисту й реалізації.

Право на мир є однією з фундаментальних цінностей, що лежить в основі міжнародного універсального і регіонального правопорядків. Воно слугує умовою для реалізації інших ключових прав: права на життя, свободу, гідний рівень життя та безпечне довкілля. Тісно пов'язане з правом на безпеку, яке є складовою конституційного права на життя і свободу, право на безпеку охоплює як фізичну, так і психологічну захищеність, а також захист від насильства, тероризму і дискримінації. У багатьох конституціях, конституційних актах це право

¹ Горлинський В. В. (2011). Філософія безпеки і сталого людського розвитку: ціннісний вимір : монографія. Київ: Парапан. 390 с.

² Панкевич О. З. (2018). Природа колективних людських прав та їх співвідношення з індивідуальними (у світлі Загальної декларації прав людини). *Вісник Національної академії правових наук України*. Т. 25, № 3. С. 62–77. URL: <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2018-25-3-62>

закріплене як одне з основних, забезпечується низкою державно-правових механізмів і політик¹.

Мир і безпека взаємодоповнюють одне одного: мир забезпечує передумови для безпеки, а безпека сприяє підтримці миру. У системі міжнародного права ці категорії нерозривно пов'язані, утворюючи фундамент системи запобігання конфліктам і забезпечення стійкого або сталого розвитку. Особливого значення вони набувають у періоди війни й агресії, коли держава повинна докладати максимальних зусиль для гарантування безпеки людини і держави, досягнення миру. Конституційні гарантії цих прав відіграють ключову роль у запобіганні загрозам сучасного світу. Мир і безпека залишаються основоположними факторами прогресу, розвитку прав людини, утвердження демократичних і гуманістичних цінностей, а також сприяють еволюції глобального і локального рівнів, трансформації міжнародного і конституційного правопорядків.

У сучасній реальності посилюється значущість права на безпеку, що існує переважно де-факто і не завжди визнається як фундаментальне й універсальне право людини. Водночас закономірним є його юридичне оформлення у контексті створення і підтримання безпечних умов життя, реалізації інших прав і свобод людини. Як і право на мир, право на безпеку має інтегральну природу, що підтверджується похідними правами й свободами, які з нього випливають.

Дослідники зазначають, що поняття «мир» і «безпека» вимагають чіткого правового регулювання, дієвих механізмів їх реалізації. Так, на думку О. Шмоткіна, будь-яке право стає дієвим лише за умов наявності відповідних гарантій і механізмів його забезпечення. При цьому комплекс прав і свобод людини в поєднанні з гарантіями становить важливий аспект правової захищеності особистості. Погоджуємось, що визнання безпеки як невід'ємного права наголошує на її вагомому значенні для соціальної життєдіяльності та задоволення однієї з базових потреб кожної особи².

¹ Богиніч О. Л. (2023). Право на мир у парадигмі колективного та індивідуального суб'єктів: дуалізм підходів. *Альманах права*. Вип. 14. С. 195–200. URL: <https://doi.org/10.33663/2524-017X-2023-14-195-200>

² Шмоткін О. В. (2017). Права особи як об'єкт національної безпеки України. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. Т. 200. С. 115–120

Хоча детально право на безпеку ще юридично не закріплено у т.ч. на конституційному чи міжнародному універсальному рівні, його сутність дозволяє стан виокремити такі основні аспекти: 1) негативний, що зумовлений необхідністю захищеності; 2) позитивний — комплекс відповідних заходів. Право на безпеку часто аналізується через концепцію «суспільства ризику», що посилює його актуальність в умовах сучасних викликів — новітніх технологій, екологічних катастроф чи воєнних або гуманітарних загроз. У цьому контексті розробляються правові механізми як на міжнародному, так і національному рівнях. Тут важливо концентруватись на тому, що полісемантичність поняття «безпека» зумовлюють широкий спектр його трактувань залежно від конкретних ситуацій або середовищ¹.

Як відомо, Статутом ООН визначено основні цілі організації: підтримка міжнародного миру і безпеки, розвиток дружніх відносин між націями, дотримання принципів рівноправності та права на самовизначення народів, поряд з іншими основними принципами міжнародного права (суверенної рівності держав, незастосування сили, вирішення міжнародних спорів мирними способами...)². Важливо, що ці норми і принципи наділені загальнообов'язковою імперативною силою.

Із середини ХХ сторіччя Генеральна Асамблея ООН прийняла низку декларацій, що стосуються миру, зокрема: Загальну декларацію прав людини (1948), Декларацію про виховання народів у дусі миру (1978), Декларацію про право народів на мир (1984) та Декларацію про культуру миру (1999). У Декларації 1984 р. наголошується, що мир є ключовою умовою виживання людства, а країни світу повинні проводити політику, яка виключає війни, особливо ядерні. У Декларації 1978 р. закріплено невід'ємне право кожної людини та народу на життя в умовах миру, підкреслюючи його міжпоколінневий характер, що відрізняє це право від індивідуальних. Також було прийнято Ріо-де-Жанейрську декларацію (1992), «Порядок денний на ХХІ сторіччя», а також Цілі сталого розвитку (2015), зокрема Ціль 16 «Мир, справедливість і сильні інститути»³, що інтегровані в законодавство

¹ Богінич О. Л. Зазначена праця.

² United Nations Charter. Peace, dignity and equality on a healthy planet. URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter>

³ Sustainable Development Goals: 17 Goals to Transform our World. URL: <https://www.un.org/en/exhibits/page/sdgs-17-goals-transform-world>

України. Глобальна контртерористична стратегія ООН (2006), присвячена питанням безпеки, і Декларація про право на мир (2016) мають фундаментальне значення для глобального миру. Міжнародно-правову основу також формують різноманітні пакти та конвенції, серед яких: Міжнародний пакт про громадянські й політичні права (1966), Женевські конвенції (1949), Конвенція про запобігання геноциду (1948), а також угоди щодо боротьби з тероризмом і захисту цивільної авіації й мореплавства. Особливо важливою є резолюція Ради безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» (2000), що підтверджує необхідність рівної участі жінок у врегулюванні конфліктів, миротворчих процесах і запобіганні насильству. Україна активно впроваджує її через Національні плани дій (2016, 2020 рр.) і стала першою країною, яка ухвалила ці плани в умовах воєнного конфлікту¹.

На регіональному рівні ключове значення має Європейська конвенція з прав людини (1950) — основоположний документ у системі міжнародно-правових гарантій. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) розглядає справи, пов'язані з захистом права на життя, свободу та заборону тортур. Важливу роль відіграють також декларації Ради Європи 1993, 2005 і 2013 років, спрямовані на зміцнення принципів прав людини та мирного вирішення конфліктів².

На національному рівні право на мир і безпеку закріплюється у конституціях і законодавстві держав. Зокрема, стаття 17 Конституції України визначає захист суверенітету й безпеки як найважливішу функцію держави, а стаття 18 спрямовує зовнішню політику на підтримку миру³. В інших країнах це право закріплено у різних формах: у преамбулах конституцій (Японія⁴, Іспанія⁵, Німеччина⁶, Непал⁷).

¹ Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека». URL: <https://nssu.gov.ua/genderna-rivnist/rezolyuciya-radi-bezpeki-oon-1325>

² Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (Rome, 4.XI.1950). URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG

³ Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

⁴ The Constitution of Japan. URL: https://japan.kantei.go.jp/constitution_and_government_of_japan/constitution_e.html

⁵ Constitución Española. URL: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1978-31229>

⁶ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html>

⁷ The Constitution of Nepal. URL: https://ag.gov.np/files/Constitution-of-Nepal_2072_Eng_www.moljpa.gov.npDate-72_11_16.pdf

Водночас законодавство України включає низку нормативних актів (закони «Про національну безпеку» 2018 р., «Про оборону» 1991 р., «Про розвідку» 2020 р. тощо), що деталізують механізми забезпечення безпеки. Крім того, укази Президента України затверджують стратегії у сферах національної та військової безпеки.

Отже, закріплення прав на мир і безпеку через конституційні норми є важливим показником існування демократичної, правової та незалежної держави. Це забезпечує людині й суспільству впевненість у майбутньому та сприяє їхньому розвитку. Водночас на практиці існують серйозні проблеми реалізації цих прав, які потребують подальшого вирішення. Останнє є актуальним у період воєнного стану та постконфліктний час, що вимагає ґрунтовного наукового і прикладного аналізу.

Раніше обґрунтовувалось, що механізм забезпечення права на мир має включати: по-перше, створення умов для встановлення миру (зокрема припинення військових дій); по-друге, конституційне закріплення права на мир; і по-третє, врегулювання питань ядерної безпеки¹. Аналогічний механізм реалізації права на безпеку як комплексне явище передбачає створення інтегрованої системи як конституційно-правових інструментів, так і міжнародно-правових. Йдеться джерела правового регулювання, правові норми (національні та міжнародні стандарти), принципи, обмеження, правові акти, інтерпретаційні та індивідуальні рішення, гарантії, способи поновлення порушених прав, притягнення до відповідальності й діяльність уповноважених суб'єктів. Влучною є класифікація моделей міжнародних гарантій безпеки на універсальну (за Статутом ООН), регіональну (у рамках ОБСЄ і НАТО), наднаціональну (ЄС)². Проте ці гарантії виявилися недостатньо дієвими, що фактично не убезпечило військову агресію з боку росії.

На противагу цьому, конституційні інструменти забезпечення прав і свобод є більш ефективними завдяки їх прямій дії, що дозволяє громадянам звертатися до суду для захисту своїх прав. Тобто хоч

¹ Ноняк М. В. (2023). Право людини на мир як передумова до миробудівництва. *Наука і техніка сьогодні*. № 14(28). С. 123–131. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-14\(28\)-123-131](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-14(28)-123-131)

² Лебідь І. (2017). Концепція «human security» в безпековому дискурсі. *Збірник наукових праць професорсько-викладацького складу ДонНУ імені Василя Стуса*. С. 47–49. URL: <https://jpv.s.donnu.edu.ua/article/view/3630>

і передбачені конвенційні системи, моніторингові процедури і міжнародний судовий і квазісудовий контроль, що здійснюються за участі міжнародних організацій, найбільш дієвими й остаточними є судові процедури в рамках Міжнародного суду ООН, ЄСПЛ, інших регіональних судових органів. Водночас в умовах реформ й інших трансформацій міжнародного і конституційного правопорядків актуалізується потреба перегляду системи суб'єктів гарантування стабільності системи міжнародного миру і безпеки, їх ключових ролей і повноважень (наприклад, Ради Безпеки ООН та ін.)¹. Традиційно ООН залишається ключовим суб'єктом у сфері підтримки миру і безпеки за допомогою миротворчих операцій, забезпечення дотримання норм міжнародного права й виконання програм запобігання конфліктам, відновлення постконфліктних територій. До цих зусиль долучаються інші міжнародні організації, у т.ч. неурядові, задля здійснення заходів з відбудови регіонів, надання гуманітарної допомоги цивільному населенню, підтримки політико-правової стабільності, роззброєння, реінтеграції колишніх комбатантів, а також зміцнення механізмів захисту прав людини і верховенства права.

IV. ВИСНОВКИ

Сучасні виклики і загрози — кібератаки, збройні конфлікти, пандемії, економічні кризи, екологічні катастрофи, торгівля людьми, тероризм, корупція та ін. — зумовлюють серйозні наслідки на всіх рівнях життєдіяльності людини і людства, національного і міжнародного правопорядків. Вони загрожують миру і безпеці, реалізації відповідних прав, ускладнюючи міжнародно-правові механізми і негативно впливаючи на національні правові системи. Це потребує постійного наукового вивчення, обґрунтування і вдосконалення стратегій захисту та реагування.

Концепції права на мир і права на безпеку зумовлені їх аксіологічним виміром і відзначаються дуалістичною або дихотомічною

¹ Камінська Н., Демиденко В. (2025). Україна — рушійна сила утвердження свободи, демократії, безпеки, прав людини та верховенства права як першооснови нового світового та європейського правопорядку. *Право України*. № 3. С. 25–42. URL: <https://doi.org/10.33498/loiu-2025-03-025>; Андрейків А. (2025). Конституційно-правові засади регулювання міжнародного співробітництва із відновлення України: досвід, воєнні випробування та повонний ренесанс. *Наше право*. № 2. С. 31–39 URL: <https://doi.org/10.71404/NP.2025.2.6>

природою, належать до індивідуальних і колективних прав, що унеможлиблює їх забезпечення виключно на національному чи локальному рівнях. Колективні механізми реалізації зазвичай виявляються більш ефективними в контексті попередження загроз миру і безпеці, вирішення конфліктів, і подолання розбіжностей, що спричиняють напруженість та збройні конфлікти. Реалізація прав на мир, на безпеку, ідентичність, національну стійкість або стабільність, сталий розвиток потребує дієвої співпраці між міжнародними та національними інституціями, експертами, громадянським суспільством тощо. Вбачається, що це цінності найвищого порядку для людини і всього людства, світового співтовариства і його окремих регіонів, а також водночас спільна відповідальність за їх забезпечення або порушення. Наприклад, важливою при цьому є координація дій ключових державно-владних інституцій України — Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Ради національної безпеки і оборони України, Служби безпеки України, міністерств і місцевих органів влади.

Звісно, динаміка міжнародного і конституційного правопорядків в умовах згаданих викликів і загроз зумовлює трансформацію їх організаційно-правових основ, інституційних та інших механізмів. Це стосується забезпечення наступності й неперервності, послідовного розвитку об'єктно-суб'єктних складових, модернізації системи міжнародного права і системи міжнародної колективної безпеки різних рівнів, національної правової системи України, інших держав, еволюції їх складових, конституційно-правової основи і правозастосовної практики, підвищення правової свідомості й правової культури. Водночас, на наше переконання, на часі реформування ООН, ОБСЄ, інших міжнародних організацій, оновлення джерел міжнародного гуманітарного права і міжнародного кримінального права, міжнародного права прав людини і т.д., з урахуванням досвіду російської агресії проти України, фактично геноциду українського народу. В умовах триваючої агресії та глобалізаційних викликів, євроінтеграції і цифровізації гарантувати мир і безпеку, захистити фундаментальні права, відновити порушені права і свободи, створити умови для мирного співіснування і цивілізованого вирішення конфліктів, а також пошук оптимальних невідкладних і дієвих способів притягнення до відповідальності за порушення імперативних норм і принципів між-

народного права, міжнародного і конституційного порядків — це першочергові завдання не лише для України, а й для світової спільноти. Тобто Українська держава фактично є локомотивом трансформацій не лише конституційного, а й міжнародного правопорядку задля утвердження і збереження миру і безпеки, здобуття перемоги і справедливості, ефективності гарантій прав людини і людства для нинішнього і майбутніх поколінь.

ВИКОРИСТАНІ ДжЕРЕЛА

1. Андрейків А. (2025). Конституційно-правові засади регулювання міжнародного співробітництва із відновлення України: досвід, воєнні випробування та повоєнний ренесанс. *Наше право*. № 2. С. 31–39 URL: <https://doi.org/10.71404/NP.2025.2.6>
2. Бернс Г. Уестон (2003). Права людини: концепції, підходи, реалізація (пер. з англ.) / за заг. ред. Б. Зізік. Київ: Ай Бі. 262 с.
3. Богінч О. Л. (2023). Право на мир у парадигмі колективного та індивідуального суб'єктів: дуалізм підходів. *Альманах права*. Вип. 14. С. 195–200. URL: <https://doi.org/10.33663/2524-017X-2023-14-195-200>
4. Гдичинський В., Камінська Н. (2025). Світовий правовий порядок і міжнародний правопорядок у працях українських юристів-міжнародників *Правова держава*. Вип. 36. С. 641–652. URL: <https://doi.org/10.33663/0869-2491-2025-36-641-652>
5. Гнатовський М. М. (2011). Концепція права народів на мир в міжнародному праві. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. Т. 119. С. 176–180.
6. Горлинський В. В. (2011). Філософія безпеки і сталого людського розвитку: ціннісний вимір : монографія. Київ: Парапан. 390 с.
7. Забара І. М. (2015). Сучасний міжнародний інформаційний правопорядок: концептуальні підходи і питання періодизації. *Інформація і право*. № 1(13). С. 38–46. URL: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2015.1\(13\).272600](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2015.1(13).272600)
8. Іванків І. Б. (2019) Права людства: стан та перспективи їх забезпечення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 / НаУКМА, Київ. 20 с.
9. Камінська Н. В. (2022). Сучасна парадигма конституційних цінностей та їх значення в умовах воєнного стану. *Філософські та методологічні проблеми права*. Т. 24, № 2. С. 86–95. URL: <https://doi.org/10.33270/02222402.86>
10. Камінська Н., Демиденко В. (2025). Україна — рушійна сила утвердження свободи, демократії, безпеки, прав людини та верховенства права як першооснови нового світового та європейського правопорядку. *Право України*. № 3. С. 25–42. URL: <https://doi.org/10.33498/loou-2025-03-025>
11. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
12. Крижанівський А. Ф. (2009) Правопорядок суверенної України: становлення та тенденції розвитку (загальнотеоретичне дослідження): дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.01 / ОНЮА, Одеса. 469 с.
13. Крусян А. Р. (2009). Конституційний правопорядок у системі сучасного українського конституціоналізму. *Юридичний вісник*. № 1. С. 16–21.
14. Лебідь І. (2017) Концепція «human security» в безпековому дискурсі. *Збірник наукових праць професорсько-викладацького складу ДонНУ імені Василя Стуса*. С. 47–49. URL: <https://jpvvs.donnu.edu.ua/article/view/3630>

15. Ноняк М. В. (2023). Право людини на мир як передумова до миробудівництва. *Наука і техніка сьогодні*. № 14(28). С. 123–131. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-14\(28\)-123-131](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-14(28)-123-131)
16. Остудімов Б. А. (2023) Конституційно-правові засади забезпечення енергетичної безпеки : дис. ... PhD спец. 081 Право / НАВС, Київ. 258 с.
17. Пазюк А. В. (2016). Міжнародно-правове регулювання інформаційної сфери (теоретичні і практичні аспекти) : дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.11 / КНУ ім. Т. Шевченка, Київ. 467 с.
18. Панкевич О. З. (2018). Природа колективних людських прав та їх співвідношення з індивідуальними (у світлі Загальної декларації прав людини). *Вісник Національної академії правових наук України*. Т. 25, № 3. С. 62–77. URL: <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2018-25-3-62>
19. Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека». URL: <https://nssu.gov.ua/genderna-ivnist/rezolyuciya-radi-bezpeki-onn-1325>
20. Теміров Ю. Т. (2017). Сучасні дослідження війни та миру: концептуалізація викладання предмету. *Збірник наукових праць професорсько-викладацького складу ДонНУ імені Василя Стуса*. С. 40-42. URL: <https://jpv.s.donnu.edu.ua/index>
21. Тихомиров О. О. (2014). Інформаційна безпека: соціотехнічна парадигма. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. № 1(14). С. 13–20.
22. Шмоткін О. В. (2017). Права особи як об'єкт національної безпеки України. *Наукові записки НАУКМА. Юридичні науки*. Т. 200. С. 115–120
23. Constitución Española. URL: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1978-31229>
24. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (Rome, 4.XI.1950). URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG
25. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html>
26. Sustainable Development Goals: 17 Goals to Transform our World. URL: <https://www.un.org/en/exhibits/page/sdgs-17-goals-transform-world>
27. The Constitution of Japan. URL: https://japan.kantei.go.jp/constitution_and_government_of_japan/constitution_e.html
28. The Constitution of Nepal. URL: https://ag.gov.np/files/Constitution-of-Nepal_2072_Eng_www.moljpa.gov._npDate-72_11_16.pdf
29. United Nations Charter. Peace, dignity and equality on a healthy planet. URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter>

REFERENCES

1. Andreykiv A. (2025). Konstytutsiyno-pravovi zasady rehulyuvannya mizhnarodnoho spivrobitnytstva iz vidnovlennya Ukrainy: dosvid, voyenni vyprobuvannya ta povoyenny renesans [Constitutional and legal principles of regulating international cooperation in the restoration of Ukraine: experience, military trials and post-war renaissance]. *Our Law*. No. 2. pp. 31–39. URL: <https://doi.org/10.71404/NP.2025.2.6> [In Ukrainian].
2. Boginich O. L. (2023). Pravo na myr u paradyhmi kolektyvnoho ta indyvidualnoho suyektiv: dualizm pidkhodiv [The right to peace in the paradigm of collective and individual subjects: dualism of approaches]. *Almanac of Law*. Vol. 14. pp. 195–200. URL: <https://doi.org/10.33663/2524-017X-2023-14-195-200> [In Ukrainian].
3. Burns G. Weston (2003). Prava lyudyny: kontseptsiyi, pidkhody, realizatsiya [Human Rights: Concepts, Approaches, Implementation] / ed. B. Zizik. Kyiv: IB. 262 p. [In Ukrainian].
4. Constitución Española. URL: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1978-31229>

5. Constitution of Ukraine of June 28, 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> [In Ukrainian].
6. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (Rome, 4.XI.1950). URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG
7. Gorlynskyi V. V. (2011). *Filosofiya bezpeky i staloho lyudskoho rozvytku: tsinnisny vymir* [Philosophy of Security and Sustainable Human Development: Value Dimension]. Kyiv: Parapan. 390 p. [In Ukrainian].
8. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html>. Gorlynskyi V. V. (2011). *Filosofiya bezpeky i staloho lyudskoho rozvytku: tsinnisny vymir* [Philosophy of Security and Sustainable Human Development: Value Dimension]. Kyiv: Parapan. 390 p. [In Ukrainian].
9. Hdychynskyi V., Kaminska N. (2025). *Svitovyy pravovyy poriadok i mizhnarodnyy pravoporядok u pratsyakh ukrayinskykh yurystiv-mizhnarodnykiv* [World legal order and international legal order in the works of Ukrainian international lawyers]. *Legal State*. Vol. 36. pp. 641–652. DOI: <https://doi.org/10.33663/0869-2491-2025-36-641-652> [In Ukrainian].
10. Hnatovskiy M. M. (2011). *Kontseptsiya prava narodiv na myr v mizhnarodnomu pravi* [The concept of the right of peoples to peace in international law]. *Scientific notes of the NaUKMA. Legal sciences*. Vol. 119. pp. 176–180. [In Ukrainian].
11. Ivankiv I. B. (2019). *Prava lyudstva: stan ta perspektyvy yikh zabezpechennya* [Human rights: state and prospects for their provision]: abstract of dissertation ... candidate of legal sciences: spec. 12.00.01 / NaUKMA, Kyiv. 20 p. [In Ukrainian].
12. Kaminska N., Demydenko V. (2025). *Ukrayina — rushyina syla utverdzhennya svobody, demokratiyi, bezpeky, prav lyudyny ta verkhovenstva prava yak pershoosnovy novoho svitovoho ta yevropeyskoho pravoporядku* [Ukraine — the driving force for the establishment of freedom, democracy, security, human rights and the rule of law as the fundamental principles of the new world and European legal order]. *Law of Ukraine*. No. 3. pp. 25–42. URL: <https://doi.org/10.33498/louu-2025-03-025> [In Ukrainian].
13. Kaminska N. V. (2022). *Suchasna paradyhma konstytutsiynykh tsinnostey ta yikh znachennya v umovakh voyennoho stanu* [Modern paradigm of constitutional values and their significance in conditions of martial law]. *Philosophical and methodological problems of law*. Vol. 24, No. 2. pp. 86–95. URL: <https://doi.org/10.33270/02222402.86> [In Ukrainian].
14. Kryzhanivskiy A. F. (2009). *Pravoporядok suverennoyi Ukrayiny: stanovlennya ta tendentsiyi rozvytku (zahal'noteoretychne doslidzhennya)* [The legal order of sovereign Ukraine: formation and development trends (general theoretical research)]: dissertation ... Doctor of Law: spec. 12.00.01 / ONJA, Odesa. 469 p. [In Ukrainian].
15. Krusyan A. R. (2009). *Konstytutsiynyy pravoporядok u systemi suchasnoho ukrayinskoho konstytutsionalizmu* [Constitutional Law and Order in the System of Modern Ukrainian Constitutionalism]. *Legal Bulletin*. No. 1. pp. 16–21. [In Ukrainian].
16. Lebid I. (2017). *Kontseptsiya «human security» v bezpekovomu dyskursi* [The concept of “human security” in the security discourse]. *Collection of scientific works of the teaching staff of Vasyl Stus Donetsk National University*. pp. 47–49. URL: <https://jpv.s.donnu.edu.ua/article/view/3630> [In Ukrainian].
17. Nonyak M. V. (2023). *Pravo lyudyny na myr yak peredumova do myrobiduvnyctva* [The human right to peace as a prerequisite for peacebuilding]. *Science and Technology Today*. No. 14(28). pp. 123–131. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-14\(28\)-123-131](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-14(28)-123-131) [In Ukrainian].
18. Ostudimov B. A. (2023). *Konstytutsiyno-pravovi zasady zabezpechennya enerhetychnoyi bezpeky* [Constitutional and legal principles of ensuring energy security]: dissertation ... PhD spec. 081 Law / NAlA, Kyiv. 258 p. [In Ukrainian].

19. Pazyuk A. V. (2016). Mizhnarodno-pravove rehulyuvannya informatsiyanoi sfery (teoretychni i praktychni aspekty) [International legal regulation of the information sphere (theoretical and practical aspects)]: dissertation ... Dr. of Law: spec. 12.00.11 / T. Shevchenko National University in Kyiv, Kyiv. 467 p. [In Ukrainian].
20. Pankevych O. Z. (2018). Pryroda kolektyvnykh lyudskykh prav ta yikh spivdoshennya z individualnymi (u svitli Zahalnoi deklaratsiyi prav lyudyny) [The nature of collective human rights and their relationship with individual rights (in the light of the Universal Declaration of Human Rights)]. *Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. Vol. 25, No. 3. pp. 62–77. URL: <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2018-25-3-62> [In Ukrainian].
21. Shmotkin O. V. (2017). Prava osoby yak obyekt natsionalnoi bezpeky Ukrainy [Individual rights as an object of national security of Ukraine]. *Scientific notes of NaUKMA. Legal sciences*. Vol. 200. pp. 115–120. [In Ukrainian].
22. Sustainable Development Goals: 17 Goals to Transform our World. URL: <https://www.un.org/en/exhibits/page/sdgs-17-goals-transform-world>
23. Temirov Y. T. (2017). Suchasni doslidzhennya viyny ta myru: kontseptualizatsiya vykladannya predmetu [Modern studies of war and peace: conceptualization of teaching the subject]. *Collection of scientific works of the teaching staff of Vasyl Stus Donetsk National University*. pp. 40–42. URL: <https://jpps.donnu.edu.ua/index> [In Ukrainian].
24. The Constitution of Japan. URL: https://japan.kantei.go.jp/constitution_and_government_of_japan/constitution_e.html
25. The Constitution of Nepal. URL: https://ag.gov.np/files/Constitution-of-Nepal_2072_Eng-www.moljpa.gov_npDate-72_11_16.pdf
26. Tikhomirov O. O. (2014). Informatsiyna bezpeka: sotsiotekhnichna paradyhma [Information Security: Sociotechnical Paradigm]. *Information Security of Man, Society, and State*. No. 1(14). pp. 13–20. [In Ukrainian].
27. UN Security Council Resolution 1325 «Women, Peace, Security». URL: <https://nssu.gov.ua/genderna-rivnist/rezolyuciya-radi-bezpeki-oon-1325> [In Ukrainian].
28. United Nations Charter: Peace, dignity and equality on a healthy planet. URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter>
29. Zabara I. M. (2015). Suchasny mizhnarodnyy informatsiyyny pravoporyadok: kontseptualni pidkhody i pytannya periodyzatsiyi [Modern international information legal order: conceptual approaches and issues of periodization]. *Information and Law*. No. 1(13). pp. 38–46. URL: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2015.1\(13\).272600](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2015.1(13).272600) [In Ukrainian].

EDITORIAL OFFICE ADDRESS

(room 210) 15 Ushinsky St., Kyiv, Ukraine, 03151
tel.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74; e-mail: migrlaw@gmail.com

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ

Україна, 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15, к. 210
тел.: (044) 242-10-84; (044) 242-10-74; e-mail: migrlaw@gmail.com

Підписано до друку 20.10.2025. Замовлення № __. Папір офсетний. Друк офсетний.
Наклад 50 прим. Формат 60×84/16 Віддруковано ВД «Дакор» м. Київ, пр-т Берестейський, 56.
Свід. ДК № 4349 від 05.07.2012